

RAST – L. X,
ŠT. 6 (66)
DECEMBER 1999

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

UVODNIK	Ničevost ali vzgib duha - vseeno je, le veselite se!	531	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Romanje v konec	533	Milan MARKELJ
	Jesenski veter	535	Peter VOVK
	V prsih žge	536	Ivan ŠKOFLJANEC
	V Braillovi pisavi bi te brala	537	Tatjana LAPUH
	Tja grem	537	Stanka HRASTELJ
	Tisti pozer, ki ima rad...	537	Jasna KONC
	Ivanu Zoranu	539	Janez KOLENC
Proza	Češnjev drevored	540	Barica SMOLE
	Evino popoldne	542	
	Veliki mali svet	542	
	V četrtek spet pridem	544	Anica ZIDAR
Prevod	Kratek izlet (Odlomek iz romana)	550	Ratko CVETNIČ
			Prevod: Damijan ŠINIGOJ
KULTURA			
	Usodna zaznamovanost	555	Rozina ŠVENT
	Muzeji - od predmetov k ljudem	558	Ivan KASTELIC
	Znameniti Škocjanec in Slovenec		
	Abu Soliman	563	Stane GRANDA
	Kulturna dediščina Sel pri Šumberku in bližnje okolice	568	Dušan ŠTEPEC
	Krajinski prostor zgornjega brestaniškega gradu in njegovi vrtovi	577	Alenka KOLŠEK
NAŠ GOST			
	Usoda je tista, ki nam kroji pota življenja (Pogovor z Ivanom Bogovčičem)	581	Marinka DRAŽUMERIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Razvojni procesi na podeželju	695	Marko KOŠČAK
	Evropska skupnost nekoliko drugače	606	Franci KONCILIJA
RASTOČA KNJIGA			
	Fakulteta za logistiko sistemov ali v Novem mestu ne bo univerze	615	Janez USENIK

D2007/1944

ODMEVI IN ODZIVI

Dnevi evropske kulturne dediščine	621	Miloš EKAR
Ko oči spregovorijo in usta molčijo	624	Lucijan REŠČIČ
Todorče Atanasov - Grafike	626	Katja CEGLAR
Nadgrajeno s tistim iz otroštva	627	Lojze GOSTIŠA
Dva pesniška dvorca	629	Sonja KORANTER
Izusmerjena ostrina	630	Milan MARKELJ
O nerajski hrani	631	Marinka DRAŽUMERIČ
Leon Štukelj (1898 - 1999)	633	Boris DULAR
Vinko Beličič (1913 - 1999)	635	Marta FILLI
85 let dolenjskega planinstva	636	Jože PERŠE
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (60)	639	Karel BAČER
Metod Dular	644	France ADAMIČ
KRONIKA	647	Lidija MURN
September - oktober 1999		

NASLOVNICA: Ivan Bogovčič: POKLON JANEZU IZ KASTVA (del triptiha), olje, platno / panel, 1993
VINJETE: Lucijan Reščič

NIČEVOST ALI VZGIB DUHA - VSEENO JE, LE VESELITE SE!

Bliža se. Prihaja. Še dobra dva tedna in tu bo - leto 2000. Vzne-mirljivo, izjemno, edinstveno, čarobno, že dolgo poprej zapisano in sluteno kot prelomno, polno magičnih moči, usodno za človeštvo. Še malo in na silvestrovo opolnoči se bo svet razletel v evforičnem praznovanju. Znanci in neznanci se bodo objemali, vino bo kipelo prek roba kozarcev, nočno nebo nad mesti se bo razcvetalo v čarobnih svetlobnih rožah ognjemetov, zrak bo drhtel od prazničnega pokanja. Vse bo še posebej razigrano, saj tokrat ne bo šlo za običajno praznovanje prihoda novega leta, ampak za dogodek, ki ga je dano doživeti le redkim generacijam. Navse-zadnje se le vsakih tisoč let na koledarju letnica zapiše s tremi ničlami, tisoč let pa je strašansko veliko v primerjavi s kratko dolgotjjo človekovega življenja, ki nam je edina izkustvena ča-sovna mera.

Res je sicer, da za milijone ljudi na tem svetu letošnja silve-strska noč ne bo nič posebnega: v muslimanskem civilizacijskem krogu je po njihovem štetju do leta 2000 še kar nekaj stoletij, v budističnem in judovskem je leto 2000 že zdavnaj mimo. Potem je tu še nadležna koledarska natančnost, ki lepo zaokroženi šte-vilki jemlje nekaj veličine, ker se z njo dejansko ne začinja novo tisočletje. Pa vendar. Slavilo se bo, praznovalo, veselilo, sprejelo z upanji in strahovi to novo leto 2000. Krščansko oziroma zahod-nocivilizacijsko štetje let je postalo globalno, kot je globalna moč vsega, kar človek spreminja v simbole, h katerim se tako ganljivo zateka, da bi zmožgel prenesti težo zavedanja o nepovratnem iz-tekanju časa in o lastnem neizproslem minevanju, ki smo mu vsi in vse tako neprizivno prepuščeni. Kaj ni ta na videz puhla novo-letna evforija v svojih nezavednih temeljih pravzaprav svojevrsten vzpon duha k preseganju lastne snovne zamejenosti? Mar tudi s tem ne dajemo svetu in resničnosti človeško mero?

Veselimo se teh prelomnic, četudi jih kritičen razmislek izrisu-je kot ničevne. Veselimo se jih, ker so potrditev našega obstoja. A prav tako se veselimo in črpajmo moči iz drugih zasevkov člove-kovega duha, tudi tako drobnih, kot je denimo ta, da revija Rast zaključuje deseto, jubilejno leto izhajanja in začinja enajsto. Naučimo se veseliti in ceniti drobne vzgibe, da nam bodo veliki bližji.

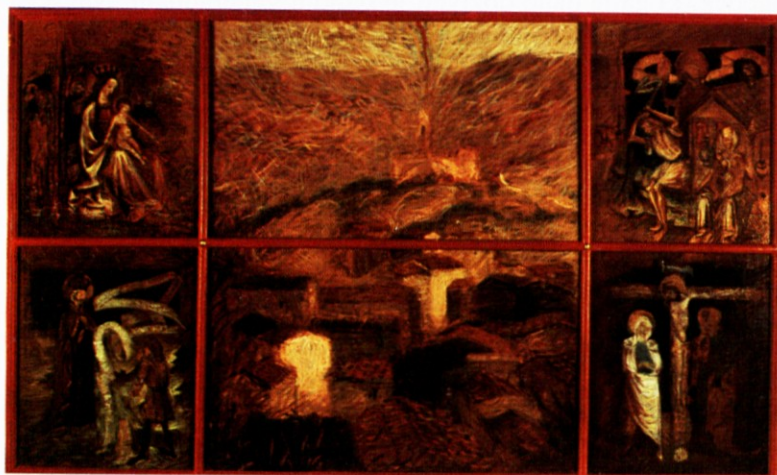
Naj se torej zganejo vsa srca vsaj za nekaj trenutkov v radosti bivanja, naj iskra veselja razsvetli tudi tiste, ki bivajo pod tem-nim nebom osamljenosti in žalosti, namesto zvezd pa jih z neba gledajo grozeče prikazni življenjskih stisk! Vsem naj velja: srečno novo leto 2000!

Milan Markelj,
odgovorni urednik

Ivan Bogovčič

POKLON JANEZU IZ RADGONE
POKLON JANEZU IZ KASTVA
POKLON JANEZU LJUBLJANSKEMU

Olje / platno / panel, 1993

Milan Markelj ROMANJE V KONEC

Katedrala

Porušena je katedrala sanj.
 Razbiti so loki,
 kipeči v nebeške dotike.
 Razbita so okna;
 žareče podobe luči
 se z njih so osule
 v barvite črepinje,
 nad njimi prazni okviri,
 zevajoči v temine.
 Prek zdrobljenih štukatur
 drsijo tanke nožice pajkov,
 spletajočih lepljive niti
 izdajalskih mrež časa.
 Na oluščениh zlatih napisih
 bledijo izgubljeni pomeni.
 V očeh božanske, motno zasolzenih
 s propadlimi upanji,
 gnezdiijo črvi.
 V božjih ustih, strašno onemelih,
 cvilijo miši.

Samotni,
 izgubljeni romar,
 v razbitinah katedrale
 moli sprhnele,
 mrtve bogove
 s hladnim srcem
 brez topline vere.

Zavetišče

Po sobi
 temnoooljno pljuska noč.

Romar trga maske si z obraza,
 lušči se iz upov lažnih,
 izrezuje iz slepil.

Po sobi nosi noč
 umazane pene
 tisoče uvelih levov.

O drevo brez korenin!
 O laž opojna!
 O romanje za lastno senco!

Po sobi
 temnoooljno pljuska noč.

Na samotnem bregu
 obžalovanja
 romar lupi maske si z obraza.
 Spačena odrta lica
 nemo vanj strme
 kot črvi iz lukenj spomina.

Hodniki

*Dolgi so dolgi
in prazni hodniki.*

*Nihče več ne drsa po njih
za odmevi stopinj,
stisnjen ponižno ob tla
od kljuvajočih vprašanj.
Ni več vabečih glasov
v tunelnih globinah.*

*Vse je tiho.
Vse je tiho.*

*Le oslepljena stara ptica
povešenih peruti
v strašno tišino zaprasklja,
kadar izgubljeno stopi
zdaj sem, zdaj tja.
Mar je ona nekdaj pela
z glasom vabečim?
So njeni klici svetlo parali
temine hodnikov?
So njene stopinje pustile
ta vonj obetajoče neizpolnjenosti?*

*Vse je tiho.
Vse je tiho.
Vse ožji,
vse temnejši
so hodniki.*

Klepsidra

*Nezamudno se siplje
pesek droban,
pesek hladan
iz onkraj meja
v toplino imen,
v polnost dotikov,
v živo tkivo
tega sveta.*

*Neizsipno peščenje
smrti življenje
za nove poti.*

Peter Vovk JESENSKI VETER

Ne vem, kdaj
je poletne dišave
odnesel jesenski veter.
Poljubov metuljev,
čebel in čmrljev
ni več.
Listje bukev
šeleti med vejami,
tiho pada na zemljo.
Luč sonca skozi
razcveteno meglico
plaho tiplje.
Kot nočne sanje
se mi zdi drhtenje
padajočega listja.
Gledam za listi,
tresočimi na vejah
trepetlik in brez.
Gnezdo kosa na smreki
je prazno.
Leskov grm ne ve,
kaj sosednji grm
sanja o jeseni.
Nobenega vriska ni,
ne človeškega klica,
vse je tiho in mirno.
Ni odmeva, ne od dreves,
grmov, skal in korenin.
Veje in vejice,
posrebrene s slano,
se kar naprej solzijo.
Sonce riše
dolge sence dreves.
Črna žolna z rdečo
perjanico na glavi
tolče po suharju,
kot bi dojela bistvo umiranja.
Veter s sladko silo
trga liste bukev.
Oko jih lovi,
spuščajo se na tla,
skozi prosojno meglico.
Izgleda, kot da bi
kdo trosil cekine.
Hodim po mahu,
v lepoti od slane
obarvanih bukovih listov
je tišji moj korak.
Neprestano kaplja
skozi vlažen zrak listje,
vsi udje drhtijo.

Veter lista bukvam in
javorjem dneve do zime.
Kmalu bodo drevesa gola,
ne da bi kdo trenil.
V nemiru
jesenskega gozda
stopam po šumečem listju,
stopinjam
večnosti prisluškujem.
Sončni žarki se raztezajo
in krčijo v hladnem zraku.

1.

*V prsih žge
vse, kar ni,
da preživi
pekel,
ki je skrit
med ljudmi.*

*Čas je zibel
in krsta;
trenutek
in večnost,
če odkrivaš
svoj obraz.*

*Nič ne utajiš
in ne pozabiš
na pogorišču
ljubezni;
tu se rodiš
in tudi umreš.*

*Zato vsak dan
trepetaš
s cvetom
na vrtu
in z bilko
na polju.*

2.

*Poljubljam,
a ne poljubim
globine
rojstva
in smrti.*

*Saj v meni
je vse razžrto,
vse gnilo;
le tvoj spomin
je ostal čist
in skrit.*

*Zemlji dam
kar nisem tebi;
vroče ustnice
in besede,
ki niso razodele
ljubezni ...*

3.

*V srcu ljubim
in trpim;
če bedim,
prosim
za milost,
ki je ni.*

*Zatem drhtim
ob misli,
da živim
s teboj
v dotiku
nežnih dlani.*

*A že jutri
zajočem
kot otrok;
lačen
in žejen
ljubezni ...*

*Moja sled
je bela
in hladna
kakor kamen,
ki na grobu
se solzi ...*

4.

*V meni
so želje
in strasti
skrite
pred ljudmi
v svetinjo.*

*V vsaki misli
je sreča
in mir,
ker čutim
upanje
v besedi ...*

*A v trenutku,
ko ljubezen
presahne,
sem mrtev
kakor črka
na papirju.*

*Takrat zgrabim
in poljubim
zvezdo,
da ujamem
njen utrip
in svetlobo.*

Tatjana Lapuh V BRAILLOVI PISAVI BI TE BRALA

*V Braillovi pisavi bi te brala,
na rdečem tepihu iz mozaika,
z vekami zaves bi te ovila,
prsti pa bi brali, brali.*

*Božali bi te lasje rjavi,
ko prepletali bi se z zlato nitjo,
okna strasti bi ti odprla,
da bi duša tvoja se udrla v mojo skrinjo.*

*V Braillovi pisavi bi te brala,
da v očeh bi sveči ti goreli,
v ustih najinih orkani bi noreli,
prsti pa bi brali, brali.*

Ti bi stal pred pragom krizanteme,

*odprla bi ti vrata v zlato žito,
žel bi moja polja divjih jagod
in na koncu našel me ovito.*

*V Braillovi pisavi bi te brala,
in razprl bi pahljačo svojih čustev,
polovila bi jih v svoj akvarij sanj,
prsti pa bi brali, brali.*

*Ni še odigran ves passadoble,
nista še plesalca obležala,
niso še spuščene vse zastave,
v Braillovi pisavi bi te brala.*

Stanka Hrastelj TJA GREM

*Tja grem, v pokrajine tvojega telesa.
S strani na nežne boke padam trepetaje,
s pogledom, naklonjenim beli koži hrbta,
mehki koži nadlahti, z ustnicami na rame
se z dotiki naredim domačo. Pomlad,
ki skuša ogreti svojo hladno domovino.*

*Tja grem, k obrazu angelskih ličnic božajoče,
da veke utišam, obrvi občutim na napetih
prsih, dvignjenih v pričakovanju kolibrija
v tvojih ustih. Da se z njim razpredeš po trebuhu,
med noge, v dovzeten razkorak strasti pred sabo.*

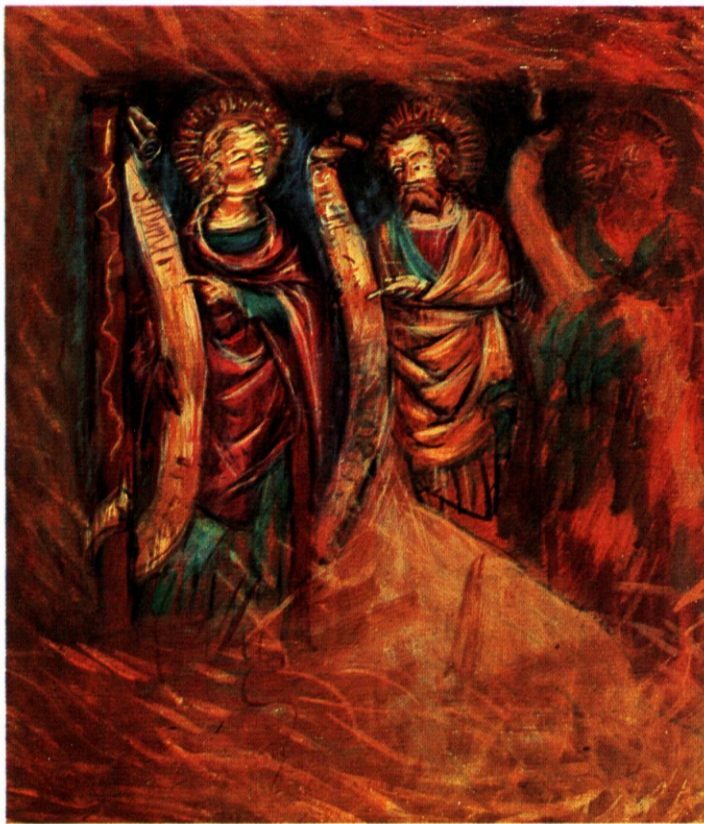
*Tja grem, da zasenčiš me z oblaki svojega telesa.
Žejna in razbeljena puščava se razpiram zate,
bosa kot nevesta na ranjenem marmorju daritve
sebe podajam, da te v svojih šotorih jemljem zase.*

Jasna Konc TISTI POZER, KI IMA RAD...

*V ognjenem večernem zahodu
mi požar objame okno
In vse mesto je obokano z barvno slepoto
Ko nagnem platenko vode
se na drugi strani nariše mavrica
Ko pogledam na tvojo stran postelje
vidim sebe
Ko se ti utapljam
nemočno mogočno
v stegenski pravljici
Prste nog ti požiram
V dlakah iščem spominsko ploščo
Kje je afriška celina zaboga
Pisma nisem zapečatila*

*Ko te vzamem iz ust
te nepredelanega ljubeče izpljunem
Te položim nazaj na polico
In ko odprem oči
se v skoraj prazni steklenici cenenega viskija
zareži hrepenenje.*

Ivan Bogovčič

POKLON JANEZU IZ RADGONE

Del triptiha

Olje / platno / panel, 1993

Ob zaključku redakcije decembrske številke Rasti nas je presenetila žalostna vest, da je umrl Ivan Zoran, upokojeni novinar, urednik, pesnik, eden od pobudnikov za ustanovitev revije Rast in njen dolgoletni sodelavec. Med drugim je prvi urejal rubriko Kulturna kronika, kot besedni ustvarjalec pa je bil prisoten na straneh revije vsa leta. Kot človeka ga bomo ohranili v trajnem spominu, s pesmijo pa še vedno živi med nami.

Janez Kolenc

IVANU ZORANU

*Če spomin je lep,
kot zvezda je,
stkana iz veličine besed
in dejanj preteklosti.
Prižge se, da osvetljuje
poti teh, v katere se je z žarki
zasadila.*

*Vsega me svetliš...
Nekoč... Takrat,
ko bili smo še mlajši,
in v to zavest grizlja,
da si...
A mi zdaj v zimski mraz noči
še bomo negotovost
reševali za nas v neznani čas.*

*Poet, novinar v živih dneh,
ostala tvoja je beseda,
a zemlji si zavezal se za molk.
Zato postal si nem in tih tako,
da bo trohnoba minljivosti
iz nemosti nam spregovorila,
ki še pehamo se,
in s tem globino misli tvoje poglobila.*

*Somrak jeseni pozne
visi nad nami in tišči
in loči zdaj zavesa nas skrivnosti.
Zdaj ni zavesti več: zaman.
Zdaj srečal si se iz oči v oči
z Lepoto, ki te je ožarjala
in za življenja te prežgala.*

*Nam si pustil spomine
kot novi svoj naslov,
še bomo se obiskovali
po siju tvojih luči.
Počivaj, Ivan,
če ti je še tako ime,
če nisi Pesem zdaj,
ki žarke bo sprosti!*

Pri srcu so ji bili drevoredi. Niso bili samo poti, ki so zaznamovale kakšen pomemben del njenega življenja, bile so igre sence in svetlobe, ko je sprememba letnega ali dnevnega časa zarisovala nanjo in na druge vedno drugačno podobo. Ko je čeznjo, najsi je bila sama ali v družbi, nenadoma prekipela krošnja in se je kot Kosovelov mornar morala ubraniti lepih rož, ki bi jo zasanjale.

Kettejev drevored je bil del njenega srednješolskega obdobja, pomenil je pot, po kateri je trosila drobtinice skrbi in radosti mladosti. Po njem jo je spremljal sošolec, na katerega je imela zmedene, nedoločljive, a kljub vsemu lepe spomine. Hodila sta vsak po svoje, nekajkrat tudi po tem drevoredu, in ko je bilo konec šole, sta se razšla. Toda vedno, ko sta se srečala, je bilo kot takrat, ko jo je med starimi kostanji spremljal na vlak in ji pripovedoval o nekem bedastem filmu, ki so ga fantje hodili gledat tisti čas.

Po Napoleonovem drevoredu pred Logatcem se vozi v kraje, kamor se je preselila njena družina. Mnogih starih dreves ni več, na njihovem mestu rastejo nova.

Nikoli ni zares videla češnjevega drevoreda. Kljub temu je obstajal, drevesa z leve so ponujala veje onim na desni, da se je nad cesto bočil listnati strop. Zgodaj spomladi je zahajala pod bel oblak cvetja, junija so z oboka kapljale rdeče solze plodov.

Nekega dne se je v svetlini češnjevega predora pojavila senca; sprva je bila meglena, brez izrazitih kontur. Aprilski dež je z nje spral zastrtost. Maja se je izrisal obraz, samo z očmi, brez ustnic. Oči so bile najlepše, kar jih je kdaj videla, čeprav so bile žalostne, polne notranje groze, samouničujoče. Ker ustnic ni bilo, je pod češnjevim vejami, po peščeni poti, k njej, ki je bila na drugi strani tega čarobnega oboka, prihajal le molk. Bil je gost od neizrečenega.

V junijsko jutro so v zeleni svetlobi zardečile prve češnje in zazdelo se ji je, da se so oči nasmehnile v oklepaju smejalnih gubic.

Juljska vročina je zažgala listje, odpadalo je, kot bi bila jesen, sredi avgusta ga je dokončno potrgal južni veter in ga zvrtnil v večnost. Obraz je postajal vedno bolj nejasen. Še vedno je bil živ otožni pogled, vendar je postajal vedno trši, v njem se je zasvetlikalo nekaj boleče jeklenega, morda tudi zato, ker niti pomahati ni upala v prijazen pozdrav in so njena usta ostajala prav tako nema kot njegova.

Iz jesenske megle je v njena jutra prihajalo okostje češnjevega drevoreda. Peščena pot v njem se je spominjala korakov, ki so se napotili naproti, a se niso nikoli srečali.

EVINO POPOLDNE

Ob branju popisa zahtev o tem, kaj mora človek izpolnjevati, da bi se resnično lahko štel za samozavestnega, takega, ki spoštuje sam sebe, Eva ugotovi, da ima napako. Resda ne zadošča eni sami zahtevi, pri drugi pa je z odgovorom le napol zadovoljna, a to je dovolj, da začenja dvomiti o sebi. Samospoštovanjski popis v časopisu zahteva, da se človek zlahka in naravno spoprijatelji. Tega Eva ne more. Tista

polovička se nanaša na to, da naj bi bila pripravljena zaupati drugim ljudem.

Zato sprejme Natašino vabilo za obisk na Gorenjskem. Nataša ima opravek tam, kraji pa so vedno polni ljudi in priložnosti, da izpopolni svoje večšino spoprijateljavanja. Glede zaupanja ljudem se je že zdavnaj odločila, da polovica zadostuje in je včasih celo preveč.

Pripeljeta se pred stanovanjski blok. Nataša ustavi avto v senci pločevinaste strehe, pod katero so stanovalci z belimi črtami zaznamovali prostore za parkiranje svojih avtomobilov. Večina kvadratov je praznih. Če bi prišel kdo, ki bi nujno potreboval prav prostor, kjer stoji Natašin avto, si misli, ga lahko premakne, saj sklene ostati kar v njem. Odpre okno, za vsak primer, če bi se hotel kdo spoprijateljiti z njo.

Udobno se zlekne v sedež in vtakne noge v predal pod armaturo. Na ekranu prednjega stekla avtomobila je del stanovanjskega bloka. Videti je vso njegovo zahodno steno s štirimi majhnimi balkončki, dva metra grmičaste meje levo od njega, del pločnika in ceste desno in nekaj metrov črte hribovja. V višino ji pogled zakriva valovita črta parkiriščnega nadstreška.

Skozi odprto okno burjasto zapiha. Veje brez ob desnem vogalu stavbe vzvalovijo.

Balkončki imajo ob straneh cementna koritca. V prvem desno rastejo scefrane rože. Na leseni ograji visi rjava odeja z bež vzorcem. Harmonikast sušilnik za perilo je zložen ob steno. Na njem sedi jata pisanih ščipalk za perilo.

Vrata na zgornjem desnem balkonu so odprta. Kljub nizkemu popoldanskemu junijskemu soncu za njimi gori luč. Iz stanovanja je slišati ropotanje posode. Spominja na počitniški kamp. Potem pozvoni telefon in po četrtem zvonjenju posoda utihne, oglasi se prijeten ženski glas.

Približno ob levem zadnjem avtomobilskem kolesu hlipajoče diha pes. Vroče mu je.

Ženska je nehala telefonirati, po plastiki zdaj udarja metlica za stepanje.

Z ograje visijo klavrne bršljinke. Metlica utihne, zaropotajo vratca kuhinjskih omaric.

Desno od bloka je na obzorju hrbet Jelovice.

Na spodnjem levem balkonu na notranji strani lesene ograje visijo zabojčki z rdečimi, rumenimi in oranžnimi begonijami. V koritu ob strani se povešajo fuksije. Roleta na vratih balkona zapre svoje veke. Za hip, preden se povsem stisnejo, je za njo videti gol moški trebuh.

Mimo pripelje mulc z gorskim kolesom. Nekomu navzgor, morda tistemu, ki loputa z vratci kuhinjskih omaric, zavpije, da se kmalu vrne.

Ptice se obešajo na veje breze.

Po pločniku gre moški v beli majici, rdeči spodnji del trenirke ima zavezan z belim trakom.

Lahki koraki v športnih copatih tečejo mimo, za njimi tolkljajo pete usnjenih čevljev.

“Veš kaj, Janči, mislim, da piše v Delu, kdaj točno je. A misliš, da on več ve, kot je v časopisu? Poglej, če ti rečem!” prinese jasno veter z balkona, kjer se največ dogaja.

Nato isti ženski glas zavpije nekam v notranjost: “Mu je rekel, da je ob osmih. Naj že pogleda v...”

Pod nebom brnijo enomotorna letala, ki vzletajo z bližnjega letališča in preglasijo konec stavka.

Pripelje avto, ključi zaropotajo, oddaljujejo se dvojni koraki; eni v čevljih z debelim podplatom, drugi podrsavajoče v coklah.

Iz slabo pokošene zelenice pod balkoni raste jeklena cev z jurčkastim pokrovom. Videti je zračnik zaklonišča.

Na balkon z odejo pride mlada ženska, z lasmi, spetimi z modro sponko. Iz zvitka vrh glave štrlijo klasi las. V levici drži kos kruha, z desnico ga ščiplje. Med enim in drugim ščipljajem potipa, ali je odeja že suha, poduha klavrne rože v koritu. Ko opravi, se vrne v sobo.

Bel metulj je sedel na pokrov prezračevalnega jaška.

Levi zgornji balkon je povsem prazen. Na oknih ni zaves. Če bi se za šipami ne premikal človek, bi bilo videti stanovanje zapuščeno.

Pri desnih sosedih zaropotajo vilice. Morda nad tistim, kar je bilo prej stepeno.

Usnjeni podplati sedaj peljejo drobenceljajoče korakce do avta nekje zadaj.

Nataša se vrača.

Vrata na levem zgornjem balkonu se odpro in suhec se nagne čez ograjo.

“To je moj parkirni prostor! A ne vidite, da ste v moji senci!” vpije proti Evi.

Avto spelje, z zaslona izgine bela stavba s štirimi balkoni. Nekdo v njej je posušil odejo in pomalical kruh, drugi je potelefoniral in pokosil neko stepeno jed, tretji, tisti z begonijami, si je privoščil popoldanski dremež. Oni z levegega zgornjega balkona je ubranil svoj prostor za avto pod pločevinasto streho.

Skoraj je spoznala mnogo ljudi. Sprijateljila se žal ni z nikomer od njih. Nagovoril jo je pravzaprav samo eden.

Zapomnila si bo begonije in metulja in ptice in Jelovico.

Popolnoma se pač ni mogoče spoštovati.

VELIKI MALI SVET

“Bomo vozali?” je vprašanje, ki mi ga takoj, ko stopim skozi vrata, postavi dveinpolletni vnuk.

Previdno se je treba zlekniti na preprogo, da ne poležim preveč cest in hišk in cest in travnikov. Če sem čisto ob robu, desno koleno namakam v jezero. To odteka v potok in čezenj se pne most. Med cestami je speljana železniška proga, na postaji počiva zelena lokomotiva Ujka z enim samim vagonom.

“Lahko peljem po njivi?” vpraša in tisti lahko naglasi na prvem zlogu, ga poudari najbolj izmed vseh besed v stavku in ga nekako zapoje.

Ne bi rada bila slišati preveč vzgojno in konec koncev je ta mali svet na preprogi njegov, zato samo zmignem z rameni.

Avtomobilček, ki ga previdno drži s tremi prsti, postavi na dvorišče hiše ob njivi.

“Lado, lahko?” vpraša nekam navzdol, v hišico z rdečo streho, in pri tem ljubko nagne glavico na stran. Lado je edini človek, ki ga pozna in ima njivo. Doma je v Gregorčičevem Gradišču. Očitno mu je dovolil, ker kolesa zelenega kabrioleta veselo drdrajo po vijugah

na rjavem koščku preproge, po zarisanih brazdah. Potem me hudomušno pogleda in ustavi tok zraka, ki uhaja skozi našobljene ustnice in posnema brnenje avtomobila.

“Sem povozil koruzo,” mi zaupa.

Prestrašeno ga pogledam. “Potem ne bo polente, ne bo kruha.”

S prstki uščipne preprogo, pobere namišljeni grizljaj in ga da v usta. Med grizenjem ugotovi: “Tudi koruza je dobra.”

Potem prevozi vse ceste. Pod mojim komolcem in po krožniku, kakor pravi zarisanemu krožišču, divje zavija levo in desno, ustavlja se pred zebami, nataka gorivo po nevidni cevi na črpalki in sunkovito speljuje.

Tistih avtomobilov, ki se samodejno navijajo z vožnjo navzad, ne mara. Prav tako ostajajo v zabojčku pospravljeni oni, ki svetijo z lučkami in zavijajo s sirenami. Niti onih na daljinsko upravljanje se ne dotakne. Brnenje avtomobila, policijski, gasilski in reševalni didldidil proizvaja sam. Tudi lučke; one spredaj, tiste zadaj, pa tudi žmigavčke.

Če je pri volji, dobim kakšen avtič, navadno zadnjega iz lepo zložene vrste. Potem moram disciplinirano čakati, ker ima njegovo vozilo vedno prednost. Šele na njegov zdaj lahko zapeljem skozi križišče.

Za odmor se sprehodi po mostu. Še prej v vodo odvrže kocko.

“Vidiš kolo v vodi?” me vpraša. “So ga vrgli fantje. Lumpi.” Potem z obema nogama skoči v modro zarisano jezero in jaz moram biti seveda zgrožena, ker me je poškropil. Če se spomniš na lumpe, pač delaš lumparije.

“Stresi se,” se smeji in mi pokaže, kako kužki otresajo mokro dlačo.

“Kje ti živiš?” se mu utrne vprašanje potem, ko sem spet suha. Pokažem na eno izmed hišic.

“Tam živi nona,” me pouči in mi odkáže drugo bivališče. Zadovoljna sem z njim, saj ima okrog belo ograjo in travnik in drevesa.

Ko odide spat, sem utrujena od potovanja po preprogi.

Bila sem otrok, voznik, ki se uči, kako potrpežljivo čakati, celo moker kužek, pa stanovalka v ljubki hišici med travniki. Včasih so za to dovolj trije kvadratni metri sveta.

Junjsko jutro s soncem nad griči, z razposajeno sapo. Marta odpira okna; dan je tak, da siplje vanjo same lepe misli; rada ima taka jutra, z njimi pa vse tiste prijetne vonjave, ki se stegnejo s polj, s travnikov.... Občutek ima, da se kar zlije s takim dnem; lahkotna je, vesela; tudi v tem jutru se počuti tako; kar dvignila bi se z golobi, ki se spreletavajo okoli hiše, dvignila v modrikasto prostranstvo.

Iz radia zasliši pesem Poletna noč... "Pridi kdaj pome z ognjem v očeh, se bova ljubila"... Čudno. Velikokrat je že slišala to pesem, a nikoli se ji ni dotaknila s takšno močjo, da je zanihala v sebi.

Kot bi nevidna roka zdrsnila po njenih spominih, jih odstirala. Poletna noč. Nežnosti. Radosti. Strasti. Kje že vse to? Poniklo je. Izginilo. Zgrozi se. Kako hitro je šlo vse mimo? Bilo je nekaj utrinkov, drobcenih, prijetnih. Potlej pa je vse prevlekla sedanost, zatopljenost v delo, skrbi...

Nenadoma obleži med njenimi spomini spoznanje, čudna misel ji zadrzne grlo.

Vse življenje je živela za druge; obraz se ji skremži v krču, na njem obvisi nasmeh, trpek, otrdel. Zakaj se ji vse to prebujajo prav v tem jutru? Leta in leta je vse to ležalo globoko globoko v njej, razkropljeno, razpršeno. V vratu začuti pritisk, kot bi nastala razpoka v duši. Iz nje silijo utrinki minulih dni. Kaj ji je navrglo življenje? Babica je bila leta in leta na postelji, nega pa njena skrb, čeprav je komaj odrasla otroštvu. Tudi mama je bila bolehnna, spet je bilo vse na njenih ramah. Skoraj vse. Same sence. In ona ujeta med njimi. Da bo ljubezen vse to zgladila. Zgodaj se je poročila. Še pred dvajsetim letom. Delo se ji je tako še pomnožilo. Kmetija. Otroci. Možu ni dišala kmetija, delo na njej še manj; kar bežal je od njega. Šoferski poklic mu je bil bolj po meri. Vabila ga je cesta; in ga tudi zvabila. Z razgretimi besedami ji je slikal, kako bodo denarci kar leteli skupaj. Kmetija bo zacvetela, prava farma, ročnega dela skoraj ne bo, le stroji, najnovejši in najmodernejši. Marta se je le trpko nasmihala; zagrizla se je v delo, pozabila je nase. Vse za dom, otroke, kmetijo, moža. Šoferski zaslužek ni bil tako slab, ni pa bila v njem zlata jama. Cesta ga je terjala zase, malo je bil doma, otroci so ga pogrešali; najmlajši ga je večkrat poklical kar stric. Marti je bilo, kot bi ji nekdo s težko okovano palico zamahoval po srcu. Drugačno sliko si je ustvarila o svojem življenju, o trdni družini. Kako so se spridile te sanje. Stisnil jo je občutek, da je med njimi ena sama votlost. Bo izginila? Upanje je bilo zelo majhno. Na otroke, povila je tri fante, je bil mož zelo navezan. Z vožnje se ni nikoli vrnil praznih rok. Kaj več, kar bi ostalo v njih za vse čase kot bogastvo otroških dni, jim ni dal. Marta jim je ob obilici dela poskušala zapolniti te vrzeli; nekaj se je sicer razgorevalo po njih, pa ne s tako močjo, da bi jih privezalo na dom, zemljo. Potegnilo jih je mesto.

Tudi med njo in možem se ni razraslo kaj globljega, čvrstega. Vso skrb za dom, za družino je prepuščal njej. Kot bi ga pekla vest, se je tudi njej hotel oddolžiti z darili. Nanosil ji je svilenih rut, prelepih, tankih kot dihi, pa bluz vseh barvnih odtenkov, da z njimi ni vedela kaj početi. Z vsako mislijo si je želela le pogovora z njim; toplega, nežnega, da bi ji šepnil še kaj, tako od srca; tega ni bilo. Težak občutek je vztrajal v njej: med njima raste daljava, širi se, poglablja. Kmetija

se je krčila; več kosov polja in travnikov je že odprodala; vsak tak odprodan kos jo je usekal po srcu, del srca ji je odmrlo. Repi v hlevu so se razredčili, le dva še samevata. Včasih pa, kako so bili polni, bogati.

Marta se strese; stisne jo, iztrga se iz razmišljanja. Zmede se: prazniki so pred vrati, prvomajski prazniki; iz mesta bodo prišli, vnuki bodo ves teden pri njej; tiste dni je v hiši, kot bi se svet vrtel v drugo smer. Mož se bo vrnil z vožnje; še dobro leto, pa se bo upokojil. Morda bo potem, ko se ne bo več potikal po cestah, njuno življenje bolj ubrano, polno, prijetno... Morda. Morda. V zadnjem času je bil čuden, napet, skoraj brez besed, kar dušilo ga je. Večkrat je še z jezo zmlel, da se je nažrl tujih cest. Tako je v njej tlelo upanje, rahlo, čisto rahlo, vendar upanje, da je čas pred njo svetlejši. V njej so se prebujale misli, vedre in sproščene. Misli za prihodnost. Vsak dan jih je bilo več.

Nenadoma na široko razpre oči; v sebi zasliši glas, prepričljiv, skoraj oster; v hipu zabriše vse njene prejšnje misli, tako vabljive in svetle:

"Med prazniki se boš spet razdajala na vse strani. Na vse konce in kraje. Ne bi malo spregla?" Da bi ubežala natolcevanju notranjega glasu, njegovi posmehljivosti, na glas spregovori skoraj z jezo: "Pa saj me imajo radi!"

"Seveda te imajo. Še bolj pa sebe. Kaj napravijo namesto tebe? Nič. Kdaj lahko v miru pogledaš televizijo? Vzameš v roko knjigo? Zaživiš samo za svojo dušo? Nikoli! Življenje pa teče. Odvrzi ta komat! Prezrači dušo! Pojdi na potep! V neznano! Zdaj si še kar prijetna na pogled. Življenje pa ne čaka. Čas gloda..." Glas je vse ostrejši, skoraj ukazovalen.

Marta se zdrzne, neprijetno ji je; pripre oči, kot bi se ozirala nazaj, otepa z rokami, da bi odgnala te glasove, tako nenadno so zakipeli po njej. Kot sence se oklepa prejšnjega življenja. Bolečine se razsejejo po njej, zateglo spregovori: "Čas? Čas! Gloda. Seveda gloda. Veliko ga je preteklo. Pa vendar so bili vmes tudi svetli trenutki." V sebi začuti vse več nemira. Glas se spet zažene po njej, njegova moč se stopnjuje: "Daj na tehtnico tole svoje življenje! Veš kam se bo nagnila? Življenje ne čaka."

V Marti se nekaj prebujajo; v njej drhti. Kot včasih, ko je prebirala stare pravljice. Odkod vendar prihaja ta glas? Pa zakaj prav zdaj? Saj je kar dobro tolkla po tej svoji poti. Res je, postarale so se pomladi, poletja so odšla. Jesen je tu. Kaj bi? Taka je usoda.

Glas spet dregne, kot bi vanjo metal kamenčke: "Kaj bi? Kaj bi? Kako vabljiva je lahko jesen! Kot stara opojna pijača. Ne zapiraj oči! Ne pusti, da ti dnevi drsijo naprej kar tako, brez sledu. Ne čakaj na tisti zimski čas, ko te sprejme jama."

Glas jo vzburka, v njej so kriki, razprtije: "Pojdi! Pojdi na izlet v neznano!" Pamet pa ji prišepetava nekaj o domu, delu, verigi, ki jo priklepa na vse to. S podvojeno močjo spet zahrešči glas v njej:

"Oživi svoje sanje! Marsikaj je že steklo mimo. Ne izgublaj se samo v delu! Naj ti spreleti dušo še kaj! Želje. Hrepenenje. To ne sme nikoli umreti. Tudi jesenski čas je lahko nekaj posebnega. Življenje je treba živeti."

"Tudi delo je del življenja!" pomirja sebe in glas, ki reže in seka po njej, trosi bolečine.

"Pa kaj drugega tudi! Kdaj si nazadnje zaplesala? Zapela? Si imela kdaj dopust?" se zareži glas. Vsa tista pajčevina, ki se je leta in leta razraščala po njej, se pretrga. V sebi začuti ritem, lahkoten, poživljajoč.

Kot bi se prebudila. Kot bi jo nekaj dvigalo. Pogleda po kuhinji. Kako ponosna je bila vedno na to belino, urejenost, čistočo. Zdaj pa se ji zazdi vse hladno. Še rože na oknih izgubljajo svoj sijaj. Glas v notranjosti spet udari: "Kaj mečkaš? Pojdi na potep! V neznano!"

Ne more se odločiti; preveč je zakoreninjena v domačijo, delo... Nenadoma začuti nemir iz mladih dni. Zakaj se z leti vse tako ohladi? Ohladijo se besede, dlani, misli, srce. Zazre se v nebo; modro je, čisto; nad griči se ziblje le oblak, samotni je in podoben velikemu cvetu. Kaj ji je v tem jutru, se sprašuje; jezi se nase. Vedno je bila vpeta v delo; zaprla se je vase; ni dovolila, da bi se v njej kaj premaknilo. V tem jutru pa se ta njena ustaljenost podira. Kot bi se znašala v norih mladih sanjah. Vse več jih je, se še širijo. Z njimi nov občutek. Dlani so potne, obraz razgret, srce pomlajeno. Nobenih pravih misli ni več v njej. Nered in vihravost. Pa glas, ki z vso močjo tolče po njej: "Pojdi ven! Pojdi ven!"

Stopi pred omaro; hitro se obleče v najlepše, kar je imela: v vijoličasti kostim. Kar odnese jo po stopnicah, z naglico zaklepa; za hip se počuti kot tatica, da je nekaj odnesla iz hiše; nekaj, kar se bo razdrobilo, razsulo, ostale bodo le črepinje. Vrtinec je v njej, vso dušo ji skuša potegniti skupaj. Okleva, a notranji glas z vso močjo zareže: "Pojdi! Pojdi!"

Sreča jo soseda; začudena obstane, komaj stisne iz sebe: "Kam pa, kam? Pa tako lepa?" Marta se strese, kot bi se ji na vrat prilepila trda roka. Nejevoljna mimogrede zamomlja: "Po opravkih!" Soseda obvisi na njej; Marta se ji zazdi tako spremenjena, da se kar zapodi iz nje: "Tole pa nekaj pomeni. Da se ni Da se ni v njej kaj premaknilo. Veliko je sama. Ubada se z delom. Od zore do mraka. Sicer pa, svet je danes norišnica, prava godlja. Ljudje po svoje bezlajo."

Marta v zadnjem hipu ujame avtobus; počuti se lahkotno, pritisk v vratu je razpršen, bolečine so se porazgubile, sede k oknu; še vedno pa ni v njej pravih misli, kam se bo obrnila; pogleduje po poljih, travnikih. Spremlja jato vrabcev, v drznih zavojih se spreletavajo in obračajo v sunkih vetra. Nekaj njihove razigranosti pade tudi vanjo. Kar odtrgala bi se, odtrgala od tal. Poletela bi z njimi. Za hip jo še zbode misel: sredi dela si odšla od doma, saj si nora. Kaj bi rada? Obnašaš se kot trmasto dekletce. Marta začuti kesanje, nekaj trenutkov napeto premišljuje, kar obrnila bi se, stekla domov. Pa jo že spet preseneti tisti notranji glas, skrivnostni, igrivi: "Ne oklevaj! Vsaj za hipec se iztrgaj iz tega svojega življenja, saj živiš kot v ujetništvu: priklenjena si na dom, trdno priklenjena. Vse za druge. Življenje pa je še kaj več." Zbode jo spoznanje: enoličnost jo je ubijala, enoličnost in samota. Ne pa delo.

Avtobus se ustavi; izstopi, pomeša se med ljudi; živahno vrvenje po ulici ji je všeč; zanjo je nekaj novega, norčavega; kar na smeh ji gre. Gleda izložbe, v njih pa tudi svojo podobo; ocenjuje jo. Kakšna brezskrbna igra! Kako dobro dene to duši. Obsede jo nekaj mladostno svežega. Prikrade se misel, naj stopi k frizerju. Ne more se spomniti, kdaj je bila nazadnje pri njem. Sivina ji je že zašla med lase, prikrila bi jo s črno. Spet butne v njej: predrago je. A že zareže tisti notranji glas. Trd je, robat: "Ne oklevaj! Čas teče." Nekaj se ji požene po žilah. Kot ogenj. Za hipec prhne še misel: nepotrebno zapravljjanje. A zavije v frizerski salon.

Ko je spet na ulici, je še bolj razgreta in polna novih občutkov, več trdnosti je v njej in svetlobe tudi. Leta in leta je nekaj pritiskalo na-

njo. Zdaj je brez te notranje teže. Oplazi jo misel, da sedi na sončnem vozu, vodijo ga njene želje. Komaj jih dohaja. Zadnja želja jo potisne v gostilno. Vasica s svojim življenjem, z enoličnostjo ostaja nekaj zadaj; razbita na delčke. Zdaj sem v drugem svetu, se zvrtni po njej. Pa vendar je v prsih nekaj grenkega. Obrne se, kot da ji kdo sledi. Da je to pohajkovanje neprimerno. Nikoli še ni sama zavila v gostilno. Prisluhne vase. A glas je zajedljiv, neprijeten: "Ne glej nazaj! Pusti preteklost!"

Gostilna je polna; le pri oknu je še ena miza prazna. Prav po otroško se je razveseli. Zabliska se ji v očeh. Brez oklevanja naroči dunajca in teran; obnaša se tako sproščeno, da je to zanjo presenečenje. Po dobrem prigrizku se še bolj iskri v njenih mislih: to je izlet v neznano.

K mizi se približa starejši gospod: "Z dovoljenjem. Lahko prise-dem? Nikjer ni prostora." Prijeten, globok, kar nekam zastrt glas ima. Dotakne se njene duše: mehko in prijeto, kot se svila dotakne telesa.

"Prosim. Izvolite!" šepne bolj sama zase, sproščeno, a malo zardi.

"Dovolite, da se vam predstavim. Josip sem, upokojenec Josip!" Kako mu teče beseda.

"Me veseli! Brina sem!" Prav vseč ji je, ker je tako hitro našla lažno ime. Zakaj taka izmišljotina? Je to mladostna igrivost? Ali kaj drugega? Odgovor zasenči misel; ostro se vzpenja po njej in natolcuje: doma bi morala biti, na domačem dvorišču, tam je tvoj prostor, tvoj svet. Notranji glas pa spet zbesni: "Vsa leta je šel svet mimo tebe. Poišči vendar kakšen prijeten kotic v njem!" "Josip ji seže v roko; Marta se počuti kot dekletce, v zadregi zardeva; zbira pamet, da bi se umirila, kar naprej pa išče njegove oči. Drugačne so, v njih je svetloba, zgovorna svetloba. Kot bi ji nekaj pripovedovale, vendar tega ne more občutiti v vsej polnosti; iz daljave se že primaknejo moževе oči. Utrujene. Naveličane. Pogovor kar steče; njegov glas je zaupen, mehak; zdi se ji, da tudi iskren. Naroči več jedi. Marti se zdi prevelik zalogaj.

"Nekoliko boste počakali," je vljuden natak.

"Če si sam, začutiš nekakšen strah. Prisluškuješ v neznano, svet se ti oži. Pozabiš na tisto božjo in naravno zapoved o zmerni jedi, "se ji nekako opravičuje, saj vidi njen začuden pogled.

"Kako sami?" ga vpraša prizadeto; rdečica se ji razlije po licih. Josip je za hip zmeden, a se hitro pobere, potlači vzdih, zre vanjo, kot da ji bo razgrnil skrivnost, ki ga tišči. Nazadnje reče z jeznim glasom: "Smrt ne izbira. Udari. Svet se ti zamaje do temeljev. Kap jo je, ko sva bila na dopustu. V marcu. Takrat sva hodila, ker še ni vročine."

Marta ne najde pravih besed; čuti jih v sebi, tehta jih, a iz nje ne pridejo. Nikoli še ni imela takšnega pogovora; ves njen svet je bil zožen na domače dvorišče, njivo, vinograd; nekaj mora reči, nekaj iz svojega sveta. Prav prizadeva se, da bi besede zvene le vedro, svetlo.

"Delo. Samo delo vas bo iztrgalo iz črnih misli. Morda tudi otroci kaj pripomorejo, "zatipa proti njemu; kar odleže ji.

"Otroci? Svoje družine imajo. Svoje skrbi. Kako naj jim naprtim še svoje breme? Delo pa.... Sobico imam in kuhinjo, saj drgnem in čistim, vse se sveti. A to je premalo. Preveč moči čutim še v sebi," zadnje besede spregovori skoraj s ponosom, v očeh se mu prelivajo strah, nemir in prošnja, prošnja po pogovoru, "povejte mi kaj!"

Marta se počuti izgubljeno. O čem naj mu pripoveduje? O kmečkem delu, njivah, drobnih opravilih? Naj mu pokaže raskave dlani? Čuti,

da mu mora povedati kaj spodbudnega. Ob tej želji plane po njej toplota; odpre se, začne razkrivati vasico, svoje delo. S pripovedjo ga vodi po vaškem svetu, med šegami in navadami, primakne še nekaj besed o starih domačih jedeh, o pesmih, ki še ponekod žive. Dolgo dolgo že ni tako govorila. Iz sebe da vse, tudi tisto, kar jo je žgalo: o osamljenosti, o moževih dolgih izostankih, o samotnih večerih. Tako se znebi še zadnjih ostankov teže. Pogleda ga skoraj s strahom, z zmedenim nasmehom.

"Hvala vam! Najlepša hvala! Popeljali ste me v čas otroštva. S kmetov sem. Petdeset let sem že v mestu; ob vaših besedah je vasica spet zaživela, doživel sem novo jutro," govori ogreto, pa ne le z glasom, tudi z rokami, z vsem telesom.

"Hvala vam, da ste me poslušali," spregovori počasi, z dlanjo si obriše potno čelo. Zdrzne se ob spoznanju, da sta si njuni življenji v marsičem podobni; tudi njeni otroci se ne zmenijo za domačijo, tudi zanjo bolj malo. Sin ji je pred dnevi porogljivo dejal: "Nabrutil bom sekiro in posekal vse trse, da ne boš kar naprej stokala, koliko dela imaš." Besede so jo udarile prav po srcu; vinograd je rasel ob njeni skrbi, ob njeni ljubezni. To, kar je začutila ob sinovih besedah, ni bilo le razočaranje, bilo je nekaj globljega, ostrejšega.

To posedanje ob tujcu je zanjo nekaj nenavadnega, pa vendar prijetnega; skoraj se ustraši, tako vihravo je v njej. Polna nasprotujočih se misli. Preveč se je že odprla; mora odtod, saj se ji zdi, da sta oba ujeta v nekakšen čaroben krog. Mora v svoj svet, da uredi vse po sebi. Po drugi strani pa čuti, da bi še kar posedala ob njem. Tak pogovor pomeni zdravje, življenju da nov odtenek. V pogovoru se z možem nista nikoli ujela. V začetku je še bilo nekaj prisrčnih besed, potlej pa so se spreminjale v vse bolj suhe, prazne, ob koncu že kar v trde. Hitro vrže iz sebe: "Na avtobus moram. Hvala za prijetno družbo!"

"Obžalujem," reče hlastno, "sicer pa vas lahko zapeljem."

"Ne! Ne! Delo!... Avtobus....Prvomajski prazniki!" iztrgano šepetaje. Gospod ji ponudi roko. Od blizu se zazre vanjo: "Vsak četrtek sem tukaj. Ob istem času. Morda..." ne dokonča besed, le prošnja je v njegovem glasu, v očeh. Marta ne najde odgovora; le gleda ga, vprašujoče in začudeno. Odhiti brez pozdrava.

Avtobusna postaja. Marta je vznemirjena. Kar opita. Po kavi se nekoliko umiri. A že v naslednjem hipu se zdrzne, kot bi ji odpovedalo srce. Pred očmi se ji pokažejo črni kolobarji. Ali vidi prav? Pa saj je nemogoče. Na parkirišču se ustavlja tovornjak. Možev tovornjak. Toda v kabini ni sam. Ob njem je dekle z rdečimi lasmi. Marta hoče tja, pa se ne more premakniti, kot bi bilo vse zadrženo. Notranji glas ji ostro krikne: nikamor. Boji se, da se bo sesedla; bolečine se spreminjajo v vročico. S težavo se zamakne za gručo ljudi. Mož stopi iz kabine; z ljubko kretnjo prime dekle, stisne jo k sebi. Potlej pa mehko postavi na tla kot dragocenost. Ne ozirata se na druge, ne vidita jih, kot bi bil svet le njun. Njun pogovor vdira vanjo, oči se ji orosijo, bolečine se še bolj razsejejo.

"Kdaj se bova spet videla, ti moj čmrlj? Prvomajske praznike bi lahko preživela skupaj, v kakšnih toplicah, "gleda ga v oči, obeša se nanj.

"Ljubica! Ne bo šlo! Družinska tradicija. Otroci pridejo. Vnuki. Pa saj sva bila ves teden skupaj. Zadnji dan praznikov bom prišel, bom že našel kakšen izgovor, "se nekako izmika.

"No, ja! Le pridi! Pogrešala te bom. Spet boš v nebesih."

Marta je potolčena. Zmedena. Zasuta z žalostjo, razočaranjem. To je njen mož. Štirideset let zakona se ji zdi kot preperela cunja, ki zaudarja. Vлага v očeh se zgošča, solze drse po licu. Ne! Le solze ne! Toda njen svet se sesiplje. Raztreščil se bo. Po dolgem poljubu dekle odobenclja po ulici. Mož jo spremlja s pogledom; kar prikoval se je nanjo. V Marti se žalost umika jezi. Nič ne pomišlja. Stopi k njemu, skozi zobe pridušeno začne: "Vse sem videla in slišala. Kar prekini to prvomajsko družinsko srečanje! Z otroki pa se pogovori sam! Vse naj slišijo iz tvojih ust!"

Mož obstane, gleda jo, kot bi jo prvič videl. Stiska zobe, lovi sapo, spreminja barvo, trdovratno zre vanjo, nato v tla. Potlej se mu ustnice le zganejo: "Hudiča! Ti tukaj? Pa zakaj? Nimaš doma nobenega dela? Videla si. Videla. Pa saj ni nič globokega, nič resnega. Človek se včasih spozabi."

Rada bi mu odgovorila, a besed ni. Po njej gre rezilo, ostro rezilo; razseje bolečine, potniki se spreminjajo v sivo nepregledno gmoto, ki valovi, hoče jo posrkati vase. Zbere zadnje moči, sunkovito se zravnava: "Avtobus!" Hitro vstopi, presliši moževe klice: "Počakaj! Ne zganjaj cirkusa! Domov grem! Skupaj se bova peljala. Hudiča, počakaj vendar!"

Marta sede na zadnji sedež. Ne ve, ali je vesela ali žalostna, ker je zjutraj poslušala tisti notranji glas; spravil jo je od doma. Če bi ostala doma... Če bi ostala, ne bi odkrila moževih stranpoti, še naprej bi bila zamotana v delo za druge. Ne bi srečala tujca, ki ji je po svoje zelo blizu. Vse bi bilo po starem; dan enak dnevu. Zdaj pa... Sence. Velike črne sence. Nasmehne se. Žalostno, prizadeto. Življenje pa se nadaljuje. Občutek ima, da drži v rokah stekleno kroglo. V mladih letih je bi ta občutek pogosto z njo. In kaj ji zdaj kaže? Svetlobo. Smejoče obraze. Obraz tujca. Drugačen poganjek nečesa novega, prijetnega. Začuti, da je drugačna, kar potrdi še razgreto šepetanje v njej: "Zavij vrat temu staremu življenju!"

Avtobus se ustavi. Sproščeno, skoraj lahkotno izstopi. S Kuma potegne sapa s prvim pridihom poletja. Spreleti jo misel: zrelo poletje se bo prelilo v jesen. Kakšna bo ta jesen? Ta njena jesen? V njej zadrhti prijeten zven, kot bi se oglasila tista najtanjša, najskrivnejša struna v duši. Ozre se okoli. Polje je še prelito s soncem. Nebo je globoko, modro. Pod njim se spreletavajo jate razposajenih ptic. Kakšna lahkotnost! Dotakne se tudi nje. Urno ubira pot. Pokončno. Vzravnano. Prihaja čas, čas jesenskega sanjarjenja. Z igrišča se prikrade Marjanina pesem.... "Pridi kdaj pome z ognjem v očeh." Marta naglo zmelje med ustnicami: "V četrtek spet pridem!"

Ratko Cvetnić

Prevod: **Damijan Šinigoj**

KRATEK IZLET

(odlomek iz romana)

Ratko Cvetnić je bil rojen v Zagrebu 1957. leta in tu končal klasično gimnazijo. Študiral je primerjalno književnost in umetnostno zgodovino. Bil je korektor v Vjesniku, športni novinar in čuvaj v različnih galerijah. Danes dela kot profesionalni tajnik Hrvške badmintonske zveze.

DANES je umrl Vinter.

Fantje so padli v nekakšno zasedo gor v skalovju, zalegli ob prvem rafalu, ko pa so četniki po nekaj vrnjenih strelih pobegnili, je Vinter še vedno ležal.

“Potegnem ga za hlačnico,” pripoveduje eden od izvidnikov, “ne trza. Glava je padla, vidim - gotov je.”

Na obdukciji so ugotovili, da ga ni zapel ta rafal, temveč da ga je, ko so že polegli, zadel ostrostrelec.

DOKTOR S. z dubrovniške patologije ponovno apelira, da se ubiti najprej *deminirajo* in šele nato pošljejo na oddelek, kamor še vedno prihajajo z vsemi trombloni in bombami, ki se med obdukcijo kotali po mizi in strašijo njegovo marljivo posadko.

V ZVEZI s Stipetovo obutvijo se dogaja naslednji primer: škornje sezuva zelo poredko, ko pa jih sezuje, je, kot bi odmašil pandemonij. Rekli bi: riba smrdi pri glavi, človek pri petah.

Na kuhinjskem podu njegovi bosí podplati, beli in luskinasti kakor ribji trebuh, puščajo vlažno sled, ki gre od kota zaprtega balkona - na katerega Stipe v največji pripeki odlaga škornje skupaj z belimi bombažnimi nogavicami - in vodi v različne kote naše majhne gajbe, a zelo poredko zavije proti kopalnici. Na ta način se tudi tisti blagodejni plamenček prepriha, ki občasno zaveje z zaprtega balkona proti oknu in dahne preko mojega ležišča, v trenutku utopi v melasi tega lepljivega vonja. Občutim sunke, v katerih prihaja, s tistimi toplimi jezički jedkega smradu, ki se cepijo, vstopajoč v moji nosnici, vse dokler ne obližnejo same arkade in se odcedijo, vsaj v moji grozljivi viziji, s sten sinusov kakor s kuhinjske nape.

V Letovaniču je menda ta pojav še izzval nekakšne praktične poskuse, da se zadeva kolikor toliko sanira. Če je Stipe spustil noge v lavor tople vode, je skoraj vsakdo, ki je preživel vsaj eno noč v isti spalnici z njim, občutil potrebo, da tej vodi nekaj doda: nekdo malo šampona, drugi losjon, tretji vrečko čaja, a so odstopali drug za drugim, razočarani z bednim učinkom, ki ga je ta čorba dosegla, Sandi pa je trdil, da tukaj ne pomaga nič drugega, kakor namakanje v živem apnu.

(Zanimiv, čeprav ne tako opazen pojav je vezan tudi na Stipetov trak za lase, narejen iz enake bombažne tkanine, iz katere so spletene tudi njegove nogavice: kakor namreč dokolenke iz dneva v dan menjajo barve - od bele prek rumenorjavnosti do skoraj črne - tako jih menja tudi trak. Fantastičen pojav, za katerega ni drugačnega pojasnila, kakor da škorenj glavo čuva.)

VSA v blagih in preglednih ovinkih, obrobljena z vrsto čokatih belih stebričkov in kakšno cipreso kot ščepcem mediteranskega rastlinja, vzpenjajočega se proti nebu, se vzpenja cesta proti Trebinju.

Še kilometer-dva, pa se bom tudi jaz znašel med tistimi, ki so se, nošeni z ogromnim spodrivom vojne, znašli v inozemstvu.

LITERATURA

Rast 6 / 1999

trkanja vstopi v pisarno in zahteva dva kamiona in dvajset ljudi. Nujno, nujno, gori je *frka*, tudi ranjeni so.

Nič bolj neusmiljenega ni od kurirja, oboroženega z ukazi. Zlasti moj rojak Pogledić - ki vse ukazodajalce ogovarja z 'gospod', celo ko jih povsem mimogrede omenja prek telefona, pripovedujoč materi anekdote iz poveljstva - se v takšnih situacijah spremeni iz vojaka v pravi torpedo.

Načelnika prometne kot zanalašč ni. Budim dežurne šoferje, ki so sicer pripravljeni, ampak eno vozilo je pokvarjeno. On bi sicer, če se njega vpraša, takoj vzel drugo, če bi le vedel, pri kom so ključi. Kurir se vrne in zahteva še en kamion, za artilerijsko strelivo. *Gremo, gremo*. Ampak ta kamion je poln poljskih ležalnikov, ki ležijo neraztovorjeni še iz Zagreba, tista stopetdesetka, katero uporablja artilerijska baterija, pa se še ni vrnila iz Ploč. Medtem se dežurni šofer, tisti z brezhibnim terencem, vrača z novico, da mu je menda nekdo izvlekel vse gorivo iz rezervoarja, neka pijana in krvava glava pa se pojavi na vratih in poroča, da so kuharji pri Zatonu s furgonom zleteli v vrt...

Stopim na balkon in z zaprtjem dvokrilnih rebrastih vrat za sabo ostanem v mraku in tišini. Odpijem nekaj mlačnih požirkov iz plastične steklenice, puščene na mizi, poškopim se po čelu, moj obraz, glej, se cedi in kaplja z balkona, razpršuje se na terasi, tlakovani z mesečino. Nad mano, navpično in neulovljivo visoko nad to nočno moro, trepeta modročrna slika večnega reda in spokoja ...

In ko se nato vrnem v dežurno sobo, je vse na svojem mestu: načelnik je tukaj, ključi, vozila, gorivo, šoferji, vse je, kot mora biti, celo kuharji so se skrivaj spakirali na spanje.

Na koncu pride tudi torpedni kurir Pogledić z novico, da se vsi predhodni ukazi umikajo.

VČERAJ smo odpisali še dva. Kolikor se da razumeti iz teh zmedenih zgodbic, se je zmešalo tistim novim, ki jih je Ivančić privlekel s sabo iz Zagreba. Potem ko je vsa skupina dva dni čepela v sendviču med soncem in razžarjenim skalovjem, se je eden od njih enostavno vzravnal, kakor človek, kateremu je nenadoma prišlo na um nekaj pomembnega, in spustil rafal v prvega ob sebi - prav v majhnega Domačinoviča, s katerim je stražil - potem se je obrnil k drugemu in ga zadel v dlan, ampak fantu se je uspelo zakotaliti za neko skalo, izza katere ga je, kakor pravijo, s prvim nabojem zadel točno v sredino čela. Potem se je vzravnal tretji in prijel za bombo, vendar, še preden se je domislil, kaj in kam bi z njo, so ga prekrila kopita pušk, da je prišel k zavesti šele v saniteti.

Domačinoviča bi baje še lahko rešili, če bi vedeli, kako ustaviti krvavitev; fant je dobesedno spuščal kot sito. Ko so sanitejci po nekaj urah končno prišli na vrh, je bil že zelo mrtev in iz spoštovanja do tiste krvi, ki je še ostala v njem, so lahko le še odgnali roj komarjev, ki mu je silil v ušesa.

LJUDJE s plastičnimi vrečkami spadajo med zares najbolj plastične simbole te vojne. "Dali so nam," govorijo, "pol ure, da vzamemo najpomembnejše ..." Dobiš pravzaprav pol ure, da iz vse prtljage, ki se je prikotalila s tabo in tvojim življenjem do tega trenutka in tega mesta, izbereš tistih nekaj stvari, ki bodo od sedaj zastopale tvojo skoraj breztelesno preteklost. Če pogledaš okoli sebe in če se dovolj vživiš v ta položaj, boš videl, kako se stvari v brezupni želji, da

rešijo lastno življenje, odrekaajo svojih teles in kako se prepričujejo, da pravzaprav sploh niso stvari, temveč simboli, spomini, znamenja, ujeta v nekakšnih začasnih formah, in da v svetlobi svoje pomembnosti, ki je neponovljiva, kakor je neponovljiv tudi vsak trenutek tvojega življenja, predstavljajo najmanjše možno breme. Na pamet mi prihaja neka Slavonka, ki ni dobila pravice niti do te pol urice: "Hiša? Zgradili bomo novo, ampak kdo mi bo vrnil poročno fotografijo?"

Zamisli si tak skeč: vstopiti z vojsko v neko njihovo mesto in to s hitrostjo, ki bi prebivalcem pustila le toliko časa, da napolnijo plastične vrečke. Nato iz vsake hiše, iz vsakega prostora pobrati vse vrednosti, od denarja in barvnega televizorja pa do gosel iz muzeja in vse to zložiti na kup sredi glavnega mestnega trga.

Nato se umakniti, nič vzeti in pustiti, da se vrnejo in se sami med sabo zmenijo, kaj komu pripada ...

VČERAJ se je tudi John Major sprehodil po Sarajevu.

Po izkušnji z Mitteranom se zdi, da Sarajevu danes poleg vode in hrane najbolj manjkata katran in perje. Ubogo mesto.

Prve dneve tega obleganja smo spremljali v Gradiški, poslušajoč sarajevski radio z oddaljenim streljanjem s Save. Nekega večera se je ta zabava spremenila v zares grotesken sklop; ne vem, ali je glasbeni urednik pobegnil na Pale ali pa je bila fonoteka na udaru ostrostrelca, ampak ves večer so predvajali nekakšno revialno, klajdermanovsko podlago, katero je vsakih nekaj trenutkov prekinjal drhteči glas napovedovalca: "Na trgu Pere Kosoriča leži težko ranjena ženska, prosimo prvo pomoč ali nekoga iz sosednjih hiš, naj pomaga, če lahko," "V tejintej ulici gori stanovanjska zgradba, stanovalci so pobegnili v višja nadstropja, požar pa se širi, prosimo gasilce, naj pridejo, če le morejo," potem pa se je v eter - kakor da je prekinjen s kakšnim povsem nepomembnim obvestilom - vrnil polikani zvok revijskega orkestra: vrsta trombonov, vrsta violin, vrsta klavirjev. Vrsta trombonov, vrsta tromblonov.

NAŠ novi zdravnik, neki že rahlo obnemogel zelenec, je prišel zjutraj v sobo zaradi trokiranega sanitetnega vozila in sredi apatičnega monologa, h kakršnemu se zatečejo vsi, ki začnejo izgubljati zaupanje v tehniko, se je sunkovito vzravnaval na stolu: "Stari, oni lahko govorijo, kar hočejo, ampak ko smo mi s to kišto fante pripeljali v Dubrovnik, so nam tam z najvišjega mesta rekli *kapo dol*, razumeš, stari, rane smo tako oskrbeli, mi smo jih že gor tako spakirali, da je bila skoraj polovica dela dejansko že opravljena, vojska pa rabi tri ure pa pol, da se povzpne na vrh, midva pa sva, pazi, bolničar z nosili in jaz s torbo, prišla v dveh urah, da sploh ne razlagam, kje sva morala pustiti avto ... Nazaj pa, da sploh ne razlagam, tistemu prve mu je šrapnel odnesel kompletno čeljust, fant pa je, vsa čast, sam prišel do avta, tistega drugega s prestrelnino pa smo nosili, ti povem, stari, ko vidim, kaj imamo na razpolago, in ko me nekdo začne utrujati s sanitetnimi standardi, izraelskimi standardi, NATO standardi, mi pride, da bi mu pljunil v možgane, kaj ti je, stari, kakšni standardi, nam so v Dubrovniku za to dvojico rekli 'kapo dol', to, da nihče od naših vojakov ne zna uporabiti prvega povoja, ali je to moj problem, stari, saj nisem avtošola, stari, tukaj ljudje zares niso normalni..."

Pozneje sem slišal, da mu je nekdo zjutraj pri zajtrku rekel, da je mrliški oglednik.

NA to, pravi, je bila hrvaška vojska prisiljena odgovoriti z ognjem. Hrvaška vojska ne more biti prisiljena odgovoriti z ognjem, banda novinarska, lahko je le prisiljena, da z ognjem ne odgovori. Zakaj enega delavnika ne posvetite tej temi?

FRANE pripoveduje, kako so njegovi Šibenčani nekje pri Miljevcu ujeli četnika, ta pa je - ko je spoznal, kaj se pripravlja - začel stokati, da ni od tukajšnjih, da je bil mobiliziran v Novem Travniku.

"Eh, moj boter," reče nekdo in izvleče nož, "mar sem šel jaz v Travnik, da se spoznava?"

In ga potegne, kakor pravi ljudska pesem, od pasu do grla belega.

ANEKDOTA iz zagrobnega življenja hrvaških vitezov: po obduk-ciji v Dubrovniku naše padle fante z ladjo prepeljejo do Reke, od tam pa proti Zagrebu v pločevinastih zabojih, polnih nekakšnih kemika-lij, ki služijo 'začasnemu balzamiranju'. Namreč, kakor nam je v želji, da nam pokaže, kako nas njegova služba ne bo pustila na cedilu, niti če umremo, razložil Maloča, telesa se tako preparirajo zato, da bi bila lahko v Zagrebu še enkrat obducirana, in po tej poti sta šla tudi majh-ni Domaćinović in njegov nesrečni morilec, vsak v svojem zaboju.

Ampak, v zaboju, ves dan puščenem na soncu, je ta faraonska razso-lica, v kateri se je pacalo mrtvo telo - po nekakšni *makabrični* analogiji, domnevam, prav telo tistega norega - v splitskem pristanišču zakuha-la in zaboj je dobesedno eksplodiral kakor pločevinka pregretega piva, zalivajoč s curki pene vso krmo.

Zdaj mornarji - z obzirno okrožnico, ki je sinoči prišla tudi do nas - prosijo, da se balzamiranje padlih hrvaških vitezov preneha, vsaj do jeseni.

KREMA proti mrčesu, s katerim se kakor pri nekakšnem domorod-skem ritualu mažemo pred spanjem, pred zoro povsem izhlapi s kože, potem pa se komarji, ki so vso noč žejni in živčni oprezali z zidov, vržejo na našo nevredno kožo. Zbudim se, ne od pikov ali srbenja, temveč zaradi tiste neznosne spirale zvoka, ki jo njihovo približevanje in oddaljevanje tke nad vzglavjem, in tedaj se mi zdi, da teh bitij ne ženejo instinkti, ampak čista zloba.

Sit komar, katerega udarim z loparčkom, improviziranim iz stare-ga časopisa in selotejpa, na zidu počí kakor bobek, poln svetlo rume-nega soka: je to njegova kri ali moja?

Ivan Bogovčič

POKLON JANEZU IZ RADGONE
Del triptiha

Olje / platno / panel, 1993

Rozina Švent

USODNA ZAZNAMOVANOST

V presledku nekaj let sta se za vedno poslovila dva pomembna Belokranjca – 1996 je umrl **France Papež**, letos (27. septembra 1999) je odšel v večnost **Vinko Beličič**. Obe smrti sta usodna zaznamovali zdmsko-zamejsko skupnost – odšla sta dva pomembna literarna ustvarjalca – oba pesnika, pisatelja, prevajalca in za njima je ostala praznina, ki se ne bo nikoli več zapolnila.

Rojena le nekaj kilometrov narazen (Papež v Kotu pri Semiču in Beličič v Črnomlju), se osebno nista poznala¹ in njune poti se niso nikoli križale. Morda je bila to posledica starostne razlike, temu pa je svoje dodala še vojna vihra, ki je usodno posegla v prenekatero življenjsko usodo. Toda leta 1945 sta se oba odločila enako – zapustila sta rodni kraj in odšla na negotovo pot begunstva. In tudi tokrat sta se njuni poti izmaknili druga drugi. Oba sta se sicer umaknila najprej v Avstrijo in nato v Italijo; Beličič je že po nekaj mesecih zapustil begunsko taborišče v Monigu in se naselil v Trstu; Papež pa je ostal v taborišču vse do leta 1948, ko se je izselil v Argentino. Toda skupna literarna zaznamovanost ju je v petdesetih letih (objavljanje v literarni reviji Meddobje) zbližala, nato za nekaj časa odtujila (kriza v delovanju Slovenske kulturne akcije – Beličič se opredeli za bolj ideološko naravnano revijo in se pridruži skupini, ki jo je vodil Ruda Jurčec in je izdajala Sij slovenske svobode) in od sedemdesetih let dalje ponovno povezala v obliki bogate korespondence. Tako je nastalo Beličičevo delo *Pogovori po pismih*, ki jih je avtor sam (leta 1996) ponudil v objavo Slovenski kulturni akciji.² Tekst obsega 35 tipkanih strani – in Beličič ga je sam predstavi takole: "... glavnino pa predstavlja povzetek korespondence s Francetom Papežem od jeseni 1970 do prvih mesecev leta 1996. Oba sva bila Črnomaljšca (jaz 1913, on 1924), a nisva se osebno poznala. Šele njegovih preko 60 in mojih preko 50 pisem naju je povežalo ob Meddobju. Bil sem mu – živeč na Opčinah pri Trstu – kot glas iz Bele krajine, obema tako drage, a tudi meni vse do leta 1991 nedostopne. /.../ Na objavo v Sloveniji seveda ne mislim, saj je tekst izrazito emigrantski, zamejsko – buenosaireški. Čutim ga kot spomenik prijateljstvu med dvema sorodnima dušama, katerih eni je bilo hrepenenje izpolnjeno na svetu, a drugi v večnosti."³ In v mesecu septembru, ko se Beličičeva GMAJNA odene v jesenske barve in zažari ruj v svojih najlepših, ognjenih barvah, se mu je izpolnila njegova tiha želja, ki jo je zapisal v pesmi September:

*Umreti,
ko so drevesa umita in zemlja napojena,
ko oblaki oddahnjeni modrijo daljne griče,
ko vrabci srečni v lužah se škrope,
ko je divjad od žeje potešena,
ko gmajna vedra gleda si v obličje,*

1 V svojih "spominih" je Beličič zapisal, da sta se s Papežem "na predbožični dan 1985 /.../ s posredovanjem radia Trst A in Mladike lahko po telefonu pogovorila – prvič in zadnjič sva se slišala."

2 Vinko Beličič je ta tekst kasneje objavil pod naslovom S Francetom Papežem po pismih. Objavljen je bil v Meddobju 33/1999, št. 1-2, str.69-97.

3 Glas SKA 43/1996, št. 5/6, str.2

ko v grozdje sok najslajši gre.

*Umreti,
ko ni več muk, in svet sproščen drhti
in mi september lega na oči.*

Podrobno prebiranje literarnega opusa obeh Belokranjcev nas preseneti s številnimi podobnostmi:

- izredna **navezanost na rodni kraj** – kot da bi jima bila ta ljubezen dana že s samim rojstvom;

- sinovska **navezanost na mater** in nenehno prisoten občutek krivde, ker sta jo ob koncu vojne zapustila in ji nista nikoli več stisnila roke in se zazrla v njene ljubeče oči; naj to ljubezen za oba skupaj izrazi Beličičeva zadnja, VIII. pesem iz cikla *Mrtvi materi* :

*Izjokal sem ljubezen solze vroče
za tabo, nepozabna. Zdaj je duša
ko greda, ki jo je mrtvila suša,
pa je oblak izsul obilje moče
- in novi sok gre v bil in cvet
za novi med.*

*Iz morja, vetra, zvezd
mi bjaš čudežno povest:
o svetu, kjer je konec koprnenja,
kjer mavrica se vekomaj razpenja.
Srce ga čuti, veruje vanj
- in čaka nanj.*

- **Ljubezen do Krasa** – Beličič najde v svoji kraški gmajni mir in navdih za umetniško ustvarjanje; Papež pa zna to skupno ljubezen najbolj pristno izpovedati:

Moj Kras
*Med mano in domovino
je en kraj,
ki mi je drag –
tisti Kras v zamejstvu,
ki v meni je s soncem obsijan
zaradi pesnikov
in njih besede,
zaradi borov in sanj,
svetlih samot in bolečine
in ker so tam vrata
v moje kraje in spomine.*

- **domotožje**, ki ga lahko občuti le človek, ki nemočen hrepeni po svoji domovini, domu, sorodnikih in znancih – vendar mu različne okoliščine onemogočajo vrnitev v stari kraj, ki se mu prikazuje vsako noč v sanjah kot nikoli zaceljena srčna rana;

- nepopisna sreča, da sta dočkala **samostojno slovensko državo** – Beličič je junija 1991 obiskal svoje Rodine in grob svoje pokojne matere: France Papež pa mu je lahko v pismu samo žalostno zapisal: "Srečen si, da greš lahko v Belo krajino!" in ga hkrati prosil, naj

4 Glej opombo 2, str. 93

mu v obliki kakšne črtice – poročila opiše, kako je bilo doma - Beličičev monolog ob tem sporočilu je bil: “Zavida me, da pojdem v Črnomelj in nato v Rodine, naroča mi vsega polno. Tudi on bi se hotel znajti tam, a nima potnega lista, ker ni argentinski državljan, skrbeti mora za družino, pa tudi letala se boji zavoljo srca, živcev, pritiska.”⁴;

(Opomba R. Š. – Čeprav je Vinko Beličič živel vsa leta tik ob meji, je šele 20. novembra 1990 dobil italijansko državljanstvo!)

- Njuna istočasna **literarna odmrznitev** v “prvi domovini” – ko jima je novomeška revija Rast leta 1995 objavila nekaj literarnih prispevkov in intervjuje ter se s tem vsaj malo oddolžila za njuno predolgo zamlčanost oz. bolj pesniško za vrnitev v stari kraj.

Njuna podobna življenjska usoda se kaže tudi v njunih pesmih, ki nosijo zelo podobne naslove - Pismo, Domovina, Jesen, Sneg, Mir itd. – nekaj pa je celo pesmi, ki imajo povsem isti naslov npr. Pismo. Poglejmo, kako zvenita ti dve pesmi:

France Papež: PISMO (1979)⁵

5 Pesem sicer ni datirana, toda glede na dejstvo, da je Papežev najstarejši sin Franci (takrat star 20 let) v maju in juniju 1979 “na povabilo in stroške mamine in obeh bratov” obiskal domovino, lahko upravičeno sklepamo, da je nastala po sinovi vrnitvi v Argentino. Glej op. 2, str. 80.

*Pišem, da se vam zahvalim,
ker ste ga sprejeli
in mu pokazali domovino,
njene zemlje in lepote,
mlademu obiskovalcu.
Tebi, mati,
da si sprejela svojega vnuka,
ki se je vrnil namesto sina,
stopil na naše dvorišče
in se blažen dotaknil slovenskih tal.
Potem je šel na vrt,
obiskal drevesa in kamne,
nežno pobožal trave in rože*

*- vse to mu je bilo naročeno –
zapregel konja
in se odpeljal na njive
ter se čudil nad vsem in strmel.
Opoldne je sedel za mizo,
pretresljivo spremenjen
v starem, pristnem domu očetov.*

*In še to:
spremite ga, ko bo odšel,
ne joči za njim, mati,
ker on
se bo vrnil
domov.*

Vinko Beličič: PISMO (1935)

*Pod kápi je umazan sneg skopnel,
za bregom potok je močnejše zašumel.*

*Marjetice se že smehljajo v travi
in topel veter piha. Vsi smo zdravi.*

*Oči so nam od belih dni spet žive,
z veseljem hodimo na sveže njive.*

*Še to: Angela mnogo misli nate,
po vuzmu šli bi radi v svate ...»*

*Skoz okno gledam obsijano cesto
In lastovice, ki leté čez mesto.*

*Nekdo s prečudnim glasom kliče me nazaj,
a jaz ne grem in sam ne vem zakaj.*

MUZEJI - OD PREDMETOV K LJUDEM

1 Ivo Maroević: Uvod u muzeologiju, Zavod za informacijske studije, Odsijek za informacijske Znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993: Po Maroevićevem zgodovinskem pregledu bi sodil, da so ti predhodniki muzejev in galerij nekoč že imeli vlogo gospodarskega gibalca. Tempelje z razstavljenimi naropanimi in darovanimi zakladi so javnosti odpirali ob velikih verskih svečanostih. Način utrjevanja samozvesti in občutka pripadnosti podložnikov? Verjetno. Še ena domneva: hkrati je taka možnost ogleda notranjosti svetišča gotovo pritegnila še več radovednežev. Še več darov? Povečana prodaja hrane in pijače? Skoraj tako kot danes...

2 Dnevnik (18. 08. 99) Nedeljska vojna v Nemčiji (Branka Kramžar)

3 Dnevnikova sobotna priloga Zele-na pika (4. 10. 97) feljton Nove meje slovenske svobode: Pax Americana je izraz, nastal po vzorcu nekdanjega Pax Romana, ko je veliki rimski imperij postavljaval vrednostne sisteme, merila in zagotavljal red ter varnost na skoraj vsem takrat znanem svetu. Američani so čedalje bolj svetovni policaj in merilo.

4 Zakon o financiranju občin, Ur. l. RS št. 80 – 2893 / 94, zadnja sprememba s spornim 27. členom: 12. 03. 99

Muzeji, nekoč zbirališča ter občasna razstavišča naropanih¹ dragocenosti, ki naj bi potrjevala moč in slavo osvajalcev, se po več kot tisoč letih spreminjajo v gibalo, aktivni člen gospodarskega razvoja. Vmes so pretekla stoletja, ko so uživale te ustanove oz. njihove predhodnice častitljiv sloves znanstvenih in kulturnih hramov. Današnji kritiki pravijo, da je za nekatere izmed muzejev minilo tudi obdobje zatohlosti in zaprašnosti. So tudi kritike znotraj stroke. Del strokovnjakov (muzeologov) dokazuje, da so muzeji v konceptualni krizi in da se jim bliža konec. V mislih imajo seveda take muzeje, kakršni so se ohranili še iz preteklosti: zazrte predvsem v varovanje muzejskih predmetov, odrezane od občinstva. Seveda drugi del strokovne javnosti zatrjuje, da so oni prvi s svojimi izjavami izdajalci, judeži svoje stroke. Kljub vsemu kaže, da so muzeji, ki jih danes odpira razviti svet, ustrojeni malo drugače. Namenjeni so redvsem obiskovalcem in skrbi za njihovo dobro počutje. V nekaterih bistvenih podrobnostih se razlikujejo od nekdanjih ustanov. Očitno je število zahtev po spreminjanju vsebinske zasnove in pristopa muzejev ter galerij k delu preseglo kritično maso. Če sodimo po objavah v tisku in drugi literaturi, je postalo razmišljanje o približevanju občinstvu v takih ustanovah pravilo.

Skušajmo opredeliti samo nekaj domnevnih vzrokov in novih okoliščin, ki so na nek način verjetno pospešile uvajanje novosti v muzeje. Število zabavišnih parkov in drugačnih središč raste. Konec tedna pač ni več posvečen samo počitku in družini, nedelja ni več samo Gospodov dan.² Sodobni čas sili v nenehen boj za zaslužek. Ena izmed posledic tega je skoraj hiperaktivna populacija. Sodoben način produkcije je ustvaril sloj ljudi, ki imajo obilico prostega časa, da ne govorimo o vojski brezposelnih. Ponekod imamo torej že obstoječo, drugod pa šele nastajajočo množico zabave željnih dejanskih ali možnih porabnikov. Nekateri avtorji pravijo temu pojavu "pax Americana"³. Po drugi plati je Veliki brat - televizija sodobnega Zemljana navadil na pasivno zabavo, ki ne izvira iz široke duše posameznika ali iz neposrednih odnosov med ljudmi, kot so pogovor, skupno delo, izmenjava izkušenj, šala... Klasični muzej bo take ljudi le stežka pritegnil v zadostni meri, da bi to ustanovi prineslo potreben dohodek ali vsaj zavidanja vredno poročilo o obisku.

Kljub sporom znotraj muzejske stroke pa mislim da to, kar se je zgodilo pokrajinskim in drugim lokalnim muzejem v Sloveniji, ni temeljilo predvsem na znanstvenih kritikah njihovega koncepta, ampak na lokalnih apetitih. Morda ni bilo načrtovano, vseeno pa so v Sloveniji muzeji potisnjeni v položaj, ki jih sili da prisluhnejo tako kritikom stroke kot zahtevam ostale zainteresirane javnosti in se prilagodijo novim razmeram. Kje je problem?! Z uveljavitvijo 27. člena Zakona o financiranju občin⁴ so pokrajinski in ostali muzeji na lokalni ravni prešli v skrb občinskih proračunov. Samo del njihovih dogovorjenih programov naj bi še sofinancirala država, če občina primakne svoj delež. Muzeji pa morajo najprej prepričati občine (oz. lokalne skupnosti), da prevzamejo ustanoviteljsko vlogo. Že pri tem ni pravega uspeha in se postopki vlečejo. Kje je še sprejem delovnih programov

5 Ur. L. RS, št. 89 / 04. 11. 1999, str. 13497: Odločba o razveljavitvi 27. člena Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o financiranju občin.

6 Ne bom se spuščal v pravniške podrobnosti utemeljevanja, ki so navedene v tej odločitvi. Če povzamem samo tisto, kar zadeva naše besedilo potem zapišimo, da so se omenjeni župani pritožili zaradi dejstva, da se ostale občine, na katere gravitirajo "njihovi" muzeji, otepajo soustanoviteljske vloge. To seveda tudi pomeni, da se lahko muzeji obrišejo pod nosom za njihov denarni prispevek in tako odpade vso finančno breme na občine, kjer imajo muzeji sedeže.

7 "Sedanost je jutrišnja zgodovina!" To misel muzealci radi ponavljajo, a sam sem jo prvič prebral v intervjuju s T. Šolo, objavljenem v Novem listu (Reka) leta 1987. Dr. Tomislav Šola je predavatelj muzeologije na Univerzah v Ljubljani in Zagrebu. Je član mednarodnih teles in organizacij, ki imajo na skrbi muzejsko stroko in muzeje ter je očitno tudi ploden avtor strokovnih besedil. Znotraj stroke šteje za vztrajnega kritika preživelih konceptov muzeja.

in naložb!? Položaj se je (začasno?) malo manj drastično spremenil edino za ustanove nacionalnega pomena. Prve izkušnje lokalnih muzejev z novimi financirji so bile sicer še tipajoče, a kljub temu je bilo že moč zaznati bližajoče se težave z denarjem in z ustanovnimi akti. Upravljanja z muzeji se verjetno ne bi branil nobeden izmed županov ali občinskih svetov. Večina pa jih ni bila navdušena nad prevzemanjem finančnih ustanoviteljskih obveznosti za muzeje, ki sicer s svojo dejavnostjo "pokrivajo" tudi njihovo ozemlje, nimajo pa pri njih sedeža. Vsemu skupaj se niso mogle ogniti le občine, kjer imajo lokalni muzeji (različnih ravni) svoje sedeže. Zato so župani mestnih občin Nova Gorica, Ptuj in Idrija poslali ustavnemu sodišču zahtevo za oceno ustavnosti Zakona o financiranju občin. Podobno so ravnali za njimi še župani mestnih občin Novo mesto, Celje in Kranj – seveda vsi kot pooblaščenci svojih občinskih svetov. Gre torej za občine, ki imajo v stroki uveljavljene in nekatere tudi nagrajene muzeje, pa se niti ti niso mogli ogniti temeljnim problemom okrog (ne)ustanavljanja. Ustavno sodišče je sedaj objavilo⁵ svojo odločitev, da na zahtevo prvih treh županov razveljavi 27. člen omenjenega zakona in da zahteve drugih treh zato sploh ni treba obravnavati, ker je primer že razrešen v skladu z njihovo zahtevo. "Razveljavitev začne učinkovati 1. januarja leta 2000," je zapisano.⁶ Ali se bo po tej odločitvi ustavnega sodišča torej muzejem na lokalnih ravneh po novem letu 2000 godilo tako, kot se jim je pred uveljavitvijo spremembe zakona, omenjenega v začetku tega odstavka? Čas bo pokazal, če je odločitev ustavnega sodišča v resnici prinesla svetlejšo finančne čase.

Še vedno pa ostaja dejstvo, da bodo morali muzeji predvsem z lastnimi močmi in iznajdljivostjo poskrbeti za svojo prihodnost. Morda bi atraktivnost muzejske ponudbe pomagala premakniti voz iz blata? Kdo ve! Prvi korak? Informacije, ki jih pri svojem raziskovalnem delu nabirajo kustosi, bodo morali muzeji posredovati javnosti na zanimiv način. To hkrati pomeni večjo pozornost vsega muzejskega osebja do obiskovalcev.

Upoštevajmo, da so bile izhodišče zgornje razprave spremembe v odnosu okolja do muzejev in do izročila preteklosti. Kadarkoli pa nanese beseda na muzeje in zapisovanje preteklosti, se mi vtihotapi v spomin prizor iz filma o Vuku Karadžiću. Z berglo in leseno protezo je odločno štorljajal po rečnem bregu in prepričeval vojake: "Tega pa res ne smemo pustiti tukaj. To je ravno tako pomembno kot smodnik. To je naš arhiv. To je naša srbska država..." Takrat se je "država Srbija" umikala pred Turki in Vuk je bil preveč priznan, da bi ga ne vzeli na čoln. Toda papirje, shranjene v sodih... Osredotočimo se samo na odnos nepoučenih do dokumentov, arhivov in nastajajoče zgodovine⁷. Posameznika zanima predvsem tisto, kar ga prizadene osebno, na splošni ravni pa mu stvari niso tako pomembne.

Kakor koli že: ponovno smo pri beleženju zgodovine in ohranjanju vedenja o izročilu, tradiciji, koreninah preteklosti. Gre za identiteto v žlahtnem pomenu besede! Tega se vse premalo zavedamo. V času, ko globalizacija sveta omogoča kulturni imperializem in vsiljevanje vrednot močnejših tudi v majhne skupnosti. Za primer vzemimo samo dvoje. Coca-cola, pijača naše mladosti je nekako potisnila v podrejen položaj Cockto, pijačo naše in vaše mladosti. Tudi kavbojke oz. oblačila iz jeans blaga so praktična in so postala tako univerzalna, da so v določenih (ve se, katerih) krogih in priložnostih skoraj nadomestile klasično obleko. Torej: če bo kdo čez tisoč let po

8 Gerhard Herm: Kelti, DZS Ljubljana 1983

9 O izkušnjah zbiranja jutrišnje zgodovine je pisala Malin Johnsdottir v besedilu "Sodobna dokumentacija vsakdanjega življenja" (Muzeoforum 1993/94). Zadnja dva muzeja, ki ju je odprl (recimo) Pariz, sta posvečena Montparnassu in Edith Piaf. Ob besedi "muzej" žal vse preveč ljudi pomisli na dinosavre in praljudi, kvečjemu na krvoločne bojvnike in njihovo orožje. Zato zapišimo še enkrat. Muzej in predvsem njegovi strokovnjaki so tudi za to, da beležijo sprotni utrip življenja - jutrišnjo zgodovino. Muzejski kustos je tisti, ki bo znal s strokovnimi sodelavci po strokovnih merilih zbrati gradivo, narediti izbor, ga strokovno obdelati, zaščititi ter organizirati razstavo. Namreč: samo zelo majhen odstotek zbranega muzejskega gradiva je možno razstaviti za občinstvo. Vse ostalo je namenjeno strokovni obdelavi, študiju in hrambi v depojih.

10 O tistih, ki bi se najraje posvetili samo strogemu znanstvenemu delu in ignorirali obiskovalce (torej: javnost, davkoplačevalce), pravijo celo njihovi vrhovni šefi, da bi se kar zaprli v slonokošeni stolp znanosti in ne imeli nikakršnega stika z ljudmi. Čeprav je muzej dejansko namenjen ravno ljudem, obiskovalcem. V resnici ob tem dodajo še krepkejši izraz (slišal sem ga v enem ljubljanskih muzejev), a ne bomo sedaj strašili z njim.

kakšni morebitni kataklizmi brskal po ostankih naše civilizacije, bo lahko sklepal čudne reči: da je na vsem planetu živela enotna civilizacija⁸, ki je govorila angleško, pila Coca-cola in nosila kavbojke.

Sprehodimo se še mimo prodajaln in lokalov po slovenskih mestih. Ponudba je skoraj enaka, kot po vsem svetu. Žal so enaki tudi napisi. Sama tuja, večinoma angleško zvoneča in celo angleško zapisana imena. Še dobro, da je zakonodajalec prepovedal javno zapisovanje cen v nemških markah! Res je treba pokazati zelo veliko razumevanja za mlado, razvijajočo se poslovnost. Kaj pa slovenskost?! Ali bi bilo enako tudi, če bi bili naši ljudje nekoliko bolje poučeni o izročilu preteklosti, in bi se nekoliko bolj zavedali svojih korenin? Žal pride naša nacionalna zavest na površje predvsem v obliki ksenofobije, šovinizma, sovraštva do narodnosti, ki se nam zdijo nižje vrednotene. Zavest o pripadnosti slovenskemu narodu se torej najraje pokaže v obliki, ki jo preganja tudi zakon.

Opravičujem se za tolikšno oddaljevanje od srži teme, a gre za problem, ki še išče svojo rešitev in je zato treba osvetljevati zadevo z različnih plati. Dejstvo je, da v tržno usmerjenih, torej zahodnih okoljih vidijo tudi v muzejih motorje gospodarskega zagona in jih odpirajo kot po tekočem traku. Končno je vseeno, če je motiv za ustanavljanje muzeja ekonomsko pričakovanje povečanega pretoka turistov ali nostalgčna navezanost na čas, ki mineva⁹. Za muzej kot ustanovo je pomembno, muzej ponudi določena spoznanja na zanimiv in razumljiv način. Tako organizirani muzeji so gotovo eno izmed simpatičnih sredstev, ki lahko pomagajo pri zmanjševanju škode, ki jo človeštvu prinaša prehiter napredek, pri ozaveščanju in posredovanju sporočil, izkušenj prednikov. Gre za identiteto naroda, za prenos kulturne dediščine in spoznanj preteklosti. Spoznanj, ki nam bodo danes omogočila, da bomo živeli na višji kakovostni ravni in lažje sami s seboj, s svojo soseščino in predvsem z Zemljo. Ne bi smeli dovoliti razvrednotenja vloge muzejev v vsem tem.

Vrnimo se k sporu med muzeologi, ki zagovarjajo samo muzej kot znanstveno raziskovalno ustanovo, ki raziskuje in varuje zgodovinske (muzejske) predmete in dejstva ter onimi, ki vidijo muzeje nekoliko drugače. Slednji so prepričani, da vloga varuhov starin¹⁰ ni več na prvem mestu. Med kritiki so tudi taki, ki trdijo, da se morajo muzeji preleviti v ustanove za posredovanje doseženih spoznanj - znanja. Kaže, da prilagoditev takim zahtevam spodbujajo objektivne okoliščine, zlasti na razvitem in tržno usmerjenem zahodu. Očitno je že toliko argumentov v prid spremembam, da te počasi že prevladujejo. Sodobna muzeološka literatura tako začenja uporabljati tudi kategorije, ki smo jih doslej srečevali v ekonomskih, marketinških in managerskih besedilih. Res pa je, da ob vsem govorjenju o posodobitvah dejavnosti muzejev ni nikoli nihče odvezal muzealcev (kustosov) znanstvenega in raziskovalnega dela. V bistvu gre samo za spremenjen odnos muzejev - celotnega muzejskega osebja - do javnosti, torej do obiskovalcev. Seveda je za obiskovalce muzejev zelo zanimivo in zabavno, če je muzejska razstava organizirana ob uporabi vrste tehničnih pomagal, animacij, računalniških interakcijskih programov, z dramaturškimi prijemmi, režijo, scenografijo... A to ni dovolj. To so samo tehnični pripomočki, igračke. Dodamo jih na koncu, za okras in lažje delo z ljudmi. Zato sem prepričan, da morata v danih okoliščinah zagotoviti občuten premik v kakovosti predstavitve muzejskih informacij in v posredovanju znanja predvsem prava vsebinska

11 Raziskave, objavljene v literaturi navajajo ravno otroke in mlajše upoko-
jence kot najpogostejše obiskovalce
muzejev, torej tudi kot njihovo ciljno
populacijo. Šele nato pridejo na vrsto
družine z otroki. Gre za starše, ki so
bili v otroštvu v muzeju in se jim zdí
primerno, če tudi sami peljejo tja svo-
je potomstvo. V resnici pride med
poletnimi počitnicami veliko takih
družin tudi v Posavski muzej Brežice..

12 Eilean Hooper - Greenhill: *Muse-
ums and their Visitors*, založba Rout-
ledge, London and New York 1996.

13 T. Šola: "Esseys on Museum and
their Theory - Towards a Cybernetic
Museum", Helsinki - Finland 1997:
Dr. Tomislav Šola je med tistimi, ki
se zavzemajo za to, da muzej preko
muzejskega predmeta (originala) svo-
jemu obiskovalcu prenese idejo, spo-
ročilo prednikov, idejo, ki jo ta nosi s
seboj še iz časov, ko je služil svojemu
prvotnemu namenu. Vendar mora svo-
jo nalogo posrednika spoznanj naših
prednikov in tradicije (izročila) opravi-
ti na kar se da privlačen in šele posle-
dično poučen način.

14 Jasna Horvat: "Muzejske razstave
- nadomestek ali nova resničnost
(Argo, Ljubljana 1992): Mislim na av-
toričino načelo, objavljeno v navede-
nem besedilu, po katerem ima muzej-
ski predmet, ki je preživel (presegel)
svoje lastnike in prvotne uporabnike,
se nekako "prebil" do današnjih dni
ter pristal v muzeju, vso pravico, da
postane strokovno zaščiten, nedotak-
ljiv in tako rekoč večni. Muzealci samo
v redkih izjemnih primerih priz-
navajo kaj drugega kot originalni
predmet. Original pa nikakor ni na-
menjen vsesplošnemu otipavanju
obiskovalcev. Še muzejski strokov-
njaki, kustosi in restavratorji pravilo-
ma ravnajo z njim samo v rokavicah.
Dobesedno: v bombažastih rokavicah
in v prenesenem pomenu tudi. Zato
je treba take kompromise v zvezi z
otipavanjem vedno dobro premisliti in
domisliti.

15 Michael van Praet: *Some Thoughts
on Museum Communication and
Education*, International Sommer Scho-
ol of Museology, Brno 1992.

zasnova in kakovostno živo delo. To je sodelovanje muzejskega ose-
bja z obiskovalci, razgovor, pripoved, iznajdljiva ilustracija pove-
danega. Pri tem je pomembna tako ustrezno usposobljena vodniška
služba kot sodelovanje vsega ostalega muzejskega osebja ter celovita
skrb za udobje obiskovalcev¹¹.

Poudariti je treba, da pri muzejih kot ustanovah za posredovanje
znanja ne gre za dobesečno šolsko izobraževanje¹² obiskovalcev. Mu-
zej je le dopolnilo k delu, ki ga opravljajo šole. Strokovna literatura
opisuje tako poučevanje kot neobvezujoče, neprisiljeno, zanimivo ilu-
striranje tistega, česar so se otroci naučili pri rednem šolskem pouku.
V zadnjem času sem za muzeje slišal tudi opredelitev centri nefor-
malnega izobraževanja. Pustimo sedaj ob strani razpravo o upravi-
čenosti zahtev po t. i. kibernetičnem muzeju¹³, ki naj izkušnjo rodov
iz preteklosti prenese na svoje obiskovalce kar najbolj živo in
neposredno. Po možnosti naj bi to bilo preko vseh čutil: tipa, vonja,
okusa, vida, s praktičnim preizkušanjem predmetov, njihovega
delovanja in uporabe. Prepričan sem, da bi tak muzej moral biti cilj
in sen vsakega muzealca, predvsem pa lastnikov, tistih, ki naj bi fi-
nancirali njihovo posodabljanje. Obstajajo pa še vmesne stopnje in
prijemi, s katerimi lahko popestrimo ljudem obisk v svojem muzeju
in vanj pritegnemo več obiskovalcev. Muzejskim pedagogom, vodičem
in vsem, ki se ukvarjajo z obiskovalci, so na voljo zanimive, žive
pripovedi, slike, ilustracije, slikovni in tonski zapisi na magnetne tra-
kove. Verjetno bo treba znati poiskati tudi kompromis med načelom
nedotakljivosti muzejskega predmeta¹⁴ in potrebo, da bi obiskovalci
nekateri stvari preverili in okusili lastnoročno. Zlasti pri otrocih je
otip še vedno skoraj enakovreden ostalim čutilom. Končno imajo po
svetu s tem očitno že izkušnje. Krona doživetja pa vendarle ostajata
osebni stik in živa, zanimiva pripoved, ki pritegne obiskovalce. To
trdim iz lastnih izkušenj. Seveda mora biti ta pisana obiskovalcem
muzeja na kožo in primerna njihovemu predznanju, interesu, staro-
sti... Izhajajoč iz strokovne literature je dobra pripoved, zgodba sploh
predpogoj tudi za kasnejšo posodobitev in uvajanje tehničnih pripo-
močkov v vsako muzejsko razstavo.

Zakaj tako na široko razglabljam o načinih dela muzealcev z obisko-
valci?¹⁵ Slovenske muzeje je nekdo preko množičnih medijev "preg-
nal na čistino". Postali s(m)o občasna tarča kritik, ne da bi pri tem
imeli pravo možnost, da si pomagamo ali da se branimo. Javnost hoče
vidne rezultate - v obliki znanstvenih dognanj (objavljenih študij) ali
v obliki čim višjega števila obiskovalcev. Če hočejo slediti pričako-
vanjem javnosti, bo vsaj aktivni del muzealcev zašel v težave. Tolik-
šna prizadevanja pomenijo ogromno obremenitev za vse sodelujoče
zaposlene iz muzeja, v katerem se lotijo takega podviga. Kakovost se
hvali kar sama in učne ure, delavnice ter obiski skupin in posamezni-
kov se kar množijo. Malce sem se pozanimal, kako je v muzejih, kjer
so ponudili obiskovalcem odprto roko. V začetku je seveda navdušenje
nad doseženim uspehom. Počasi pa pridejo hlastanje za delom, utru-
jenost, izčrpanost in naveličanost. Za lastnike muzejev ter še za neka-
tere, ki držijo v rokah škarje in platno pa je pomembno predvsem čim
večje število obiskov. In čim manjši strošek seveda! Pri tem imajo vsi
premalo poučeni kaj hitro v mislih racionalizacijo med zaposlenimi –
torej čim manj ljudi. Po drugi plati pa smo rekli tudi, da muzejskih
delavcev, kustosov nihče ni odvezal njihovih nalog pri skrbi za muzej-
ske predmete in pri terenskem ali teoretičnem raziskovanju. Temu se

16 Peter van Mensch: Professionalising the Muses, The museum profession in motion, Amsterdam 1989.

reče strokovna skrb za premično in nepremično naravno, kulturno, tehnično in še kakšno dediščino. Tudi na tem področju pričakuje javnost (davkoplačevalci) rezultatov od njih. Praviloma pozna javnost muzeje samo v točkah, kjer se je ti osebno dotaknejo. Pri razstavah, obiskih zbirk, izdajanju dokumentov... Zato tudi malo kdo ve, koliko ljudi potrebuje taka ustanova za normalno delovanje¹⁶ v obsegu, ki ji je določen. Tako so muzeji pogosto pod udarom obtožb o nedelu. Dejstvo pa je, da ima vsak kolektiv, torej tudi muzej, slabe in dobre delavce. Slabe delavce je pač treba nekako pripraviti k delu. Tisti pa, ki svoje delo jemljejo resno, bodo zaradi njegove preobilice počasi zašli v težave. Ena od posledic preobremenjenosti je fluktuacija kadrov. Praviloma tudi ne odhajajo najslabši ampak najboljši delavci, ki jih je težko nadomestiti. V vsaki stroki traja kar nekaj časa, preden se iz začetnika razvije strokovnjak in muzealstvo ni nikakršna izjema. Nekaj časa tudi traja, preden odhajanje in (posledično) pomanjkanje kadrov pusti posledice ali se razbohoti v problem. Šele potem ukrepamo, torej gasimo požar.

Današnji globalni svet hitrih sprememb in vrtoглаve naglice je priročen za učinkovito poslovanje, ne pa za ohranjanje identitete. Identiteta naroda pa je resna stvar. V okviru Evropske Unije se morajo že Nemci boriti za uvrstitev svojega jezika med uradne, prevajane jezike na zasedanjih. Nekdanji jezik svetovne diplomatske srenje, francoščina, se počuti izrinjenega. Hkrati pa znotraj Francije raste zavest o tem, da ima vsaka vas svoj glas, ker da je uradna francoščina "povozila" približno sto lokalnih narečij. Naša mesta in vasi so prepolna prodajaln s tujimi imeni. Naši otroci gledajo (in predvsem poslušajo) zlasti filme z angleškega govornega področja. Izboljšajmo torej muzeje, a ohranimo ali napravimo jih take, da bodo lahko mladim povedali zgodbo o preteklosti – za njihovo lepšo prihodnost!

KULTURA
Rast 6 / 1999

Slovesnost ob začetku Festivala Brežice 99 v Posavskem muzeju, ko so proglasili Jožeta Avšiča za viteza reda festivalske dame; foto: M. Markelj

ZNAMENITI ŠKOCJANEC IN SLOVENEK ABU SOLIMAN

180-letnica rojstva Ignacija Knobleharja

Matevž Langus: Portret Ignacija Knobleharja, olje, 1851

Med novimi dolenjskimi občinami, ki izjemno hitro napredujejo, je tudi Škocjan. Kraj sicer ni širše znan, čeprav ga je obiskal že marsikdo, ki je dejansko iskal Škocjanske jame. Nekateri ga radi pomešajo tudi s Škocjanom pri Turjaku, ki pa je znan predvsem iz zgodovine reformacije. Patrocinij sv. Kacijana je dejansko običajno povezan z obstojem kakšne kraške ali drugačne naravne jame, ki pa v našem primeru ni znana. Ker ima kraj že rešene mnoge infrastrukturne težave, kaže v zadnjem času precejšnje zanimanje tudi za svojo kulturno podobo. Del te je tudi zanimanje za preteklost, zlasti znamenite rojake. Teh tu dejansko ni malo. Večina Slovencev je slišala predvsem za slavista Frana Metelka, ki pa je v naših učbenikih zaradi svoje pisave neupravičeno slabo zapisan. Manj jih ve za nekdanjega tukajšnjega župnika Janeza Zalokarja, doma iz bližnje Vinice, ki sodi v šmarješko faro, še manj jih ve za izjemnega Slovence Jožefa Jermana, ki je 1848. strašil oblasti z nabiranjem podpisov za Združeno Slovenijo in kmetom obljubljal stvari, "ki se ne morejo nikoli zgoditi." Zelo zanimiv človek je moral biti tudi Trdinov ljubljanski sošolec Tršinar, ki je zbujal pozornost s svojo surko, simbolom slovenske in slovanske zavesti. Njegova mati ali sestra Mica Tršinar je tudi podpisala peticijo za Združeno Slovenijo. Vsekakor je morala biti v prvi polovici 19. stoletja v dolini spodnje Radulje zelo zanimiva duhovna klima, da so toliko otrok poslali v šole. Med vsemi temi znamenitimi Škocjančani je mednarodno najbolj znamenit Ignacij Knoblehar. Nekdanji šmihelski kaplan Matjaž Ambrožič, ki sedaj študira v Rimu in pripravlja na tamkajšnji Urbaniani doktorat iz škofa Janeza Zlatoustu Pogačarja, mi je pred kratkim pripovedoval, da ga zelo veliko omenjajo tudi tamkajšnji njegovi profesorji, medtem ko je o Baragi, ki je med Slovenci veliko bolj v čislju, slišati dosti manj. Škocjančani se spominjajo Knobleharja ob svojem občinskem prazniku, širša dolenjska in slovenska javnost pa se ga vse preredko spomni, čeprav gre za enega naših velemož, ki nas še kako lahko predstavlja po svetu.

Ignacij Knoblehar

Ignacij Knoblehar se je rodil 6. julija 1819 v Škocjanu. Od kod izvira ta rod z nemškim priimkom, bo potrebno še raziskati. V takratni škocjanski fari je bilo več družin s tem priimkom, katerega nemška oblika nič ne pomeni, saj so si v zgodovini mnogi priimke prevedli, lahko pa je to povezano tudi z nekdanjo freišinško posestjo tukajšnjih krajev. Danes tega priimka ni več v Škocjanu, navzoč je bil med obema vojnoma še v Mariboru, po statistiki priimkov iz 1997. leta pa tega priimka na Slovenskem ni več.¹

Ignacijevi starši so morali biti ambiciozni ljudje, da so ga poslali v osnovno šolo v Kostanjevico. Šolanje je nadaljeval v Celju, gimnazijo je končal v Novem mestu 1837. leta. Štiri leta pred njim je maturiral Škocjančan Martin Teršinar, to je tudi silno zanimiv rod, ki bi ga bilo treba nujno raziskati, naslednji Škocjančan med novomeškimi maturanti je bil osem let kasneje ravno Jožef Jerman. Seveda pa je imel Ignacij nekaj sošolcev iz sosednjih fara. Kje in pri komu je stano-

¹ Kolegu Janezu Kebru se za podatke iskreno zahvaljujem.

val v Novem mestu, ne vemo. Mogoče je imel tam kaj sorodnikov. 21. januarja 1910 je namreč umrl 70-letni Frančišek Knoblehar, krojač in hišni posetnik, njegov daljni sorodnik, ki je imel sina frančiškana. Frančišek Knoblehar je bil, ker je imel hišo, pravi meščan in tudi član meščanske garde. Ali je stanoval pri njegovem očetu? V Ljubljani je Ignacij končal še licej in šel v bogoslovje, ki pa ga je že po dveh letih zapustil in odšel na nadaljevanje šolanja v Rim, da bi postal misijonar. Za to smer duhovniškega delovanja ga je 1837. leta navdušil neposredno Friderik Baraga, ko je poslušal v kapiteljski cerkvi njegovo pridigo. Vsekakor mimo take odločitve mladega Škocjančana ne moremo iti brez komentarja. V takratnih časih se odločiti, pustiti Ljubljano in razmeroma varno prihodnost in iti v Rim, lahko pomeni samo dvoje: pustolovstvo ali globoko vero. Takratni Rim kot sedež papeške države je imel največ dela sam s seboj. Pretresalo ga je italijansko narodno gibanje, ki je stremelo za združitev Italije v enotno državo. Namesto da bi se papež ukvarjal s Cerkvijo, se je moral z državo in Italijani. To še bolj velja za naslednika Gregorja XVI., Pija IX., ki je 1846. leta postal papež. Veljal je za liberalnega moža, med revolucijo 1848 pa je moral bežati iz Rima v Gaeto pri Neaplju. Za misijonstvo, razen prijaznih besed, ni bilo pravega posluha pri takratnem vodstvu Cerkve. Izjema so bili nekateri posamezniki in jezuiti. Dve leti je moral Ignacij Knoblehar čakati v Rimu in tolči lakoto, tudi 14 dni ni pojedel nič toplega. Po dveletnem študiju na misijonskem zavodu Propagande je bil 1845. leta posvečen. Najprej so mu obljubili Avstralijo, nato Indijo, Perzijo, Švedsko, ponujali so mu celo profesuro za staroslovanščino na rusinskem zavodu. To bi pomenilo zelo ugodno življenje, toda škocjanskemu Nacetu je šlo po glavi samo pravo misijonsko delo. Kot vidimo, ni bil lahkomišelnež in pustolovec, ampak bližje romantiku, mož silno globoke vere, ki je tudi v srcu nosil tisto, kar so imeli mnogi zgolj na ustih.

Leta 1846 so v Rimu ustanovili provikariat za osrednjo Afriko in Knobleharju se je želja izponila. Najprej so ga poslali v Sirijo, da bi se tam seznanil z vzhodno kulturo, muslimani in Arabci. Od tu je obiskal sveto deželo in odpotoval v Aleksandrijo: Tam se je srečal z znamenitim Slovencem Lavrinom, ki je bil tam avstrijski konzul. Doma je bil iz Vipavske doline in je še posebno znan po tem, da je dal iz Rima za pokojne starše prepeljati sarkofage, to je kamnite krste iz časa starega Egipta.

Februarja 1848, ko se je vsa Evropa začela tresti zaradi izbruha revolucije v Parizu, so Knoblehar in tovariši prišli v Sudan. V Kartumu so si uredili misijonsko postojanko, vendar je njen vodja, apostolski provikar, julija umrl. Za njegovega namestnika je bil imenovan Knoblehar, ki je ustanovil šolo za male črnce, ki jih je pred tem kupil kot sužnje. Hkrati si je prizadeval, da bi prodrli v črno Afriko. Konec leta 1848 je z ladjo po Nilu prodrli najdlje med vsemi dotedanjimi raziskovalci Afrike, ni pa mu tam uspelo ustanoviti misijona. Knoblehar se je vrnil v Kartum marca 1850. leta. Ker je bil Rim preveč zaposlen z razmerami v nemirni Italiji, iz njega ni bilo pomoči, Knoblehar pa je to nujno potreboval tako v ljudeh kot v denarju, zato je sklenil oditi v Evropo in iskati pomoč zlasti v avstrijskem, to je našem tedanjem cesarstvu. Kot vse kaže, je najprej pohitel domov Škocjan. 21. avgusta se je oglasil najprej v župnišču, šel nato v cerkev, nato pa v domačo hišo in najprej poljubil starše. Ti in sestre so, kot piše v takratnih Bleiweisovih Novicah "skorej veliciga veselja omedleli".

2 Novice, 28. 8. 1850.

Naslednji dan, 22. avgusta 1850. leta, je prišel v Ljubljano, kjer je s svojo arabsko obleko in dolgo brado kot tudi pripovedovanjem, vzbujal veliko pozornost. Slikar Langus ga je portretiral, napovedovali so tudi Knobleharjev nemški in slovenski potopis iz krajev ob Nilu.² S seboj je za muzeje prinesel tudi veliko narodopisnega materiala. Iskal je denarno pomoč, pa tudi primerne sobrate. V ponedeljek, 2. septembra, je bil znova doma in slovesno maševal na Stopnem, kjer se je zbralo okoli 4000 ljudi. Baje ni bilo še nikoli toliko ljudi poprej na tem, lokalno še danes znamenitem romarskem kraju. Ljudi je pozdravil v slovenskem jeziku. Po maši je šel na Bučko k tamkajšnjemu župniku na zajtrk, kosil je v škocjanskem župnišču. Naslednji dan se je ob osmih zjutraj poslovil od staršev, bratov, sester, drugih sorodnikov in znancev in za vselej odšel od doma.³

3 Novice, 11. 9. 1850.

Šel je v Novo mesto, Metliko, Kočevje, Ribnico in od tu na Dunaj. Dobil je cesarjevo pokroviteljstvo nad svojim misijonom, ustanovil posebno bratovščino Marijo društvo za pospeševanje katoliških misijonov v osrednji Afriki, ki so jo škofi organizirali po vseh avstrijskih škofijah. Denar je nabiral tudi s pomočjo številnih predavanj. Hkrati je skušal vzbuditi kar največje zanimanje med duhovniki, ki naj bi mu sledili v Afriko. Na Kranjskem je pridobil tudi pet rojakov, ki so se z njim avgusta 1851. leta vrnili v Kartum. 1852. leta se je z ladjo Jutranja zvezda podal s štirimi slovenskimi rojaki na novo misijonsko pot po Nilu navzgor in ustanavljal nove misijonske postojanke. Uspel je z Gondokorjem in Sv. Križem. Znova je uspel za kakih 50 milj preseči dotlej najjužnejšo točko, do katere so takrat prispeli belci. Oktobra 1853 se mu je pridružilo še sedem misijonarjev, med njimi dva Slovence. Težke življenjske razmere, zlasti malarija, so kosile med njegovimi duhovnimi sobraty, saj so do leta 1854 umrli že štirje Slovenci, ki so z njim prišli leta 1851 v Sudan in dva nemška, ki sta prišla 1853. leta. Prihajali so še novi misijonarji, toda od 24 v letih 1851 - 1858 jih je kar sedemnajst umrlo. Tudi sam je zbolel, se vrnil leta 1858 v Evropo in v Neaplju 13. aprila umrl. Njegov grob je bil med II. svetovno vojno med bombardiranjem uničen.

Misijonar in znanstvenik

Ignacij Knoblehar je bil najprej misijonar. Ni bil človek, ki bi bil prepričan o večvrednosti svoje rase, saj je k Afričanom pristopil kot ljudem. Imenovali so ga Abu Soliman. Učil se je njihovega jezika in se lotil tudi jezikoslovne tematike. Raziskoval je jezik plemen Dinka in Bari. Zavzemal se je za odpravo suženjstva, bil je proti prodajanju ljudi. Posebej je skušal zaščititi deklice. Zelo zgodaj je spoznal, da bi bilo širjenje krščanstva veliko bolj uspešno, če bi to delali Afričani, ki so bili tudi bolj prilagojeni tamkajšnjim nemogočim življenjskim pogojem. Že 1856. leta je poslal šest dečkov iz Afrike v Evropo, da bi se tu usposobili za misijonsko delo. Zelo zgodaj je uvidel, da ni dovolj delati le z besedo, ampak tudi z dejanji. Želel si je misijonarjev obrtnikov, ki bi izboljšali vsakdanje življenje tamkajšnjih ljudi.

Znameniti Škocjančan je bil tudi znanstvenik. V svojem kratkem življenju je zaslovel kot najboljši poznavalec Nila in njegove okolice. Od desetih let v Afriki je bil kar štiri leta na potovanjih. Njegova spoznanja so upoštevali v vsem takratnem znanstvenem in kulturnem svetu. Poznal jih je tudi Ferdinand Lesseps, ki je projektiral sueški kanal. Glede na številna znanstvena področja, na katera je posegal, lahko rečemo, da takih znanstvenikov danes ni več. Ni bil le geograf,

4 Ivanka Tadina, Ignacij Knoblehar
1819 - 1858. Acta Ecclesiastica Slo-
veniae št. 13, 1991.

ampak tudi hidrograf, meteorolog, hidrograf, biolog, etnolog in jezi-
koslovec. Ni pomemben le kot raziskovalec Afrike, ampak tudi kot
začetnik afrikanskih študij v takratni Avstriji. Njegova darila so še
danes pomembna za afrikanistiko v Sloveniji. Njegova zapuščina je
doslej še premalo raziskana. Največ je naredila doslej dr. Ivanka Tadi-
na,⁴ dela pa je še veliko. Pisal je tudi dnevnik in ga opremljal z lepi-
mi barvnimi risbami.

Primerjava z Barago

V zvezi s Knobleharjem se sama po sebi zastavlja nujnost primer-
jave z Barago. Baraga je bil rojen leta 1797 in umrl 1868, Knoblehar
je bil 22 let mlajši in deset let prej umrl. Bila sta sodobnika, ne pa
pripadnika iste generacije. Vemo, da je Knobleharja za misijone
navdušil Baraga, gotovo je on tudi vedel za njegovo misijonsko de-
javnost v Afriki. Oba sta očitno iz slovenskega okolja prinesla izjemno
globoko vero, ki je združevala tudi izjemno pripravljenost na žrtve in
celo mučenje. Oboje odpira širša vprašanja o takratnih duhovnih
razmerah na Dolenjskem, na katera pa še ne moremo odgovoriti. Lju-
bila sta narode, ki jim je bil kulturni razvoj še kako potreben, podob-
no kot njunemu slovenskemu narodu. Zdi se, da sta prenesla na svoji
misijonski področji določene izkušnje iz slovenskega narodnega pre-
poroda. Oba sta bila zelo navezana na svoje sorodnike, rojstne kraje
in našo takratno domovino Avstrijo. Oba sta že v času življenja uživala
globoko spoštovanje svojih rojakov. Oba sta tudi izjemno lepo risala.
Seveda pa so med njima velike razlike, ki delno izhajajo tudi iz raz-
ličnih področij misijonskega delovanja in razlik med Indijanci in Af-
ričani. Razlikuje pa ju že poreklo. Baraga je bil graščinski, Kno-
blehar kmečki otrok. Prvi je bil materialno dobro preskrbljen, imel
doma dobre možnosti za duhovni napredek, Knoblehar je do tega prišel
predvsem z lastnim delom in velikim samoodpovedovanjem. Oba je
v veliki meri oblikovalo domače okolje, vendar je Baraga dobil končen
intelektualni lesk na Dunaju, Knoblehar pa v Rimu. Pri tem je moral
slednji gotovo pokazati več samoiniciativnosti.

Precejšnja razlika je tudi v pristopu k misijonski dejavnosti. Bara-
ga je bolj gradil na intelektu, govoru in pisani besedi, Knoblehar je
spoznal tudi pomen dela, izboljšanje vsakodnevnega življenja za kul-
turni, gospodarski in verski napredek. Škocjanski rojak je bil tudi bližje
znanosti kot Baraga. Za indijanskim škofom je le stala avtoriteta neke
kolikor toliko urejene države in lokalne cerkvene organizacije, Kno-
blehar je sicer po letu 1850 pridobil avstrijsko pokroviteljstvo, dolo-
čeno varstvo turškega sultana, vendar je bil na milost in nemilost pre-
puščen krajevnim razmeram. Povsem neprimerljivi so tudi življenj-
ski pogoji, v katerih sta oba delovala. Vsekakor pa Baraga in Kno-
blehar zastavljata nekatera vprašanja. Navedli bomo samo dve. Zakaj
sta ravno dva Dolenjca postala največja slovenska misijonarja? Ali je
mogoče njuno pisanje o neevropskih kulturah prispevalo k razširja-
nju strpnosti med Slovenci, ki v zgodovini, razen pri Ciganih, ki pa
so že drugo vprašanje, nikoli nismo bili rasisti?

Verjetno vsem Slovincem in vzhodnim Dolenjcem še posebno odz-
vanja v glavi: "Če se trudijo, da bi Baraga postal svetnik, ali ne bi
tega zaslužil tudi Knoblehar?" To ni versko vprašanje, je zgolj
cerkveno, človeško in nenazadnje slovensko in dolenjsko. On je svo-
je naredil. Kaj pa mi? Trenutno mu v tem pogledu ne kaže pretirano
dobro, saj ima konkurenco v Baragi, Gnidovcu, tudi ta je Dolenjec,

zadnje časa se pojavljajo še nova imena. Bolj je žalostno, da tudi sicer o Baragi še zelo malo vemo. Dr. Ivanka Tadina, ki je doktorirala iz Knobleharja, se je vrste vprašanj lahko komaj dotaknila, zato je še obilo dela. Slovenci in Dolenjci še posebno ga nimamo v zavesti, kot enega naših izjemno pomembnih rojakov. Lepo je, da se ga Škocjančani spominjajo, vendar je Ignacij Knoblehar last vseh Slovencev. Po najnovejših vesteh naj bi bil v Rimu 2001. leta o njem mednarodni simpozij v okviru tamkajšnje Slovenske teološke akademije. Upajmo, da se organizatorji ne bodo premislili in da bodo našli kvalitetne sodelavce.

Knobleharjevi svoji so leta 1848 podpisali peticijo za Združeno Slovenijo. Označeni so s pripisano številko: 1 Johann Knobleher; 2 Ignatz Knobleher, 3 Josef Knobleher. Vsi trije so bili zelo verjetno nepismeni.

Antoni Jančič	3	+ Jozef Šmolek
Janez Kovaržnik	+	+ Miha Knobleharjevič
Miha Špančič	2	+ Anton Špančič
Janez Kralj	+	+ Matija Kralj
Janez Linc	+	+ Jovan Kralj
Jozef Pavelc	+	+ Andrej Matko
Jozef Keren	+	+ Anton Špančič
Antoni Volč	+	+ Jovan Knobleharjevič
Janez Keren	+	+ Matija Knobleharjevič
Janez Tomič	+	+ Jovan Kralj
Jozef Peterc	+	+ Jovan Kralj
Gregor Mergolec	+	+ Jovan Knobleharjevič
Martin Knobleharjevič	+	+ Jovan Knobleharjevič
Miha Lepelj	+	+ Anton Duly
Johann Kovaržnik	+	+ Andrej Kralj
Janez Špančič	+	+ Jovan Kralj
+ Jovan Kralj		+ Jovan Knobleharjevič
+ Matija Špančič		+ Jovan Kralj
+ Jovan Kralj		+ Jovan Knobleharjevič
+ Anton Knobleharjevič		+ Jovan Kralj
+ Jakob Knobleharjevič		+ Jovan Knobleharjevič
+ Jan Kralj		+ Jovan Kralj
+ Anton Knobleharjevič		+ Jovan Knobleharjevič
+ France Knobleharjevič		+ Jovan Kralj
+ France Knobleharjevič		+ Jovan Knobleharjevič
+ Martin Knobleharjevič		+ Jovan Kralj
+ France Knobleharjevič		+ Jovan Knobleharjevič
+ Jovan Knobleharjevič		+ Jovan Kralj
+ Jovan Knobleharjevič		+ Jovan Knobleharjevič
+ Matija Knobleharjevič		+ Jovan Kralj
+ Kore Knobleharjevič		+ Jovan Knobleharjevič
+ Anton Knobleharjevič		+ Jovan Kralj
1 x Jovan Knobleharjevič		+ Jovan Knobleharjevič
2 x Jovan Knobleharjevič		+ Jovan Kralj

Dušan Štepec

KULTURNA DEDIŠČINA SEL PRI ŠUMBERKU IN BLIŽNJE OKOLICE

1 Za to območju so značilni številni kraški pojavi, kot so vrtače, uvale, številna brezna in jame. Med slednjimi so najbolj znane Pasja in Marjetna jama pri Orlaki ter Tekavčeva jama v Volčji Jami.

2 Leta 1935 je prof. dr. Walter Smidt iz Gradca ob strokovnem izkopavanju na Starem gradu našel temelje dveh hiš, kamnito sekiro, drobce keramike, železovo žlindro. Med izkopavanjem so našli tudi topilnico in v njej kos litega železa, kar je bil dokaz, da naj bi bila v naselju živa tudi železarska dejavnost. Po njegovem naj bi šlo za železnodobno naselbino. Novejša odkritja arheologov, iz začetka devetdesetih let, pa postavljajo naselbino v starejše bakreno obdobje.

3 Janez Höfler, O prvih cerkvah in prazupnijah na Slovenskem, Preloženica k historični topografiji predjožefinskih župnij, Razprave, Ljubljana 1986, str. 33 - 42.

4 Župnijska kronika, Memorabilium liber ecclesiae Joannis Bapt. in Sela penes Šumberk, od 1869 dalje, rokopis. Hrani župnišče v Velikem Gabru.

5 Prav tam.

6 Zorka Skrabl, Hranilništvo na Dolenjskem in v Beli krajini; France Štukl, Hranilništvo v Škofji Loki, Ljubljana - Škofja Loka 1983, str. 21.

7 PGD Sela pri Šumberku, Sejni zapisnik 1927 - 1965, Rokopis, Arhiv PGD Sela pri Šumberku.

8 Veronika Demšar, Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Sela pri Šumberku (občina Trebnje) od zadnjih dveh desetletjih preteklega stoletja naprej, Seminarska naloga 1, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana 1984, str. 22.

Krajevna skupnost in obenem tudi župnija Sela pri Šumberku se nahaja na redko poseljenem predelu nizkega kraškega sveta severne Suhe krajine¹ med Krko in Temenico, na skrajnem jugozahodnem koncu trebanjske občine. Obsega nekaj manjših vasic sredi obsežnih gozdnih kompleksov, ki jih tvorita na severozahodnem delu hribovit Kremenjek (570 m. n.v.) z bukovic in na jugovzhodnem delu Brezov vrh s hrastovim gozdom. Njeno središčenje je v istoimenski gručasti vasi Sela pri Šumberku na severozahodnem pobočju hriba Šumberk. Vas je zasnovana okoli osrednjega trga z župnijsko cerkvijo sv. Janeza Krstnika.

Sela pri Šumberku je kraj, ki ga mnogi poznajo po romantičnih in nekoliko skrivnostnih razvalinah gradu Šumberk na vrhu 540 metrov visokega hriba, odkoder se odpira pogled na sever proti Primskove-mu in Čatežu, ob jasnih zimskih dnevih pa vse do Kamniških in Savinjskih Alp. Na zahodu in jugu zastirajo pogled proti dolini zgornjega toka Krke z gozdom porasli suhokranjski hribi, na vzhodu pa se ta odpira proti vinorodnemu Liscu in hribu Kozjeku z razvalinami sred-njeveškega gradu.

Sledovi poselitve teh krajev segajo daleč nazaj v prazgodovino. Na manjšem grebenu Stari grad, ki se vleče severno od Sel, so bili odkriti ostanki utrjene prazgodovinske naselbine.²

Od 12. do 15. stoletja so bili ti kraji povezani z rodbino Šumberških, ki so bili prvotni lastniki gradu Šumberk. Od 15. stoletja dalje pa z gospodi Turjačani, ki so za njimi prevzeli šumberško posest.

Z ustanovitvijo prazupnij v Šentvidu pri Stični (1136), Mirni Peči (1228) in Dobrniču (1296) se je sredi 12. stoletja tu organiziralo tudi cerkveno življenje.³ Območje današnje selske župnije je bilo cerkvenoupravno vse do osamosvojitve 1875 vključeno v prazupnijo Dobrnič. Sela pri Šumberku so bila do 1866 samostojna občina, med 1866 in 1913 priključena k občini Dobrnič in po 1913 zopet samostojna občina. Po drugi svetovni vojni so bila priključena k občini Trebnje.⁴

Prva svetovna vojna ni prizanesla prebivalcem teh krajev. Vpoklicanih je bilo 71 mož, od katerih jih je na frontah padlo 19. Za vojaške potrebe so Selčani zbirali in oddajali sadje, bakrene in medeninaste izdelke, oblačila, ovčjo volno, slamo in denar. Leta 1917 so bili za vojne potrebe odpeljani tudi trije zvonovi, in sicer dva iz selske župnijske cerkve in eden iz podružnične v Arčelci.⁵

V obdobju med obema vojnama je začela na Selih 1924 poslovati hranilnica in posojilnica, ki jo je vodil štiričlanski odbor: posestniki Anton Rosina, Janez Mandelj, Janez Kastelic in župnik Jožef Podlipnik. Ukinjena je bila 1947.⁶ Leta 1926 je bilo ustanovljeno gasilsko društvo, ki je dobilo svoje prostore v 1964 zgrajenem gasilskem domu pri župnijski cerkvi.⁷ V tem času je bila na Selih ustanovljena tudi podružnica sadjarsko-vrtnarskega društva, ki je delovala še nekaj let po drugi svetovni vojni.⁸

Tudi druga svetovna vojna je pustila sledove. Na Selih in v okolici so se med vojno stalno zadrževali partizani. Obsežni suhokranjski

9 Spomeniki revolucije v občini Trebnje, Ljubljana 1970.

10 Prav tam.

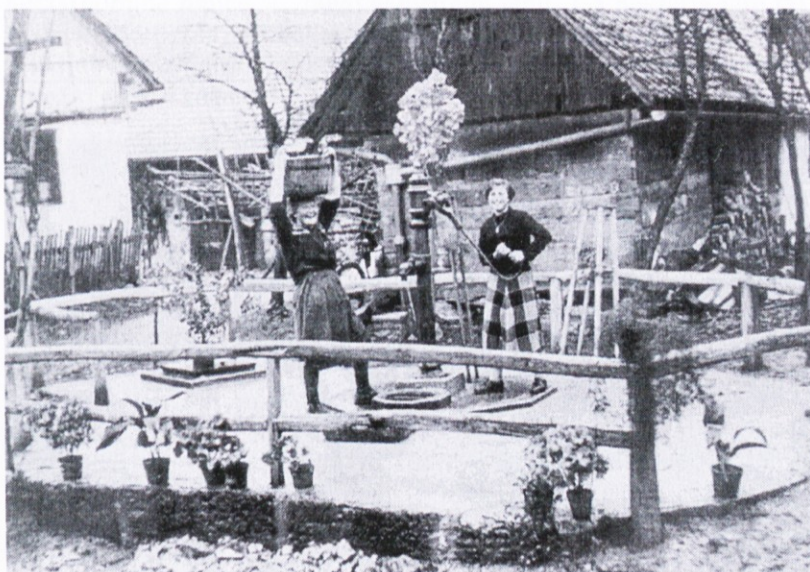
11 Veronika Demšar, n. d., str. 9.

12 Arhiv Prostovoljnega gasilskega društva Log pri Žužemberku.

13 Arhiv Zavoda za zdravstveno varstvo Novo mesto.

14 Župnijska kronika.

gozdovi so jim nudili dobro zavetišče. Na bližnjem gozdnatem hribu Kremenjek je bila 5. aprila 1942 ustanovljena 1. slovenska partizanska brigada, kasneje preimenovana v 2. grupo odredov.⁹ Leta 1943 so se v bližini vasi bili težki boji med Italijani in Tomšičevo brigado.¹⁰ Med obstreljevanjem je bilo na Selih poškodovanih več stavb, med drugim tudi Ozimkova trgovina, župnišče in stara šola. Kmalu po koncu druge svetovne vojne, okoli 1948 so Sela pri Šumberku dobile elektriko, za njimi pa tudi druge vasi.¹¹ Poleg selskega gasilskega društva je bilo 1954 ustanovljeno še drugo gasilsko društvo na območju selske krajevnne skupnosti, in sicer Prostovoljno gasilsko društvo Log pri Žužemberku.¹² Leta 1957 so bili pod vodstvom Higienskega zavoda obnovljeni trije vaški vodnjaki, in sicer oba vodnjaka na Selih ter vodnjak v Dolenjem Podšumberku.¹³ Pitno vodo iz vodnjakov so uporabljali vse do izgradnje vodovoda okoli 1985. Telefon so dobili 1974, ko je prvi telefon zazvonil na Selih in v Repljah.¹⁴

Leta 1957 obnovljen vodnjak na Selih pri Šumberku, Zavod za zdravstveno varstvo Novo mesto

15 Franciscejski kataster, k.o. Sela pri Šumberku, Cenilni operati, Arhiv Republike Slovenije. Podatki ne upoštevajo naselja Babna Gora, ki so ga h KS Sela pri Šumberku priključili šele leta 1912.

16 Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji (Ur. list R Slovenije št. 48/90 in 12/92) in Uredba tega zakona za obdobje 1997 – 1999 (Ur. list R Slovenije št. 45/97).

17 Z. Lindič-Dragaš, Lepši časi za Suho krajino?, Priloga Dolenjskega lista št. 4, 30. januarja 1992, str. 11.

Demografska predstavitev

Za območje krajevnne skupnosti Sela pri Šumberku je značilna sorazmerno majhna gostota naseljenosti in po 1948 nenehno upadanje prebivalstva. Edino večje populacijsko središče predstavljajo Sela.

Najstarejši podatki o poseljenosti območja izvirajo iz 1830, ko je živelo na območju sedanje krajevnne skupnosti 453 prebivalcev.¹⁵ V obdobju med 1830 in 1948 je število prebivalstva naraščalo in je 1948 štelo 515 prebivalcev. Na rast prebivalstva nista bistveno vplivali svetovni vojni niti gospodarska kriza v tridesetih letih tega stoletja. Po 1948 je začelo število prebivalstva močno upadati. Na območju selske krajevnne skupnosti je 1991 živelo le 305 prebivalcev, kar je za 42 odst. manj kot 1948. Območje krajevnne skupnosti Sela pri Šumberku sodi danes med demografsko ogrožena območja v Sloveniji.¹⁶ Vzroki za upadanje števila prebivalstva so bili slabi pogoji za razvoj gospodarstva in kmetijstva, ki so mlade ljudi prisilili k odhodu v bolj perspektivne kraje z večjimi možnostmi zaposlitve. Beg iz vasi in naraščanje števila ostarelih ljudi sta imela za posledico nazadovanje gospodarskega in kmetijskega razvoja.¹⁷ S priložene tabele je razvidno, da je število prebivalcev v obdobju med 1869 do 1948 vseskozi nihalo.

18 Krajevni leksikon Slovenije, II, Ljubljana 1971; Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana 1995.

Največ je bilo prebivalcev 1880, in sicer 518, najmanj na prehodu v 20. stoletje in sicer 479. Po letu 1948 je vseskozi prisoten močan trend upadanja števila prebivalstva.

Tabela: Gibanje prebivalstva na območju KS Sela pri Šumberku med letoma 1869 in 1991.¹⁸

Kraj	1869	1880	1900	1931	1948	1966	1981	1991
Arčelca	37	39	25	40	35	28	28	18
Babna Gora	44	44	44	40	49	32	18	15
D. Podšumberk	57	62	41	66	66	34	38	36
G. Podšumberk	31	35	26	33	30	27	20	18
Log	23	16	27	20	27	18	11	10
Orlaka	88	83	99	85	80	63	41	38
Replje	47	48	33	39	45	35	26	20
Sela	115	121	130	122	119	125	104	102
Volčja Jama	28	30	29	35	25	24	20	16
Vrtače	23	25	32	25	30	26	26	24
Zavrh	9	15	11	11	9	10	11	8
Skupaj	502	518	497	516	515	422	343	305

Levo: Martinova sušilnica za lan in sadje v Volčji Jami, ZVNKD Novo mesto
Desno: Kamnita miza v Logu, ZVNKD Novo mesto

19 Franciscejski kataster, Mapa in protokol, k.o. Sela pri Šumberku, Arhiv Republike Slovenije.

20 Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 482 - 483.

Oris gospodarskega življenjenja od konca 19. stoletja do danes

Na podlagi virov iz 19. stoletja, obdobja med obema vojnoma in tik po drugi svetovni vojni je znano, da so se Selčani na težkem, vrtačastem kraškem svetu preživljali predvsem s kmetijstvom (govedorejo, poljedelstvom, sadjarstvom), z gozdarstvom in z vinogradništvom. Območje selske krajevne skupnosti obsega 1668 hektarjev površine. Ta je 1825 obsegala 8 odst. travnikov, 26 odst. pašnikov, 14 odst. obdelovalnih njiv in kar 50 odst. gozda.¹⁹ Do druge svetovne vojne se je delež z gozdom poraslih površin povečal na približno 65 odst. celotne površine, in sicer na račun zaraščanja opuščenih travnikov in pašnikov.²⁰

Leta 1999 zavzemajo gozdne površine kar 71 odst. celotne površine, travniki in pašniki 17 odst., njivske površine 10,2 odst., 1,8 odst.

21 Razvojni projekt CRPOV Sela Šumberk, oktober 1997, str. 13.

22 N.d., str. 34.

23 Zemljiški listi za skupno gospodarstvo iz leta 1947, KLO Sela – Šumberk, Fascikel 4/80, Zgodovinski arhiv Novo mesto.

24 Skupne in zasejane površine, Statistični urad LR Slovenije, z dne 9. 6. 1950, KLO Sela pri Šumberku, Zgodovinski arhiv Novo mesto).

25 Veronika Demšar, n. d., str. 12.

26 Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 482 – 483.

27 Rezultati popisa živine, sadnega drevja in vinogradov v letu 1949, KLO Sela – Šumberk, TRE 14, Zgodovinski arhiv Novo mesto.

28 Veronika Demšar, n. d., str. 22.

29 Avtorjevi terenski zapiski, oktober 1996. "Košarice" so bile ženske iz okoliških vasi, ki so vsak teden hodile po vaseh nabirat jajca, da so jih odnesle prodajat na tržnico v Ljubljano.

30 V popisu kmetijskega orodja in strojev iz leta 1945 je navedeno, da je bilo takrat na območju krajevnih skupnosti Sela pri Šumberku kar 28 kotlov za žganjekuho. Popis hrani Zgodovinski arhiv Novo mesto.

31 Popis kmetijskega orodja in strojev na dan 1. decembra 1945, KLO Sela – Šumberk, TRE – 14, Zgodovinski arhiv Novo mesto.

pa je pozidane oziroma nerodovitne površine.²¹ Po velikostni strukturi kmetij prevladujejo srednje velike kmetije z 10 – 20 hektarji posesti (72 odst.), sledijo kmetije nad 20 hektarji posesti (17 odst.), nato kmetije z 4 – 10 hektarji posesti (10 odst.). Za kmetije je značilno, da imajo polovico in več posesti poraslo z gozdom.²²

Na njivah so od konca 19. stoletja pa vse do druge svetovne vojne in še nekaj let po njej sadili predvsem različna žita, največ pšenico, ječmen, oves, ajdo, rž in koruzo. Veliko površin je bilo zasajenih tudi z deteljo. Nekaj manj so sadili krompir, repo, peso, korenje, lan in konopljo.²³ Leta 1950 je bilo na obdelovalnih njivah v skupni površini 258 hektarjev zasejano 48 hektarjev pšenice, 32 hektarjev krompirja, 28 hektarjev koruze, 27 hektarjev črne detelje, 19 hektarjev jarega ovs, 16 hektarjev ozimnega ječmena, 10 hektarjev korenja, 8 hektarjev prosa, 7 hektarjev lucerne, 6 hektarjev pese, 5 hektarjev ozimne soržice, 5 hektarjev ozimnega lanu, 4 hektarjev ozimne rži, 3,3 hektarja oljne repice, 1,7 hektarja jarega lanu, 1,5 hektarja jare rži, 0,8 hektarja fižola, 0,5 hektarja sončnic, 0,2 hektarja čebule.²⁴

Kljub sorazmerno velikim posestim in gozdnatim površinami pa so težki pogoji za obdelovanje zemlje omogočali Selčanom le skromno preživljanje. Poleg tega so bili ti kraji slabo prometno povezani. Šele 1936 je bila do Sel zgrajena makadamska cesta iz smeri Radohova vas, ki je Selčanom omogočila lažjo povezavo z dolensko železnico.²⁵ Do tedaj je na Sela vodila slabo prevozna kolovozna pot. Dodaten vir zaslužka je domačinom predstavljalo nabiranje in prodaja gob ter gozdnih sadežev (jagode, borovnice), prodaja drv, hlodov, živine, žganjekuha, oglarstvo, apnarstvo, polharstvo in prodaja vrtnin v Ljubljani.²⁶ Pomembno kmetijsko panogo je predstavljala živinoreja. Leta 1949 so na območju KS Sela pri Šumberku redili 67 konj, 312 glav goveje živine, 70 ovac, 201 prašiča, 25 zajcev in 574 kokoši ter gojili čebele v 149 panjih.²⁷

Ker so tu zelo dobri pogoji za gojenje sadja, so se precej ukvarjali s sadjarstvom. Na pobudo lokalne podružnice sadjarsko-vrtnarskega društva je bila na Selih 1936 zgrajena večja vaška sušilnica za sadje, v kateri so nazadnje sušili 1973. Podrli so jo 1982.²⁸ Dodatni vir zaslužka je pomenila tudi prodaja jajc in žganja. Še dolga leta po drugi vojni so po vaseh selske krajevnih skupnosti hodile »košarice«, ki so pri gospodinjah odkupovale jajca in jih nosile prodajat na tržnico v Ljubljano.²⁹ Zelo je bila razširjena tudi žganjekuha. Ker so tu dobri pogoji za rast sadnega drevja, predvsem sliv in hrušk, so domačini večinoma kuhali žganje prav iz teh dveh vrst sadja. Žganje so prodajali strankam in Grosupljem in v Ljubljani.³⁰

Gospodarske razmere takoj po drugi svetovni vojni zelo nazorno odslužuje ohranjen popis kmetijskega orodja in strojev iz leta 1945, v katerem je navedeno, da so imeli takrat na območju KS Sela pri Šumberku naslednja orodja in stroje: 63 ročnih slamoreznic, 15 robkalnih strojev za koruzo, 63 brzoparilnih kotlov, 16 gnojiščnih črpalk, 107 težjih in 36 lažjih kmečkih voz, 28 kotlov za žganjekuho, 70 železnih in 41 lesenih plugov, 6 okopalnikov, 12 osipalnikov, 28 železnih in 79 lesenih njivskih bran, 66 pajtljev, 18 gepljev, 6 ročnih mlatilnic, 3 mlatilnice na strojni pogon, 17 mlatilnic na vitel, 21 grozdnih in 16 sadnih mlinov, 39 stiskalnic, 36 sadnih in trtnih škropilnic, 1 sejalni stroj za koruzo, 1 trier, 3 ročne reporeznice, 5 posnemalnikov, 3 sadne sušilnice, 5 motorjev na nafto ali plin, 4 vinske črpalke.³¹

Danes se Selčani še vedno v večini ukvarjajo s kmetijstvom, pred-

32 Razvojni projekt CRPOV Sela
Šumberk, oktober 1997, str. 33.

vsem z govedorejo. Med pridelki prevladujejo krompir, pšenica, koruza, pesa, repa in korenje. Nekaj družin se preživlja s prodajo pridelkov na ljubljanski tržnici. Mlajša generacija pa je zaposlena v Trebnjem, Ivančni Gorici, Žužemberku, Novem mestu ali v Ljubljani. Leta 1991 je znašal delež kmečkega prebivalstva nad 60 odst.. Okrog 27 odst. jih je bilo zaposlenih v sekundarnem, 31 odst. v terciarnem in 11,5 v kvartarnem sektorju, 35 odst. ljudi pa je zaradi dela dnevno migriralo izven selske krajevnosti.³²

Sela pri Šumberku na stari razglednici, odposlana 1917, avtorjeva last

33 Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), II., Ljubljana 1975, str. 593.

34 Sela so kot manjše naselje vrisana na Jožefinskem vojaškem zemljevidu (1763 - 1787), Sekcija št. 214.

35 Da je bila selska cerkev nekdanj romarska, prča božjepotna podobica, ki je nalepljena v župnijski kroniki. Na njej so upodobljena Sela, pod upodobitvijo naselja je napis, ki pravi, da so leta 1762 v glavnem oltarju selske cerkve začeli častiti kip Marije Celjske.

36 Franciscejski kataster iz ok. leta 1826, Mapa in Protokol za k.o. Sela pri Šumberku, Arhiv Republike Slovenije.

37 Dopisi iz leta 1926. Župnikovo poročilo o gradnji šolskega poslopja z dne 23. 9. 1926. Župnijski arhiv Sela pri Šumberku.

Razvoj naselja Sela pri Šumberku

Kdaj je začelo nastajati naselje Sela pri Šumberku, ne vemo natančno. V srednjeveških virih je prvič omenjeno kot Zalach 1444.³³ Strnjeno vaško zasnovno so Sela začela dobivati šele ob koncu 18. stoletja.³⁴ Z božjepotne podobice iz druge polovice 18. stoletja lahko razberemo, da so bila takrat Sela manjši zaselek s cerkvijo z obzidjem in dvema hišama. Večja hiša ob cerkvi je bila namenjena za občasno prebivanje duhovnika.³⁵ Že okoli 1826 pa je naselje, ki je štel 19 hišnih števil, imelo današnjo podobo.³⁶ Domačije so bile enakomerno razporejene ob spiralasto potekajoči prometnici od vzhodja proti vrhu griča s cerkvijo in vaškim trgom.

V župnijski kroniki je navedeno, da je bila v 19. stoletju na Selih zelo živahna gradbena dejavnost. Takrat je dobilo svojo sedanjo podobo vaško jedro z osrednjim trgom, ki ga obdajajo župnijska cerkev, župnišče, šola, gostilna (danes Bife Brigita) in Španova kapelica. Leta 1828 je bilo nadzidano pritlično župnišče pri župnijski cerkvi v enonadstropno stavbo. Do 1875, ko je bila na Selih ustanovljena župnija, je bila obnovljena in povečana župnijska cerkev. Zahodno od nje, na prostoru nekdanje cerkvene kašče, je bilo 1872 zgrajeno šolsko poslopje. Šola je na Selih delovala že 1865, ko je s poukom pričel duhovnik Anton Zorman. Njegov naslednik duhovnik Blaž Petrič je za potrebe šolskega pouka sprva najel del Zaletelove hiše (danes Ozimkova hiša, Sela pri Šumberku 6), leta 1872 pa je s pomočjo vaščanov in s podporo deželnega šolskega sveta dal zgraditi novo šolsko poslopje.³⁷ Šola na Selih je delovala do okoli 1974, ko je bila ukinjena, in otroci so bili prešolani v Veliki Gaber.

Ker na Selih ni bilo tekoče vode, so vaščani na pobudo takratnega župnika Trepala sredi vaškega trga 1876 zgradili vodnjak, štiri leta kasneje pa še drugega v zahodnem delu naselja, oba sta še ohranjena.

38 Zanju je predloge naredil domačin Franc Rojec (1867 – 1939), ki se je ljubiteljsko ukvarjal z risanjem in pisateljevanjem. Med drugim je napisal več otroških iger.

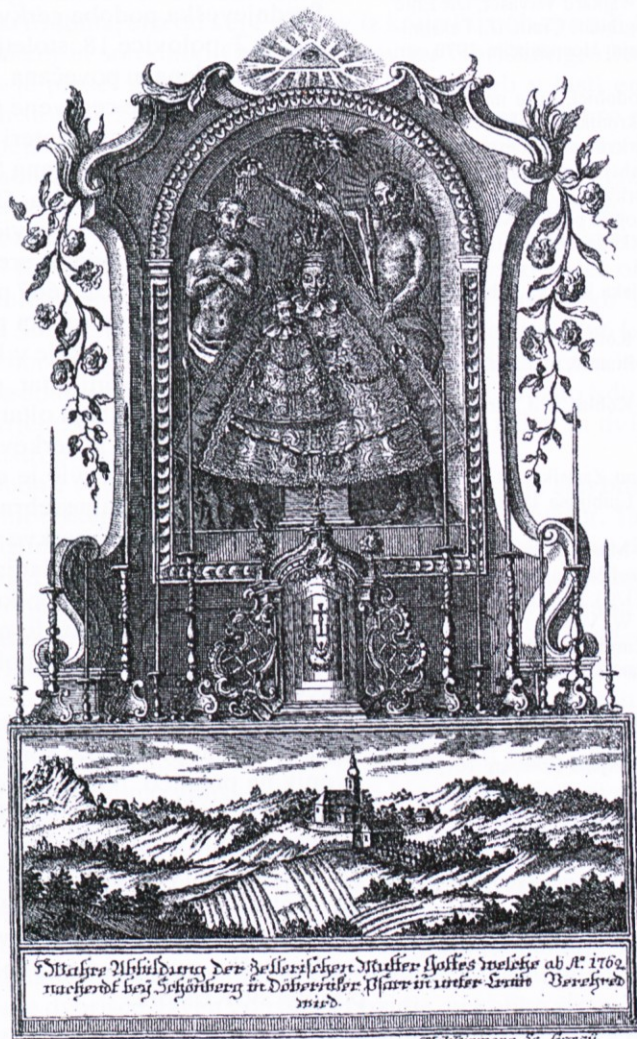
39 Razglednica je bila odposlana 1917. Pod eno izmed sličic Sel je vidna letnica 1901. Razglednico hrani avtor prispevka.

40 Razglednica se nahaja v Komeljevi zbirki starih razglednic. Zbirko hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu.

Podoba vaškega trga iz časa pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma se je ohranila na dveh starih razglednicah.³⁸ Na osrednjem motivu razglednice iz okoli 1901³⁹ vidimo Ozimkovo gostilno, ki stoji vzporedno s cerkvijo. Stavba gostilne je skromna pritlična hiša, pravokotnega tlorisa, z dvokapno slamnato streho na čop. Na gostilniškem pragu stoji krčmarica, pred hišo ob kamniti mizi pa sedi manjša družba. Pred cerkvijo je pritlična vaška šola. V ozadju osrednjega trškega prostora razberemo nizko Kocjančičevo hišo z obhišnim vrtom in za njo Španovo domačijo s kapelico. Sredi vaškega trga je stal vodnjak z leseno vodno črpalko in lovilec za vodo iz litega železa. Med obema vojnoma je vaški trg spremenil svojo podobo. Na razglednici iz okoli 1923⁴⁰ je vidna obnovljena stavba gostilne, ki je dobila tudi frčado. Na mestu nekdanje nizke Kocjančičeve hiše stoji enonadstropna Ozimkova hiša, katere fasada je okrašena s šivanimi vogali. Vodnjak sredi trga pa je dobil kamnit obod okroglega tlorisa.

Takšna zasnova vaškega trga se je ohranila do danes in predstavlja enega izmed boljše ohranjenih kulturno in zgodovinsko pričevalnih vaških ambientov v Suhi krajini.

Bakrorezna božjepotna podobica iz 1762

Opis selske župnije - župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika in njenih podružnic

41 Vodnik po župnijskih arhivih na območju RS Slovenije, II, Ljubljana 1975, str. 400; Šematizem ljubljanske nadškofije, Ljubljana 1993, str. 214.
42 Alojzij Zupanc, Prazupnija in župnija Dobrnič, Rokopis, Dobrnič 1961/62, str. 193.

43 Anton Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti leta 1526, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Letnik V., 1895, str. 204.

44 Jože Mlinarič, Stiška opatija 1136 – 1784, Novo mesto 1995, str. 844.

45 Janez Wajkard Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain, II., Faksimilirana izdaja, Heppenheim 1970, str. 737.

46 Na podobici, ki je nalepljena v župnijski kroniki, je bakrorezna upodobitev cerkve na Selih in grajskih ruševin Šumberka ter pod njima zapis, da so v cerkvi 1762 začeli častiti kip oziroma kopijo podobe Matere Božje iz avstrijskega božjepotnega kraja Maria Zell.

47 Župnijska kronika Sela pri Šumberku.

48 Anton Koblar, n. d., str. 203.

49 Jože Mlinarič, n. d., str. 844.

50 Anton Koblar, n. d., str. 204.

51 Marijan Zadnikar, Romanika v Sloveniji, Ljubljana 1982, str. 515 – 516.

52 Marko Marin, Iz grajske kronike, Majnard grof Mirenski, Speča lepota, Letnik 1/93, št. 1, str. 3.

53 Janez W. Valvasor, Topographia Ducatus Carnioliae Modernae 1679, Faksimilirana izdaja, Ljubljana 1995, list 218.

54 Nataša Golob, Poslikani leseni stropi na Slovenskem do sredine 18. stoletja, Ljubljana 1988, str. 101, 168 – 169.

55 Robert Peskar, Gotsko stensko slikarstvo na Dolenjskem in v Beli krajini - nova odkritja, Varstvo spomenikov 37, Ljubljana 1997, str. 69 – 84.

Na Selih pri Šumberku je bila 1785 ustanovljena lokalija in 1788 duhovnija, ki je 1875. leta postala samostojna župnija s sedežem pri cerkvi sv. Janeza Krstnika.⁴¹ Razlogi in povod za ustanovitev samostojne župnije na Selih niso znani. Po mnenju nekdanjega lokalnega kronista župnika Alojzija Zupanca naj bi bila duhovnija na Selih ustanovljena na osnovi premoženja 1784 ukinjenega stiškega samostana.⁴²

Selska župnija je 1991 štela 303 vernike. Poleg župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika na Selih sta dve podružnici: v Arčelci cerkev sv. Marije Magdalene in nekdanjo grajsko kapelo, cerkev sv. Katarine na Šumberku. Po 1991 je v soupravi sosednje župnije Veliki Gaber.

Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika je v virih prvikrat omenjena 1526, ko je za potrebe protiturškega davka oddala dva keliha: srebrnega in pozlačenega ter bakrenega in pozlačenega.⁴³ Kot podružnica dobrniške župnije je 1667 omenjena tudi v poročilu stiškega opata Maksimilijana Mottocha, v katerem poroča o stanju župnij in beneficijev z dne 21. junija 1667.⁴⁴ Kot dobrniško podružnico jo v Slavi iz 1689 omenja Valvasor.⁴⁵

Srednjeveška podoba cerkvene stavbe je vidna na bakrorezni podobici iz 2. polovice 18. stoletja.⁴⁶ Cerkev je bila v drugi polovici 19. stoletja predelana in povečana. Takrat je dobila današnjo novobaročno podobo enoladijske cerkvene prostornine z dvema stranskima kape-lama, posvečenima sv. Materi Božji in sv. Valentinu. Glavni oltar iz 1885 je delo podobarja Ivana Šubica iz Poljanske doline. Oba stranska oltarja sta iz 18. stoletja. Orgle iz 1910 so delo Ivana Milavca.⁴⁷

Cerkev v Arčelcah se prvič omenja leta 1526, ko je za potrebe protiturškega davka oddala srebrn pozlačen kelih. Takrat je bila posvečena sv. Nikolaju⁴⁸, že 1667 pa je bila posvečena sv. Mariji Magdaleni.⁴⁹ Podružnica je preprosta podeželska cerkev s triosminsko zaključenim prezbiterijem, ki je v 17. stoletju zamenjal nek starejši oltarni prostor. Glavni in edini oltar, posvečen sv. Mariji Magdaleni, je lep primer baročnega zlatega oltarja iz okoli 1685. leta.

Druga podružnica je cerkev sv. Katarine, ki stoji pod razvalinami šumberškega gradu. Prvič je omenjena 1526, ko je za potrebe protiturškega davka oddala srebrn pozlačen kelih.⁵⁰

Kljub prvi omembi cerkve v začetku 16. stoletja pa je njen nastanek starejši. Pravokotna ladja, polkrožno zaključen kamnit portal z živim robom in nekdanja polkrožna apsida pričajo o njeni romanski osnovi. Marijan Zadnikar je njen nastanek postavil med 12. in 13. stoletjem.⁵¹ Marko Marin je bolj odločnejši in postavlja njen nastanek v sredino 12. stoletja.⁵²

Cerkev je enoladijska s triosminskim prezbiterijem, ki je v 17. stoletju zamenjal polkrožno romansko apsido. Na zahodnem delu ima zvonik na preslico. Njena nekdanja podoba se je ohranila na bakrorezni upodobitvi iz 1679.⁵³ Ladjo pokriva lesen strop iz okoli 1700.⁵⁴ Glavni in edini oltar iz sredine 19. stoletja je izdelek podobarja Antona Kušlana iz Novega mesta. Trije leseni oltarni kipi iz 17. stoletja (sv. Katarina, sv. Neža in sv. Barbara) so zaradi varnosti shranjeni v selski župnijski cerkvi. Na severni zunanji steni so vidni fragmenti srednjeveške poslikave iz okoli 1400, med drugim je prepoznavna podoba sv. Krištofa.⁵⁵

Grad Šumberk okoli 1679 iz Valvasorjeve knjige *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*

Grad Šumberk, gospodje Šumberški in njihovi dediči

Grad Šumberk sodi med najstarejše gradove na Dolenjskem. Prvič se posredno omenja 1141. Tedaj se na listini, izdani v Brežah na Koroškem, med pričami omenja tudi prvi doslej znani šumberški gospod Meginhardus de Schonenberge.⁵⁶ Šumberški so bili pomembna fevdalna rodbina, ena od vej Puchsov iz kraja Pux ob zgornji Muri na Avstrijskem in sorodniki Ortenburžanov ter Goriških grofov. V 15. stoletju je prešel grad pod Turjačane, ki so imeli v lasti enega od grajskih stolpov že od 1335 dalje in si s tem ustvarili dobro podlago za kasnejši prevzem gradu in gospodstva v svoje roke. Ko je 1443 umrl zadnji iz rodu Šumberških, je celotno šumberško gospodstvo dokončno prešlo pod Turjačane, ki so šumberški grad po letu 1463 na novo pozidali.⁵⁷ Ob podedovanem šumberškem gospodstvu so se Turjačani 1467 razdelili na dve veji. "Šumberk je postal sedež one, ki je v 17. stoletju postala knežja in prenesla sedež na Kočevsko".⁵⁸

Grad Šumberk se kot grad prvič izrecno omenja leta 1266 kot »casttrum Schonenberch«.⁵⁹ Kakšno podobo je imel v tistem času, ne vemo, lahko pa domnevamo, da je imel stolpasto obliko z izrazito trdnjavskega karakterjem. Četverooglati stolp je bil masivno zidan in dvignjen v več nadstropij ter obdan z obzidjem.⁶⁰

Naslednji vir, ki je zelo pomemben za poznavanje stavbnega razvoja šumberškega gradu, nam je v prepisu ohranil Valvasor. Ta v Slavi citira listino iz 1463, s katero je cesar dovolil Turjaškemu, da lahko šumberški grad na novo pozidajo.⁶¹ Toda zaradi pomanjkanja virov lahko o njegovi tedanji podobi samo ugibamo. Prva znana upodobitev gradu izvira šele iz začetka 17. stoletja, na Klobučaričevi skici, nastali med letoma 1601 in 1605.⁶² Takrat je bil grad zasnovan kot kompleks, ki sta ga sestavljala dva večnadstropna z utrjenim obzidjem obdana stolpa. Na obzidju sta vidna dva manjša obrambna stolpiča.

Na Valvasorjevi upodobitvi iz 1679 je grad bolj jasno upodobljen.⁶³ Na njej lahko vidimo grajski kompleks, ki ga sestavljata dve večnadstropni stavbi stolpaste oblike. Večji severni stolp je pravokotnega tlorisa in ima štirikapno streho. Dimnik na strehi priča o njegovi bivalni namembnosti. Južni stolp je za razliko od severnega manjši, ima kvadratni tloris in šotorasto streho. Grad je obdan z visokim, masivnim obzidjem. Skozi portal v severnem delu obzidja, nad katerim se dviguje obrambni stolpič s ključastimi strelnimi linami, je vhod na grajsko dvorišče. Izven grajskega obzidja, nekoliko stran od njegovega vzhodnega dela, je viden vodnjak z obodom okroglega tlorisa in

56 France Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV (1101 – 1200)*, št. 169, Ljubljana 1915.

57 Peter Štih, *Goriški grofi in njihovi ministeriali*, Ljubljana 1994, str. 140 – 145.

58 Dušan Kos, *Med gradom in mestom*, Ljubljana 1994, str. 41 – 42; Ivan Simonič, *Zgodovina kočevskega ozemlja*, Kočevski zbornik 1939, str. 124.

59 Peter Štih, N.d., str. 141.

60 Ivan Komelj, *Srednjeveška grajska arhitektura na Dolenjskem*, Stavbno zgodovinski oris, Zbornik za umetnostno zgodovino, n.v., L., Ljubljana 1951, str. 59 – 60.

61 J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, L., Heppenheim 1970, str. 503 – 505.

62 J. Clobucciarich: *Topografsko gradivo za zemljevid notranjeavstrijskih dežel (1601 – 1605)*, Štajerski deželni arhiv

63 Ivan Komelj v svojem umetnostnozgodovinskem topografskem gradivu za območje občine Trebnje navaja pri opisu grajske kapele na Šumberku med drugim, da je kapela odmaknjena od romanskega jedra gradu in jo je šele izpostavljeni drugi pas gotskega obzidja vključil v obzidan grajski prostor.

64 Ivan Komelj v svojem umetnostnozgodovinskem topografskem gradivu za območje občine Trebnje navaja pri opisu grajske kapele na Šumberku med drugim, da je kapela odmaknjena od romanskega jedra gradu in jo je šele izpostavljeni drugi pas gotskega obzidja vključil v obzidan grajski prostor.

65 Janez W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, III, 1970, str. 503 – 505.

66 Ivan Stopar, *Gradovi*, Zbirka Slovenska dediščina, Ljubljana 1991, str. 7.

67 Ivan Komelj, *Grad Šumberk*, Topografsko gradivo, Občina Trebnje, neobjavljeno.

68 Domačija je vrisana v franciscejskem katastru iz okoli 1826 kot nekdanja grajska pristava, Arhiv Republike Slovenije.

69 Pripovedko je zapisal tudi duhovnik, domačin Janez Kmet iz Gorenjega Podšumberka v mladinskem časopisu Vrtec iz leta 1940/41 na str. 212 – 214.

z lesenim vretenom za zajemanje vode. Pod strmim južnim robom obzidja stoji grajska kapela s polkrožno apsido in zvonikom na preslico. Kapelo opasuje nizko gotsko obzidje.⁶⁴

Kdaj je bil šumberški grad opuščen, ne vemo. Že Valvasor omenja, da je bil v njegovem času nenaseljen in da je začel propadati.⁶⁵ Do danes sta se od nekdanjega gradu delno ohranila stanovanjsko-obrambni stolp in obzidje. Stolp, ki je v pritličju še romanski⁶⁶ in v zgornjem delu gotski⁶⁷, priča o tem, da Turjačani gradu v 15. stoletju vendarle niso čisto na novo pozidali, temveč so ga deloma zgradili na romanskih osnovah.

Na pobočju hriba, južno od razvalin se je ohranila nekdanja grajska kapela, danes podružnična cerkev sv. Katarine. Ob vznožju zahodnega grajskega pobočja pa nekdanja pristava, danes domačija – Sela pri Šumberku 30, po domače »pri Resnikovih«, ki je do danes ohranila nekdanjo zasnovo vzporedne domačije s hišo in gospodarskim poslopjem.⁶⁸

O grajskih razvalinah se je med domačini ohranila pripovedka, ki govori o tem, da je pod njimi globoka klet. V njej so shranjene tri kadi zlata in srebra. Na njih sedi črn pes, ki mu iz gobca šviga plamen. Okoli vsake kadi se ovija velikanska bela kača s svetlo krono z vdelanim diamantom na glavi, v katero je ukleta kraljična. Ko bo prišel hraber mladenič, rojen na kresni večer ob polnoči, in bo kačo ogovoril v božjem imenu, bo z nje odpadel kačji lev in pred njim bo stala prelepa kraljična. Objela bo svojega rešitelja, v bližnji grajski kapeli pa se bosta poročila. Pripovedka tudi pravi, da bo zibelka rešitelja zgrajena iz lesa smreke, ki raste med grajskimi razvalinami. Ker pa se je smreka posušila, grad še vedno sameva v razvalinah.⁶⁹

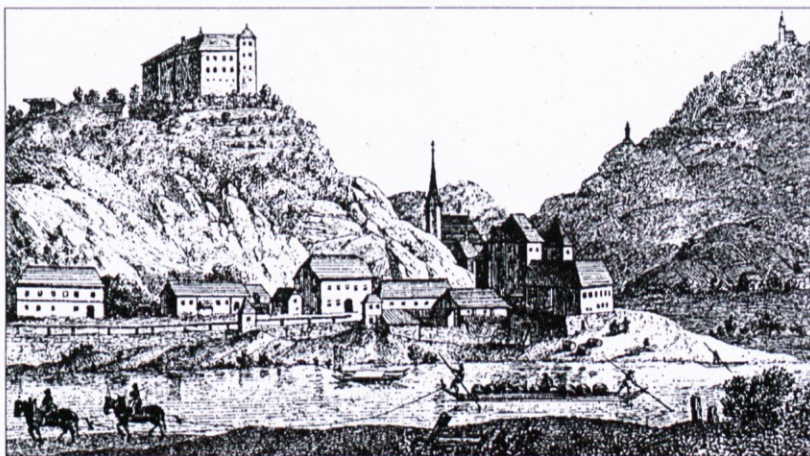
KRAJINSKI PROSTOR ZGORNJEGA BRESTANIŠKEGA GRADU IN NJEGOVI VRTOVI

O kraju in gradu

Reka Sava se v Posavju na kratki razdalji sreča kar z dvema markantnima gradovima - mimo že obravnavanega sevniškega gradu nekaj kilometrov navzdol priteče do srednjeveškega naselja Brestanica, nastalega na ozkem sotočju Save s potokom Brestanica. Grajska utrdba Rajhenburg, sestavljena iz spodnjega Turna in zgornjega gradu, in njena pomembna prometna lega ob Savi sta pogojevali razvoj kraja. Razvil se je na vozlišču prometnih poti, ki so že v antiki potekale od Drnovega preko Krškega, Vranja in Laškega ter preko Senovega, Podsrede in Rifnika v Celje. Plovna pot po Savi in cestni promet sta zlasti po regulaciji Save leta 1729, do prihoda železnice leta 1862, omogočila kraju, pa tudi gradu, živahen razvoj in zanimanje mnogih lastnikov, ki so se menjavali v posedovanju obsežne gospoščine in gradu.

Ta dominira na strmem gričevnem pomolu ne levem rečnem bregu kot mogočno dvonadstropno poslopje s štirimi trakti. Skozi svojo dolgo zgodovino je grad iz prvotne karolinške in srednjeveške utrdbe prešel dosti lastnikov in bil nekajkrat preoblikovan in prezidan. Pečat renesančnega sloga so mu dali njegovi lastniki Gallensteini okoli leta 1600, z grbom obeleženi na rusticiranem vhodnem portalu, ki iz zunanjega dvorišča vodi v notranje pravokotno dvorišče, okrašeno s prav tako renesančno poslikavo. K temu slogovnemu duhu prispevajo še freske v njegovem severnem traktu. V kasnejšem obdobju je grad doživel največje spremembe v času lastništva meniškega reda trapistov, ki so ga spremenili v samostan po letu 1884. Danes starejše sestavine zgradbe postopoma odkrivajo pri prenovitvenih delih.

Kaiserjeva litografija Brestanice iz zgodnjih tridesetih let 19. stoletja

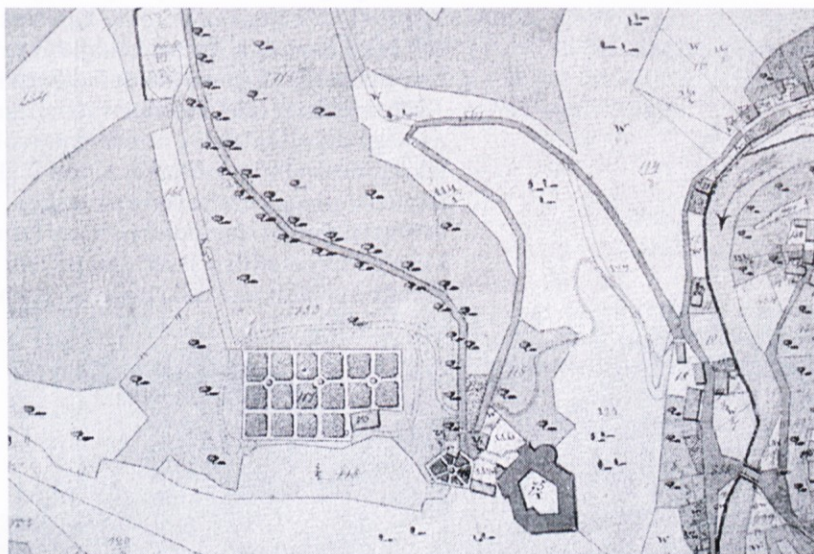

O krajinskem oblikovanju okolice gradu

O obliki in vsebini zgodnejših grajskih vrtov in nasploh krajinski ureditvi grajske okolice, ki so središče našega zanimanja, je le malo podatkov. Nekaj znanih slikovnih upodobitev gradu, med njimi Klobučaričeva risba iz okoli leta 1603, Vischerjev bakrorez okoli leta

Kaiser, Joseph Franz: Lithographierte
Ansichten der Steyermärkischen
Städte, Märkte und Schlösser 1824 -
1833

1680 pa tudi kasnejši Flurerjeva oljna slika okoli leta 1725 in Reichertova litografija iz let 1863-1864, kaže le pogled na zaselek z grajskim gričem in gradom, brez detajlov, ki bi kakorkoli nakazovali ureditev odprtega prostora okrog gradu. Samo J.F. Kaiser v svoji zbirki litografij Stara Kaiserjeva suita¹ je prikazal na zahodni ravnici ob gradu manjši gospodarski objekt ter zraven še zidan rastlinjak s stekleno steno, orientirano na jugozahod, pa tudi terasasto južno pobočje, kjer je verjetno uspevala vinska trta s posamičnim žlahtnejšim sadnim drevjem, podobno kot istočasno v Sevnici. Kaj so gojili v rastlinjaku, lahko posredno sklepamo na podlagi drugih sočasnih vrtov, saj sta v 18. in v zgodnjem 19. stoletju botanika in vrtnarstvo na Slovenskem bila že na zavirljivi ravni. Med letoma 1721 in 1802 je Rajhenburg bil v lasti rodbine Attems, ki je imela v posesti znatno število pomembnih posesti in gradov na Štajerskem, med njimi grad Podčetrtek, kjer je nekdanji okrasni vrtič v predgradju po postavitvi in obsegu spominjal na brestaniškega. Omenimo še Attemsovi Slovensko Bistrice in Dornavo z impozantnimi vrtnimi zasnovami in oranžerijami za shranjevanje eksotičnih citrusov, lovorjev, granatnih jabolk in drugih rastlin v posodah po zgledu evropskih plemiških vrtov. Logično bi bilo, da bi ista rodbina vsaj majhen del te ureditvene kulture uveljavila tudi na prostorsko mnogo skromnejšem, zato pa klimatsko zelo ugodnem brestaniškem gričevnem platoju in planjavi severno od njega.

Franciscejski kataster leta 1825 kaže
grad Rajhenburg z vrtovi in krajin-
skim zaledjem

Ta se je nadaljevala še daleč proti zahodu in severu, o čemer pričata dve kartografski upodobitvi: že znani Scherowitzov zemljevid Save iz leta 1807 in kasnejši, leta 1825 izdelani franciscejski kataster, ki prikazujeta ožji in širši ambient gradu z nazornimi barvami in oznakami. Medtem ko Scherowitzov zemljevid kaže dva precej oddaljena, pravilno oblikovana vrtova, obdana s sadnim drevjem na dvignjeni ravnici zahodno od gradu, pa franciscejski kataster prikazuje radialno oblikovan okrasni vrt na dvignjenem prostoru zahodno od zunanjega dvorišča ter velik geometrijsko zasnovan, z zidom obdan zeliščno-zelenjavni vrt na omenjeni ravnici, ki ga spremlja vrtna hiša.

Na obeh kartah široka steza oziroma kolovoz povezuje grad z objekti njegove pristave na severozahodu, ob njem pa je, presenetljivo,

²Janisch, Josef Andreas: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark 2, Graz 1885

Levo: Vrtna uta na dvignjeni škarpirani terasi ob zunanjem dvorišču
Desno: Kostanjeva aleja je nekoč vodila do pokopališča trapistov, razglednica iz obdobja med obema vojnama

prisoten vodni motiv, ribnik ali račnik južno od pristave, na katastru ostrih, ortogonalnih potez, morda obdan z ogrado ali obzidan. O tem vodnem motivu nismo zasledili nobenih drugih podatkov, o njem pa tudi na terenu ni sledov. Sama lokacija je zaradi slemenske lege nekoliko nenavadna, razen če bi šlo za izvir, ki je kasneje zaradi zemeljskih del pri kultiviranju terena v času trapistov po letu 1884 do druge svetovne vojne presahnil. Okoli leta 1825 je ta vijugavi kolovoz spremljal drevored listnatih dreves, lip, hrastov ali morda celo visokodebelnih sadnih dreves.

Domnevno za časa barona plemenitega Esebecka med letoma 1874 in 1881 so med zelenjavnim vrtom in pristavo speljali ravno komunikacijo in na jugozahodnem vogalu vrta oblikovali krožno počivališče - razgledišče, saj je južno pobočje grajskega hriba tedaj bilo plano, z vinogradom na strmi brežini. V drugi polovici 19. stoletja so ob to pot zasadili drevored divjih kostanjev, kar je bila velika moda tega časa. Janisch² leta 1885 piše o lepem, širokem drevoredu kostanjev, ki ga prikazujejo tudi predvojne fotografije. Okoli zelenjavnega vrta in do gradu so bile speljane dovozne poti in sprehajalni stezi.

Ko so leta 1884 grad in posest prevzeli francoski menihi - trapisti, so usmerili posest pretežno v utilitarno smer, saj so imeli zelo razvito poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, proizvajali so sir, grajsko pristavo pa so uporabili in jih dodali še obrata za proizvodnjo čokolade Imperial in znamenitega likerja. Stavba čokoladne tovarne je še ohranjena.

³Fürst, Irena: Trapisti v Rajhenburgu, s.13

Današnji kolovoz, ki vodi do ohranjenega pokopališkega križa

LITERATURA IN VIRI:

Curk, Jože: Brestanica - gradbeno zgodovinski oris, v Brestanica - zbornik člankov in razprav, s.107-113; Brestanica 1982

Fürst, Irena: Trapisti v Rajhenburgu, Katalog razstave, s.12-13, Brestanica 1993

Janisch, Josef Andreas: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark, Graz 1885

Kaiser, Franz Joseph: Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev, Stara Kaiserjeva suita 1824-1833; faksimilirana izdaja, Maribor 1999

Stopar, Ivan: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 5. del: Med Kozjanskim in porečjem Save, s.95 - 103, Ljubljana 1993

Arhiv Republike Slovenije, Katastrske mape franciscejskega katastra Dokumentacija Zavoda za varstvo narave in kulturne dediščine Celje Osrednja knjižnica Celje, Oddelek za raziskovalno dejavnost, Posebne zbirke

KULTURA
Rast 6 / 1999

grmovnicami in eksotičnimi posodovkami - bananovci, kar nemara potrjuje ohranjenost starega rastlinjaka še za časa trapistov, ali pa je za prezimovanje teh rastlin služil kak drug vrtni objekt. Med številne kmetijske in obrtne dejavnosti trapistov v Rajhenburgu sta sodila tudi vrtnarstvo in cvetličarstvo³, kar potrjuje, da so nadaljevali ureditveno tradicijo svojih predhodnikov na Rajhenburgu, iz matične dežele Francije pa tudi prinesli in širili nova znanja o vrtnarjenju, vzgoji okrasnih rastlin ter povzemali oblikovne tokove, ki so v vrtnem snovanju prevladovali v tem času. Vrtni elementi, kot so lesena osmerokotna vrtna uta sredi okrasnega vrta, so le potrjevali oblikovni vpliv romantičnih vrtov 19. stoletja, cvetlični motivi in uporaba eksotičnih rastlinskih detajlov pa so izražali tradicijo cvetličnih parternih vzorcev, modernih v drugi polovici 19.stoletja.

Posebej velja omeniti ureditev njihovega pokopališča, zasnovanega na planjavi, na pol poti med zelenjavnim vrtom in gospodarsko-industrijskimi objekti na severu. Ta duhovni in spominski prostor umrlih članov reda, urejen kot nekakšen gaj, obeležen z jagnedmi in iglastim drevjem, do katerega je bil dostop skozi gosto kostanjevo alejo - drevesno prispodobo stebrišča, obdan pa je bil z zidom, je bil poleg gozdne niše z Marijinim kipom, locirani ob gozdni stezi na južnem pobočju pod vrtom, pomembna krajinsko ureditvena sestavina samostanskega kompleksa.

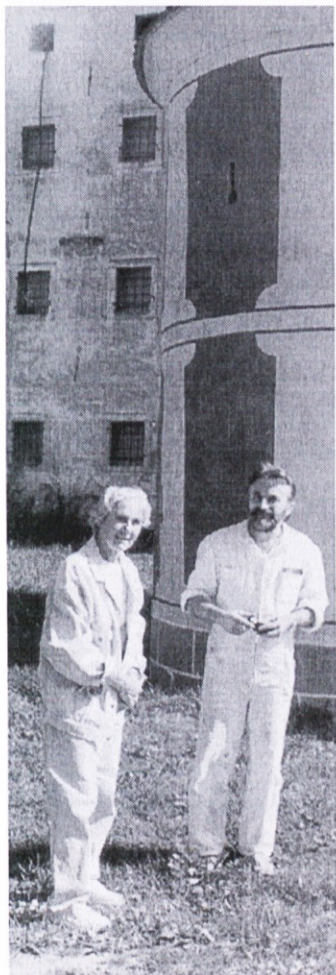
Možnosti ponovne oživitve grajske krajinske in vrtno dediščine

V povojnem času so bile vse našete sestavine krajinskega okolja gradu Rajhenburg uničene. Od okrasnega vrta na škarpirani terasi je ostala le delno ohranjena vrtna uta, na zelenjavnem vrtu - kasnejši vrtnariji - so pozidali objekt kmetijske zadruge. Samostansko pristavo s čokoladnico so spremenili v agrokombinat z obsežnimi sadnimi plantažami. S tem je prejšnji pestri, mozaični preplet njiv, travnikov in sadovnjakov, obdanih z gozdom, prešel v monokulturno, industrijsko kmetijsko krajino. Morda najbolj boleč, vendar po vojni zelo značilen poseg so izvedli z odstranitvijo pokopališkega prostora, od katerega je danes ostal le še križ kot simbol duhovne in fizične prisotnosti trapistov v teh krajih. Le še nekaj mogočnih dreves pred zunanjim grajskim vhodom nas še spominja na nekdanjo kulturno podobo tega kraja, ki pa je danes kot kompleks razvrednoten. Morda bi bližnja načrtovana celovita prenova gradu lahko bila spodbuda za kraj in občino, da vzporedno razmisli tudi o revitalizaciji grajske zgodovinske krajine. S ponovno vzpostavitev izgubljenih krajinskih vrednosti in z revitalizacijo nekaterih funkcij bi utegnili Brestanica pridobiti novo kvaliteto ne le v kulturnem, temveč tudi v gospodarskem pogledu.

**Marinka
Dražumerič**

"USODA JE TISTA, KI NAM KROJI POTA ŽIVLJENJA"

Pogovor z restavratorjem in akademskim slikarjem Ivanom Bogovčičem.

V Kostanjevici na Krki leta 1992 s konservatoriko Špelko Valentinčič Jurkovič

99
Bogo

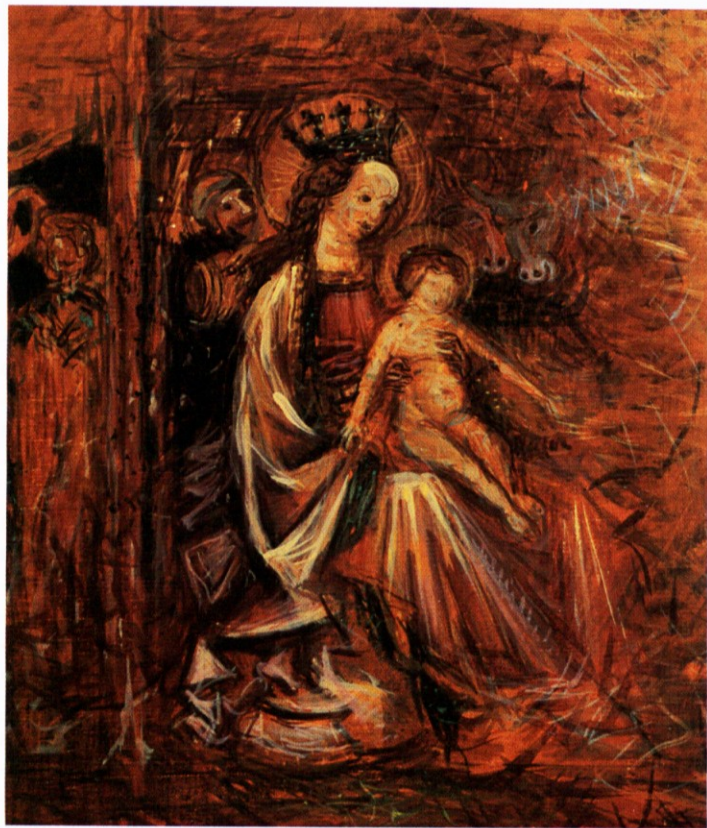
Ivan Bogovčič, akademski slikar, restavrator specialist, je bil rojen v Breganskem selu, ki je od leta 1992 preimenovano v Slovensko vas. Iz rodne vasi tik ob slovensko - hrvaški meji ga je želja po znanju zanesla po svetu, vendar se v poklicnem in osebnem življenju vedno znova vrača v domačo pokrajino in jo skuša nevsiljivo oplemeniti s svojim znanjem in izkušnjami.

Ivan Bogovčič je mojster restavratorske stroke. Posebej pri srcu mu je gotško slikarstvo. Restavriranje srednjeveških slikarskih umetnin je zaznamovalo vse njegovo življenje. Posebno skrb je posvetil ohranjanju stenskega slikarstva treh velikih mojstrov, treh Janezov: Janeza Akvile, ki je ustvarjal v Prekmurju, Janeza Ljubljanskega, katerega freskantski opus je vezan na posest stiškega samostana, in Janeza iz Kastva v Istri. Ivan Bogovčič je tudi velik zagovornik kopistike. Zavzema se za to, da se tiste kvalitetne freske, ki so zaradi svojega mesta na zunanjščinah stavb izpostavljene hitremu propadanju, snamejo in shranijo na bolj primeren prostor, namesto njih pa napravi kopija. Kot izvrsten mojster kopist se je izkazal v Kostanjevici, kjer je napravil repliko Jelovškove freske nad vhodom v nekdanji samostan.

Kot akademsko izšolani slikar se je ustvarjalno podredil ohranjanju likovnih del drugih, običajno anonimnih mojstrov, večkrat tudi na račun lastnega slikarskega izražanja. Zato seveda ni presenetljivo, da je Bogovčičev slikarski opus oplemeniten s spoznanji, ki jih je pridobil pri poklicnem restavratorskem delu.

- Mogoče bi bilo umestno, da bi na začetku pogovora spregovoril nekaj besed o tem, kaj sploh je restavratorstvo in kdaj si se prvič srečal z njim, saj ustvarjalno zapolnjuje vsa leta tvojega samostojnega življenja?

Z restavratorsko stroko sem se prvič srečal davnega leta 1961 kot srednješolec. To je bilo prvo leto živega srečanja s samim restavratorskim delom, in to s freskami v cerkvi sv. Petra v Vranji pod Učko, v hrvaški Istri. Tu sem se prvič neposredno srečal z gotiko, ki me spremlja vse življenje in se mi je toliko priljubila, da je kar krepko zaznamovala desetletja strokovnega življenja. V naslednjih letih sem nadaljeval z delom v Istri v cerkvi sv. Jakoba in cerkvi sv. Antona v Barbanu. Ta dela so potekala v sodelovanju z zavodom iz Reke. Leta 1963 pa sem z vsejugoslovansko ekipo delal na prekrasnem antičnem mozaiku v Pulju. Naslednje leto me je pot vodila zopet v Pulj, nato pa prvič v Srbijo, kjer sem se srečal s slikarstvom srbskih manastirov. In potem tako vse do leta 1968, ko je bila zasedena Češkoslovaška in

Ivan Bogovčič

POKLON JANEZU IZ KASTVA
Del triptiha

Olje / platno / panel, 1993

Marinka Dražumerič
 "USODA JE TISTA, KI NAM
 KROJI POTA ŽIVLJENJA"
 Pogovor z Ivanom Bogovčičem

Levo: S kongresa na Dunaju 1980. leta

Desno: Pred retuširanjem Almanahovih Kvartopircev, leta 1972; foto: Jože Gorjup

sem odmeve na te dogodke doživel globoko v Srbiji.

Kaj je restavratorstvo? Danes gledam na to stroko z drugimi očmi, danes moram tudi študentom razlagati, kaj je njihovo poslanstvo. Restavratorstvo je stroka, ki skrbi za to, da fizično ohranja vse tisto, kar so ustvarjali naši predniki in kar opredeljujemo kot kulturno dediščino. Tu bi lahko iskali primerjavo z zdravstvom. Toda za razliko z zdravniki se restavratorji srečujemo z neživimi pacienti in z njihovim okoljem. Naša skrb je "zdravljenje" teh pacientov in tudi skrb za izboljšanje njihovega življenjskega okolja. Seveda so za to potrebna določena znanja, ki temeljijo na poznavanju tehnike in tehnologije obravnavanega gradiva, delno tudi poznavanje (zlasti) umetnostne zgodovine, predvsem ikonografije, in pri likovni dediščini dobršna mera likovnega čutenja. Ravno zato se mora restavrator posvečati tudi raziskovalnemu delu, ker bo le z dobrim poznavanjem problematike poiskal tudi ustrezne rešitve pri svojem strokovnem delu.

- Zelo dobro poznaš restavratorstvo, pred leti si sodeloval pri pripravi študijskega programa na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, kjer si tudi prevzel del predavanj iz te stroke. Kako je s študijem restavratorstva pri nas in kakšne so možnosti strokovnega poglobljanja v to manj znano strokovno področje?

V Sloveniji še nimamo izdelanega sistema strokovnega izobraževanja. Najdlje smo prišli na področju ohranjanja likovne dediščine. Že leta 1954 je bila pri Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani ustanovljena specialka kot dveletni podiplomski študij konserviranja in restavriranja likovnih umetnin. Ta je bila pred nekaj leti dopolnjena s štiriletnim dodiplomskim programom. Vendar ni popolnoma zadovoljiv, ker se premalo posveča ohranjanju druge dediščine, kot so nelikovne muzealije in arhivsko knjižno gradivo. V letu 2000 bodo zaključili študij prvi diplomanti. Treba bo pretehtati dosedanje delo v štirih letih oddelka, odstraniti odvečno, dodati manjkajoče, izboljšati moteče v programu. Izboljšati bo treba še pogoje za študij, ki danes še zdaleč niso primerni za nemoteno delo.

Zadnja leta se premika na boljše tudi v srednjem šolstvu. Sam sem pripravil strokovne vsebine za usposabljanje mojstrov zidarjev, tesarjev, kamnosekov, črkoslikarjev, slikopleskarjev in gradbenih tehnikov za potrebe dela na stavbni dediščini. Celih pet let je trajalo

uvajanje programa v gradbenih šolah v Ljubljani in v Mariboru. Imel sem srečo, da sem na Zavodu RS za šolstvo našel vneto zagovornico in spodbujevalko v osebi marljive prof. Alenke Vitman. Tudi na šolah je bilo podobno. Breme zagona na ljubljanski šoli je prevzela prof. Elena Simeonov, ki s kolegicami in kolegi z veliko korajžo in vztrajnostjo orje ledino. V Mariboru je gonilna sila mag. Mojca Knez. Seveda so tu še kolegi arhitekti iz moje dočerašnje službe (Restavratorski center Republike Slovenije), ki s svojim znanjem in izkušnjami dopolnjujejo delo učiteljev na šolah. Še vedno pa vztrajam pri pripravi in zagonu enakega programa za lesarsko področje. Ob vsem neredu in škodi, ki jo povzroča množica diletantov in škodovalcev, si moramo prizadevati, da bo dediščina v vsej svoji pestrosti zvrsti in kvaliteti zaupana le kakovostnim izšolanim strokovnjakom.

- Kakšna pa je bila tvoja pot, ki te je pripeljala do restavratorstva? Kdo so bili tisti, ki so te usmerili nanjo in te vodili pri prvih restavratorskih korakih?

Sam sem po zaključeni nižji gimnaziji v Brežicah po nasvetu slikarja in grafika Franja Stiplovskega odšel na šolanje v Zagreb v šolo za uporabno umetnost. Tu sem po petletnem šolanju diplomiral na oddelku za dekorativno slikarstvo. Naj se pohvalim, da sem bil, čeravno prišlek iz drugega jezikovnega okolja, najboljši maturant med šestdeseterico. Pravzaprav sem na tem oddelku največ izvedel in izkusil o tistem, kar mi je kasneje v stroki koristilo pri vsakdanjem delu. Vsekakor ne morem mimo velikega strokovnjaka in poznavalca stenskih tehnik, mojega velikega učitelja Iva Fressla. V spomin nanj nam je ostala njegova skrbno in zgoščeno podana snov, ki nas je vpeljala v množico skrivnosti in v lepote stenskih tehnik. Morda sem tudi zaradi tega največ delal na stenskih slikah. Iz te šole so vodila tudi moja prva pota na prej omenjeno terensko delo. Tu se je rodila ljubezen do restavratorstva.

Karikatura profesorja in sošolcev (I. Bogovčič drugi z leve zgoraj), lavirani tuš, 1961

Že vseskozi sem rad risal. Od malih nog s kosom apna po skednju, prav mi je prišel tudi kakšen kos oglja. Boril sem se tudi za vsako vrečko, ki je prišla iz trgovine, da sem jo lahko porisal. Name je zelo vplivala, in sem ji zato še danes zelo hvaležen, moja učiteljica iz osnovne šole v Veliki Dolini, Ida Žnidaršič, poročena Smerdel, ki živi v Brežicah. Ko sem hodil v nižjo gimnazijo v Brežicah, sem stanoval pri Simčičevih. Pokojni gospod Anton Simčič (tast mojega stanovske-

Marinka Dražumerič
"USODA JE TISTA, KI NAM
KROJI POTA ŽIVLJENJA"
Pogovor z Ivanom Bogovčičem

V Ovčar Banji (Srbija) leta 1966

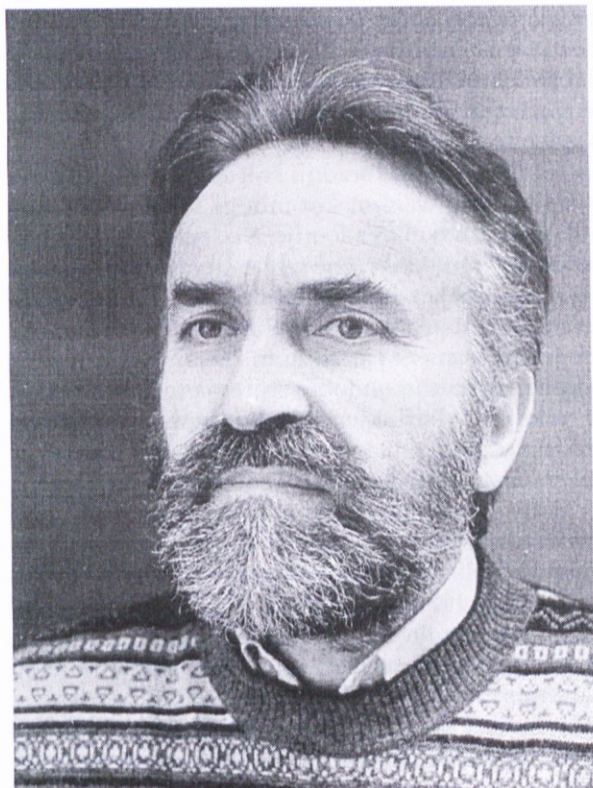
ga kolega in prijatelja, restavratorja novomeškega zavoda Antona Miklavžina) je bil tisti neposredni "krivec", ki me je, verujoč v mojo nadarjenost, pripeljal k Franju Stiplovšku. Teden dni sem risal doma na kmetiji raznotere motive in jih dnevno nosil k mojstru Stiplovšku. Ta zelo kratek, a uspešen tečaj me je pripeljal v zagrebško šolo.

Če se vrnem v Zagreb: Po končani srednji šoli še nisem imel neke dokončne opredelitve. Pravzaprav sem kot mnogi sošolci tudi sam želel nadaljevati šolanje na likovni akademiji. No, sreča mi je bila v življenju toliko mila, da sem vse sprejemne izpite srečno prestal, tako tudi one na Akademiji. Na njej je poučeval tehnologijo žal že pokojni, a zelo dobrosrčen in cenjeni profesor Sigo Summerecker, ki me je povezal z nekdanjim jugoslovanskim inštitutom za varstvo kulturnih spomenikov iz Beograda. To je bilo obdobje zbiranja restavratorskih izkušenj na terenih. Nekaj še v Istri, kjer sem, kot rečeno, sodeloval pri restavriranju mozaikov v Puli, nakar sem postal zunanji sodelavec Republiškega zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Srbije. Logično je, da je bilo treba pridobiti temeljna znanja in po nasvetu profesorja Summereckerja sem odšel na študij v Ljubljano na že omenjeno specialko, ki je bila tedaj v Jugoslaviji edina možna pot do restavratorstva. Profesor Summerecker je bil izjemna duša. Na Akademiji je bil praktično od zgodnjega jutra pa tja do poznega popoldneva. In se je ves razdal študentom, saj svojih otrok ni imel. Bila sva v odličnih odnosih. Včasih sem mu prinesel od doma konjske fige za njegove kaktuse, ki jih je gojil doma v stanovanju. Ob priliki mi je poklonil nekaj tub oljnih barv. Češke barve, Brandl, se še sedaj spomnim. Tudi njihov vonj še vedno nosim v nosu.

V Ljubljani sem imel zopet veliko srečo, da sem študiral pri izredno dobrem učitelju in poznavalcu restavratorstva, profesorju Mirku Šubicu. Kljub njegovemu tedaj že krhkemu zdravju, ki ga je oviralo pri delu in je prihajal v atelje bolj poredko, sva se dosti pogovarjala. Bil je pravično strog in redoljuben gospod. Vedno lepo urejen, dostojanstven. Dovolil mi je, da sem lahko obvezno praktično delo opravljal v ekipi v Srbiji. Med študijem sem "visel" po cele dneve v ateljeju in se učil restavratorskih veščin. Profesor mi je zato izjemoma dovolil, da sem smel imeti celo svoj ključ. Za uspešno opravljene študijske naloge sem na njegov predlog dobil študentsko Prešernovo nagrado. Po njo sem prišel naravnost iz vojašnice v Zagrebu, kar v uniformi. V zbornici so sedeli sami mojstri: Jakac, Šubic, oba Kalina, Pogačnik, Stupica...

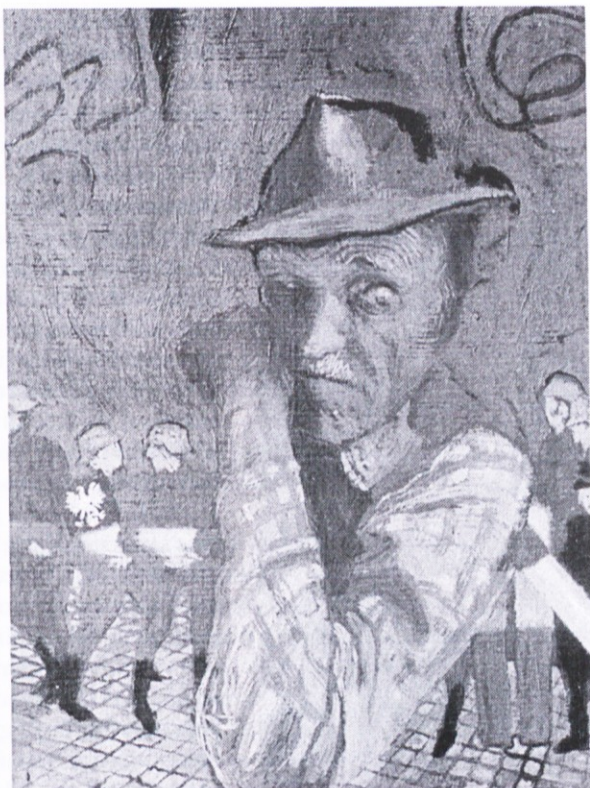
- Rojen si bil v izrazito kmečkem okolju, kjer si tudi odraščal. Petdeseta leta so bila gospodarsko težka in verjetno ni bilo povsem običajno, da so starši v tujem svetu šolali otroka za slikarja. Kako so sprejeli tvoj izbor študija?

Najmlajšega otroka od štirih, očitno likovno nadarjenega, so starši podprli, čeprav se je tedaj živelo na kmetih bolj skromno, včasih tudi težko, da nadaljuje šolanje. Resda sem se usmeril v slikarstvo, kar je bil resnično moj svetli cilj. A usoda je tista, ki nam kroji pota življenja! Morda se zdi nenavadno, da sem se usmeril v restavratorstvo, ki je bila za mnoge pravzaprav popolnoma neznana stroka, kaj šele za domače vaško okolje. No, starši so se sprijaznili z mojo odločitvijo, verujoč, da sem se pravilno odločil. Spremljali so moje vsakoletne odhode na teren takrat, ko je bila koruza visoka do pasu, vračal pa sem se, ko je že dozorela. V šole me niso hodili kontrolirat, saj sem

Zgoraj: Ivan Bogovčič; foto: Valentin Benedik

Spodaj: Med vojno leta 1944 (mama Marija, levo sestra Marija, desno brat Franc, pred njim sestra Terezija)

Zgoraj: Ivan Bogovčič: Pokojni oče Franc; slika izgubljena pred leti na poti v Ljubljano z razstave v Beogradu

Spodaj: Ivan Bogovčič: Vedrina (žena Marja Stepišnik - Lučka), olje, platno/panelka, 1982

Obdelava snete freske, 1972; foto:
Jože Gorjup

bil vesten učenec in študent. Imam pač vgrajen čut za dolžnost, ali pa je to morda dandanašnji vedno manj cenjena vest. Oče je s konjema dodatno zaslužil kakšen dinar za nujne potrebe, davke in, sedaj bi rekel, "za druge materialne stroške". Morda sem prav zato vseh devetnajst let šolanja opravil brez prekinitev. Meni je bilo v zadoščenje, ko se je pokojni oče včasih bolj skrivoma namuznil, češ, sin mi je doštudiral. Mama je kot vsaka druga mama trepetala za otroka in mi bila vselej v oporo.

- Pred skoraj tridesetimi leti si se na svojem prvem terenu srečal s srednjeveškim slikarstvom, ki te je tako očaralo, da si njegovemu restavriranju posvetil svoja najplodnejša leta. Kaj je v njem tako izjemnega, da te ne izpusti iz svojega čarnega kroga?

Pravzaprav bo kmalu štirideset let. Čeprav sem se v življenju ukvarjal z restavriranjem različnih likovnih umetnin, sem se hote ali nehoote vedno znova vračal k srednjeveškemu stenskem slikarstvu. Kaj je v njem tako izjemnega? Resnično so bila prva snidenja, moji prvi stiki prav s srednjeveškimi stenski slikami v malih istrskih cerkvicah. Ne vem. Morda mi je milina in prijaznost Istre pustila v spominu tisto neizbrisno sled, ki me je vedno znova "vračala" v freskantski srednji vek. Končno, tudi v Srbiji in kasneje v začetku mojega službovanja v tedanjem Republiškem zavodu za spomeniško varstvo Slovenije, ko sem šel prvič delat v Črno goro, sem se zopet srečal z nekim drugim, a še vedno srednjeveškim stenskim slikarstvom.

V začetku sem še verjel govoricam o mračnem srednjem veku. Kasneje pa me je umetnost te dobe vedno bolj prepričevala v "svetli" srednji vek. Saj so ljudje tistih časov resda trpeli: kuge, potresi, kobilice in druge hude nadloge, vključno s turškimi vpadi so zaznamovali naše kraje. Pa vendar danes verjamem, da taka obilica umetnosti ni nastala zgolj kot uteha za trpeče, temveč je lahko posledica vedrega razpoloženja skromnih ljudi, ki ne živijo zgolj za danes. Konec koncev, zakaj naj bi bil Mrtvaški ples v hrastovejski cerkvi sv. Trojice nekaj mrakobnega, zatohlega, saj nam nenazadnje zelo optimistično kaže, kako smo na koncu (pred Smrtjo) vsi enaki.

Verjemi mi, da sem pozitivno plat te dobe spoznaval tudi v tako izjemnih okoljih, kot sta kartuzija Pletenje in cisterca v Stični. Ob trpljenju je bilo vedno tudi radosti in upanja. Danes se mi zdi, da so časi veliko bolj neprizanesljivi, še zlasti do tistih, ki se odzivajo čustveno in hočejo ravnati po vesti. Zato bom še naprej zaljubljen v gotiko in posebej v njeno čarobno umetnost.

- V obsežnem opusu našega srednjeveškega slikarstva izstopajo imena treh velikih slikarjev, mojstrov Janeza Akvile, Janeza iz Kastva in Janeza Ljubljanskega. Vsak je ustvarjal v svoji pokrajini, njihovo delo pa po kvaliteti presega ozke regionalne okvire. Imel si možnost, da si temeljito spoznal njihov način slikanja, saj si restavriral stenske slike vseh treh. S katerim od mojstrov Janezov si se najprvo bolj poglobljeno "seznanil"?

S prihodom v službo v restavratorski oddelk Republiškega zavoda za spomeniško varstvo leta 1970 sem, sicer sem se najprej ukvarjal z antičnimi mozaiki pri osnovni šoli Majde Vrhovnik v Ljubljani, a že poleti sem bil poslan na drugi konec Slovenije, v Prekmurje, v Turnišče, z nalogo restavrirati stenske slike znanega mojstra Janeza Akvile iz Radgone. Slikarije iz konca 14. stoletja. Trd oreh za začet-

Marinka Dražumerič
 "USODA JE TISTA, KI NAM
 KROJI POTA ŽIVLJENJA"
 Pogovor z Ivanom Bogovčičem

Levo: Sodelavci leta 1983 v Donjem Orahovcu (Črna gora), z leve: Darko Tratar, Franc Drev in Ivan Bogovčič
 Desno: V restavratorskem ateljeju, 1972

nika. Pravzaprav nisem bil popolni začetnik, saj sem skoraj deset let preživel vsa poletja s stenskimi slikami na terenih tedanje Jugoslavije. Seveda so se z rednim službovanjem začela leta neposredne odgovornosti. Ni bilo več vodje ekipe, ki ti je pri delu pomagal utirati pot. Tokrat je šlo zares. Bilo je konec brezbriznosti. Začel sem postajati "odgovorna oseba".

Mojstri Janezi me očitno spremljajo že kar lep čas. Drugega Janeza sem srečal v Hrastovljah, znamenitega mojstra Janeza iz Kastava. Z vsem žarom sem se posvetil mali mojstrovini v triladijski hrastovelski "baziliki". Odkril sem povzročitelja "erupcij" na freskah. Drobceni flišni pesek, ki ga je zidar očitno zavestno dodajal v omete, je zaradi preobilice vlage v zidovih nabrekli in krušil barvo. Poškodbe so bile za slikarje estetsko neprijetne, kot bi freske dobile kakšne vodene koze. S kasnejšimi gradbenimi izboljšavami je zmanjšan vpliv vlage. In le želeči je, da bo ta čudovita mojstrovina živela mirneje svoje nadaljnje življenje. Vsem nam v užitek.

Tretji mojster, Janez Ljubljanski, je globoko zaznamoval moje zadnje delovno obdobje. Z njegovimi izrednimi deli sem se soočil na Visokem pod Kureščkom, Muljavi, Stopnem, Kamnem Vrhu in v stiškem samostanu. Ravno zaradi pomembnosti in obsežnosti njegovega dela v slovenskem prostoru sem si želel, da bi bil njegov opus v restavratorskem smislu obravnavan kot celota. Žal mi je le delno uspelo. Zelo sem vesel, da sem letos zaključil dela v čudoviti cerkvi sv. Petra na Kamnem Vrhu pri Ambrusu, kjer je mojster davnega leta 1459 poslikal stene prezbitorija in slavalno steno v ladji. V naslikanem akantovem listu na oboku prezbitorija je mojster domnevno upodobil tudi samega sebe. Pravzaprav mi je hudo, da ne moremo (še) prikazati celovito poslikavo Janeza Ljubljanskega tudi v notranjščini Marijine cerkve na Muljavi, kjer je kasnejši obok v ladji njegove freske "presekal na dvoje". Del fresk je ostal na sedanji podstrehi in je prepuščen zobu časa. Ta problem me je strokovno in čustveno prevzel do te mere, da sem pripravil posebno publikacijo s prispevki več strokovnjakov, hoteč tudi na ta način opozoriti nanj. Muljavska

Marinka Dražumerič
 "USODA JE TISTA, KI NAM
 KROJI POTA ŽIVLJENJA"
 Pogovor z Ivanom Bogovčičem

Levo: V Hrastovljah leta 1985 z gostjo s Kitajske; foto: Yang Song
 Desno: Ivan Bogovčič: Pravica in modrost (slikar Fadil Vejzović), olje, platno, 1972

cerkev je namreč ena redkih v celoti poslikanih cerkva pri nas. Škoda, da tega celovitega pogleda na Janezovo mojstrovino očitno ne bomo užili. Tako kot kaže danes, se bodo ljudje še naprej drenjali na pevske koru in z drsanjem ob freske nehote uničili dele te neprecenljive mojstrovine.

- Slikarskemu ciklu treh srednjeveških slikarjev Janezov si se oddolžil tudi v svojem slikarskem opusu. Ob kateri priliki se je to zgodilo?

Moja čustva do treh mojstrov Janezov so privrela na dan ob mojem srečanju z Abrahamom, ko sem pripravil manjšo likovno razstavo, kjer sem se s tremi triptihi poklonil vsem trem. Sam sem Ivan, in če ne bi bilo vojne, bi bil krščen za Janeza. Štiri vasi pri Brežicah: Jesenice, Obrežje, Nova vas in Bregansko selo so bile okupirane s strani Nezavisne države Hrvatske, zato sem bil lahko krščen le za Ivana. Torej čuden splet slikarjev Janezov.

Pred leti se je v moje življenje vpletel še peti Janez, Janez Lomberger. Želela sva povezati vse te Janeze v skupni televizijski projekt o treh srednjeveških Janezih. Ta ideja še vedno živi. Morda bo iz ideje porojeno nekaj, kar zna ohraniti v zavesti nas in zanamcev pomen in težo poslikanja cerkvenih notranjščin, ki je neukim in nepismenim tedaj služila kot Sveto pismo, jih navdihovala, jim bila v uteho in veselje - Biblia pauperum.

Kot slikar bom očitno tudi v prihodnje pod težo vplivov starih mojstrov in njihovih mojstrov. Živim v tem prostoru z zavedanjem, da mnogi moji stanovski (slikarski) tovariši ne ustvarjajo iz bogastva tega prostora. Kot da bi se sramovali svoje domovine in njene preteklosti, njene zgodovine, njene umetnosti. Vedno se pustijo voditi tako imenovanim svetovnim centrom. Zaradi tega nas bo tujina praviloma še vnaprej obravnavala kot umetnostno nerazvito in neugledno deželico nekje na Balkanu. Prevečkrat smo pripravljeni le presajati tuje ideje v naše okolje. Ne odklanjam zunanjih vplivov, ti so bili prisotni tudi v gotiki, mojstri so prihajali in odhajali iz naših krajev. A me motita servilnost in cinizem, ki sta dandanes prisotna v našem umetniškem dogajanju, skorajda brez primere v naši bogati umetnostni preteklosti.

Ivan Bogovčič: Jogging (sin Luka),
olje, platno/panelka, 1982

- Tvoja prvotna usmeritev je slikarstvo, ki pa je moralo biti podrejeno ohranjanju likovnih umetnin drugih ustvarjalcev. Toda slikanja nisi nikoli opustil. O tem priča obsežen seznam samostojnih in skupinskih razstav, ki se vrstijo od leta 1968, in nenazadnje tudi to, da si v Likovni enciklopediji Jugoslavije naveden bolj kot slikar in ne restavrator. Kako je moč združiti dve tako različni ustvarjalni dejavnosti?

Zadnja leta me je restavratorska stroka resnično popolnoma okupirala, posesala vase. Zanimaril sem mojo drugo ljubezen - slikarstvo. Slikanje je bil moj prvotni življenjski cilj. Vse življenje sem bil bolj ali manj aktiven in vsaj obrobno prisoten v likovnem življenju Slovenije. Največ svojega ustvarjalnega napa sem posvetil portretni figuri. Nastal je kar zajeten opus portretov, predvsem ljudi iz življenjskega ali strokovnega okolja. Nastala je tudi vrsta avtoportretov. Seveda je večina moje energije šla restavratorstvu, pa vendar se vedno znova zalotim, da v slikarstvu še nisem potegnil zadnje poteze. V glavi nosim zasnove nekaj slik, ki bi jih želel "prenesti na platno", a žal me čas zmeraj "povozi".

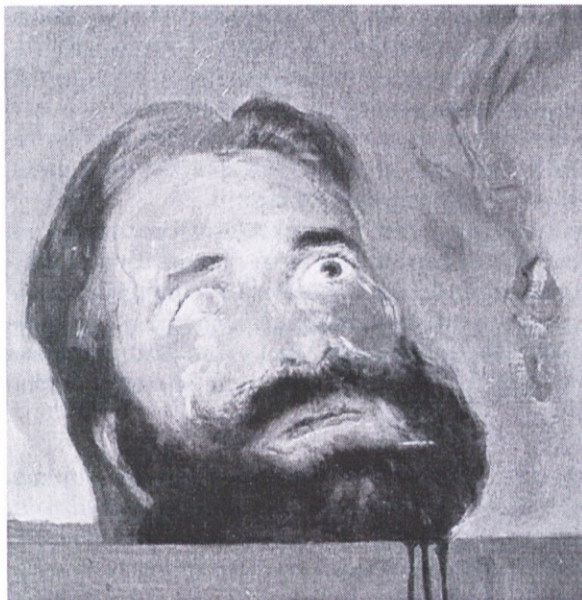
Povsem normalno je, da je na moje slikarstvo vplivalo moje delo v restavratorstvu, zlasti je bilo to opazno pri omenjenih treh triptihih. Tudi sicer mi gotika in njena likovna dediščina najbolj ležita, in je popolnoma razumljivo, da se ta čustveni odnos prelije v slikarstvo. Tudi restavriranje čudovitega Leibovega oltarja iz Ptuja pušča sledove v moji duši, saj načrtujem slike zopet v obliki triptihov z gibljivimi krili. Gotovo bo kdo med kritiki zaokrožil z očmi in zagodrnjal "ne razumem". Saj vsega pa spet ni treba razumeti, lahko pa se občuti, analizira in sintetizira.

Vračanje k štafelaju je vedno težavno, kot bi se pianist vračal po dolgem času h klavirju z otrplimi prsti. Zopet je treba najprej vaditi poteze s čopičem, da se roka ujame z miselnimi zasnovami. Kajti slikarski čopič ni restavratorski čopič.

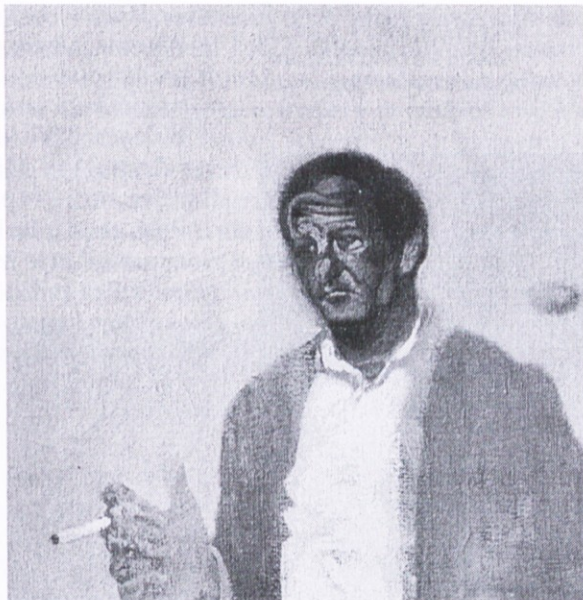
- V pogovorih se vedno znova pojavlja razmišljanje, da je tisti likovni ustvarjalec, pa naj si bo to slikar ali kipar, ki se usmeri v restavratorstvo, "izgubljen" za kreativno ustvarjanje. Kakšno je tvoje mnenje o tem?

Večno vprašanje. Uspešni kolegi ustvarjalci likovniki nas niso obravnavali kot "izgubljene" kreativce, ampak so nas venomer obravnavali kot manj uspešne "umetnike", ki so se zato odločili za restavratorstvo. Moj nekdanji šef srbske ekipe Zvonimir Zeković, kateremu sem hvaležen za vsa znanja in izkušnje, pridobljene na srbskih srednjeveških freskah, je dejal, da se moramo odločiti med slikarstvom ali restavratorstvom. S tem bi se sam le delno strinjal, kajti vseskozi sem, po mojem mnenju, uspešno živel to dvojno življenje. Menim, da je bistvo v zmožnosti, podrediti se kot restavrator zahtevam te stroke. V restavratorstvu se srečuješ z množico avtorjev in njihovimi deli in seveda nastopaš kot poustvarjalec. Vživljaš se v njihov način gledanja in dojemanja likovnega dela in pri vseh postopkih podrejaš svoj "ego" cilju ohraniti ta dela brez svojega preveč vidnega pečata. Če potegnemo vzporednico v glasbi: Nekdo ustvari skladbo in jo tudi sam odigra, drugi glasbenik bo vselej igral tuje skladbe, jih nekoliko po svoje obarval, a jih v bistvu ne sme spreminjati.

V slikarstvu sem kot restavrator popolnoma "svoj". Toliko lažje, ker si kruh služim drugje in sem na ustvarjalni stezi lahko samo svoj, neodvisen od "trendov, kritikov, žirije/selektorjev, trga,

Ivan Bogovčič: Z mislijo na Goyo (avtoportret), olje, platno/panelka, 1976 (last: Galerija jugoslovanskega portreta v Tuzli)

Ivan Bogovčič: Vznemirjeni mir (restavrator Štefan Hauko), olje/platno, 1974

Ivan Bogovčič: Počitek s knjigo (mati Boga in Ivana Komelja), olje, platno/panelka, 1981

Ivan Bogovčič: Zven bron (pokojni konservator Ivan Sedej), olje, platno, 1975

NAŠ GOST
Rast 6 / 1999

Marinka Dražumerič
"USODA JE TISTA, KI NAM
KROJI POTA ŽIVLJENJA"
Pogovor z Ivanom Bogovčičem

Na Kamnem Vrhu pri Ambrusu v družbi baročnega oltarja in fresk Janeza Ljubljanskega

menedžerjev" in vsega tistega, kar "požira" ustvarjalni naboj. Da ne bo pomote, nisem proti eksperimentom, a ti ne smejo postati pravilo, še preden dozori. Dandanašnji je premalo tolerance do raznoterosti v umetniškem izražanju. Beseda avantgarda je zlorabljena.

Na zagrebški Akademiji nas je umetnostne zgodovine učil profesor Andro Vid Mihičič. Dostojanstven gospod, pariški diplomant. Uglajen, strog in prijazen. Strah in trepet na izpitih.

Pred leti je izšla knjiga njegovih modrih izrekov, misli pod naslovom Sonde. Knjiga je izšla, ko je že napolnil 90 let življenja. Torej je knjiga plod njegovih poznih zrelih let. Čas dekoraterjev in materializirane filozofije namesto umetnosti kot čustvenega dožemanja in izražanja lepo slikajo njegove refleksije v tej knjigi. Ena glasi: "Izumetničene lepote nas očarajo in sčasoma dolgočasijo; naravne lepote pa vedno osvežujejo."

- Imaš srečo, da ti poklicna usmeritev, v kateri si dosegel domača in tuja priznanja, tudi izpolnjuje življenje. Pri tem pa nisi pozabil domačega okolja, v katerega prenašaš del svoje uspešnosti in znanja. Mogoče nekaj besed še o tvoji dejavnosti v rodnem kraju.

Morda ni naključje, da sem se pred leti strokovno vrnil v domače okolje. Restavriral sem štiri oltarne slike baročnega slikarja Valentina Metzingerja v naši pokopališki cerkvi na Jesenicah in sodeloval pri strokovnih pripravah in obnovi kapelice v rojstni vasi. V osnovni šoli na Veliki Dolini sem sprožil zanimanje za kulturno dediščino v šolskem okolišu ter sem v ta namen pripravil manjšo razstavo na temo Kulturna dediščina in restavratorstvo. Bil sem prijetno presenečen nad vnemo in zagnanostjo tako učiteljic in ravnateljcev kot učencev, saj se je namesto enega porodilo kar pet projektov. Vesel sem bil tudi odziva med krajani, ki so (mnogi šele sedaj) dojeli vrednost njihove domače kulturne dediščine, objavljene v šolskih biltenih in predstavljene na šolskih razstavah. Nekateri so se tvorno vključili v projekt bodisi kot vir informacij ali pri pripravi predstavitve posameznih delov projekta v šoli oziroma enkrat tudi v mokriškem gradu.

Ko smo že pri mokriškem gradu, bi se ozrl na zadnja desetletja, v katerih je zelo pomemben in znan ter botanično izjemno bogat grajski park doživel skoraj popolno uničenje. Najprej se je v kolektivistično agrarno ozavešeni Jugoslaviji umikal plantažam sadnega drevja, v svobodni Sloveniji pa je moral podariti dragocene drevesne veličine še golf igrišču. Snovalci tega nekdanj čudovitega parka so se gotovo obračali v grobu. A tak čas je! Napredek in demokracijo si lahko vsak razlaga po svoje. Času in ljudem primerno.

Iz domačega vaškega okolja in od doma sem odšel z desetimi leti v Brežice v zame popolnoma novo, neznano okolje. Tiste dni s solzami v očeh. Tudi prihod v Zagreb je bil novi šok: večje mesto, novo okolje, tuj jezik. Očitno me je ta razgibana pestrost življenja spremljala vsa leta. Vendar nisem nikoli pozabil svojih korenin. Danes se pogosteje vračam v domači kraj. Urejam domačo zidanico in preostanek vinograda. Upam, da bom imel nekoč več časa prebiti v miru, med trtami, med ptičjim petjem, se morda zopet bolj posvetiti slikarstvu, ki sem ga zaradi predajanja restavratorski stroki morda preveč zane-marjal.

Upam tudi na kakšna srečanja na meji. Če se zavzemam za narodovo samobitnost, za spoštovanje in spoštljiv odnos do lastne kulturne dediščine, še ne pomeni nestrpnost do drugih. Šolal sem se v

Marinka Dražumerič
"USODA JE TISTA, KI NAM
KROJI POTA ŽIVLJENJA"
Pogovor z Ivanom Bogovčičem

Z družino: z leve sin Luka, žena Mar-
ja Stepišnik - Lučka, sin Jure

domačem in tujem okolju. Kot sodelavec sem začel restavratorsko pot v tujih logih in nadaljeval doma. Moje ekipe so bile po sestavi nacionalno zelo pestre. Sam se zavzemam za mavričnost in ne enobarvnost. Zato si želim, da bi uspel kdaj prirediti v domačem kraju, v nekonvencionalnem okolju moje zidanice, srečanja, ki bi plemenitila ljudi in jih zbliževala. Na odprtju razstave v Slovenski vasi, v žal že "pokojni" galeriji Pri Hlebcu, ki je bila napoved velike razstave Gotika v Sloveniji, sem ob prisotnosti hrvaškega vrha spomeniškega varstva dejal: "Le če spoštuješ in ceniš lastno dediščino, si sposoben ceniti tudi tujo." Sicer se vedno začne in konča z ognjem in mečem.

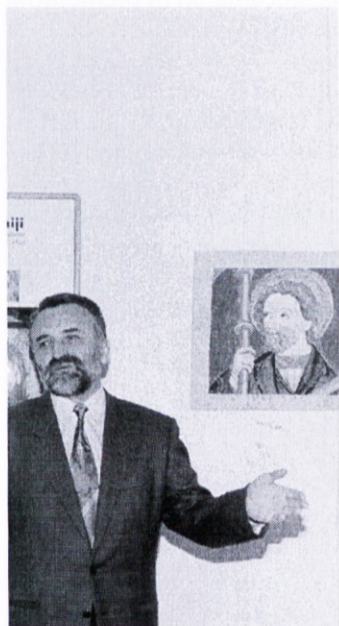
- Tvoje zanimanje pa ni posvečeno le obnavljanju vinograda in poslušanju ptičjega petja. Še vedno zavzeto prisluhneš tudi domačemu govoru.

Opažam, da se s spremenjenim načinom življenja na vasi spreminja tudi odnos ljudi do lastnega okolja. Želel bi, da bi šola nadaljevala svoje projektne naloge z raziskavo zame pomembnega področja. To je z zbiranjem in evidentiranjem podatkov o ledinskih imenih. Mislim, da tečejo zadnje minute, ko je mogoče od najstarejših krajanov izvedeti, kako so poimenovali posamezne ožje predele v svojem okolju. V prvem projektu so nekoliko obdelali še značilnosti dialekta, vendar sam nisem bil zadovoljen z rezultati. Zbranih je bilo premalo tipičnih besed ali izrazov, ki jih srečujemo zgolj v tem okolju. Vsaka vas je imela svojo "melodijo".

Zlasti s pojavom televizije, do nedavnega so lahko spremljali le hrvaške programe, je na jezikovnem področju prišlo do nepopravljive škode. Pa ne gre za pesimistično gledanje. Sam nimam velikih ksenofobičnih nagnjenj. Bojim se pa, da tudi najstarejši še živeči krajanji pozabljajo lepe domače besede, kakor je na primer "bistranjga", kot pri nas poimenujejo postrv, ali "vraštvo", kot smo rekli zdravilu.

- Skoraj štirideset let si se posvečal restavratorskemu delu na terenih. Zadnja leta prenašaš znanje na mlajše nadebudne rodove. Če se zazreš na prehojeno restavratorsko pot, ki ni bila vedno lahka - bi se še enkrat odločil zanjo?

Marinka Dražumerič
"USODA JE TISTA, KI NAM
KROJI POTA ŽIVLJENJA"
Pogovor z Ivanom Bogovčičem

Odprtje razstave leta 1985 v galeriji gostišča Pri Hlebcu v Slovenski vasi

Če imaš nekaj resnično rad in če se ti zastavlja vprašanje, ali bi ponovil življenjsko pot, je moj odgovor enostaven: da. Morda z majhnimi spremembami, ki pa nikakor ne bi vplivale na temeljne odločitve. Restavratorstvo: da, slikarstvo: da. Po tridesetih letih službe in predanosti restavratorskemu operativnemu delu, po skoraj štiridesetih letih terenskih obveznosti in s preходом v pedagoško delo, se ne želim v celoti odpovedati operativnemu restavratorskemu delu. Iz dveh razlogov: Iz ljubezni do tega dela se mu ne morem v celoti odreči, in drugič: Ne predstavljam si pedagoškega dela, torej poučevanja drugih, brez poglobljanja svojih lastnih izkušenj. V mojih letih si mora človek pri takem delu sicer želeti le, da mu bo to dopuščalo zdravje. Morda je bilo restavratorsko delo, zlasti terensko, bolj obremenjujoče za družinsko življenje, za vzgojo obeh sinov, a stroka zahteva pač celega človeka in se je treba temu podrediti.

- V pogovoru sva se dotaknila kar nekaj tem, ki dajejo tvoji osebnosti individualno prepoznavnost. Mogoče pa je ostalo še kaj, o čemer bi želel spregovoriti?

Delal sem povsod po malem. Pa vendar, ko seštevam, kaže, da sem dediščini na Dolenjskem posvetil veliko, morda največ časa. Konec koncev tudi s tabo sodelujem. Cerkevica sv. Neže v Lopati v Suji krajini je sad skupnega dela. Resda ne samo najinega, a naju je očitno zaznamovala za vse čase.

Morda bi bilo prav, da spregovorim tudi o ljudeh, s katerimi prihajamo v stike pri našem delu. Ker je moje delo predvsem na sten-skih slikah, teh pa premoremo največ v naših cerkvah, se najpogosteje srečujem z župniki in župljani. Skupaj strpno spremljamo "prelevitve" prebeljenih notranjščin v pisano slikarsko govorico. Navadno smo vsi zadovoljni. Tako vi konservatorji po zavodih, ki ste poklicno zavezani bedenju nad dediščino in našim delom, kot mi sami in ob nas ljudje iz okolja, kjer delamo. Sam se vedno trudim, da bi ljudem razložil potrebo po našem delu in pomen ohranjanja kulturne dediščine za njih in vse nas, za lastno domovino in širni svet. Kulturna dediščina je v posesti posameznikov, a je naša skupna last, na kateri gradimo nove vrednote. In ljudje večinoma zelo pozorno poslušajo ter po svojih močeh pomagajo pri tem plemenitem opravilu. Žal so mnogi naši spomeniki v revnih okoljih, kjer ni zadosti ali celo nič denarja za njihovo obnovo in vzdrževanje. V takih primerih bi morala imeti država več posluha in ne vztrajati vselej pri lokalni finančni soudeležbi.

Včasih se trapim tudi z mislijo, da bi zbiral drobce iz spomina in jih počasi sestavljal v celoto. Življenje je bilo (do sedaj) zelo pestro. Nikoli si nisem znal predstaviti statičnega dela v pisarni. Pa ne, da ne bi spoštoval tudi takega dela. Še zdaleč ne. Vsako delo je po svoje cenjeno. Vendar se mi zdi restavratorsko življenje, začinjeno s terenskimi deli, s potovanji po svetu, s srečevanjem s kolegi doma in po svetu na simpozijih in kongresih, nekaj zelo mamljivega in omamnega. Pestrost doživetij je brezmejna in pisana. Pozabljaš tiste trenutke, ki so te razžalostili ali ujezili, in vztrajno neguješ spomin na one druge trenutke, ki so te napolnili z močnimi čustvi in včasih s pozitivno trmo, da vztrajaš in vztrajaš.

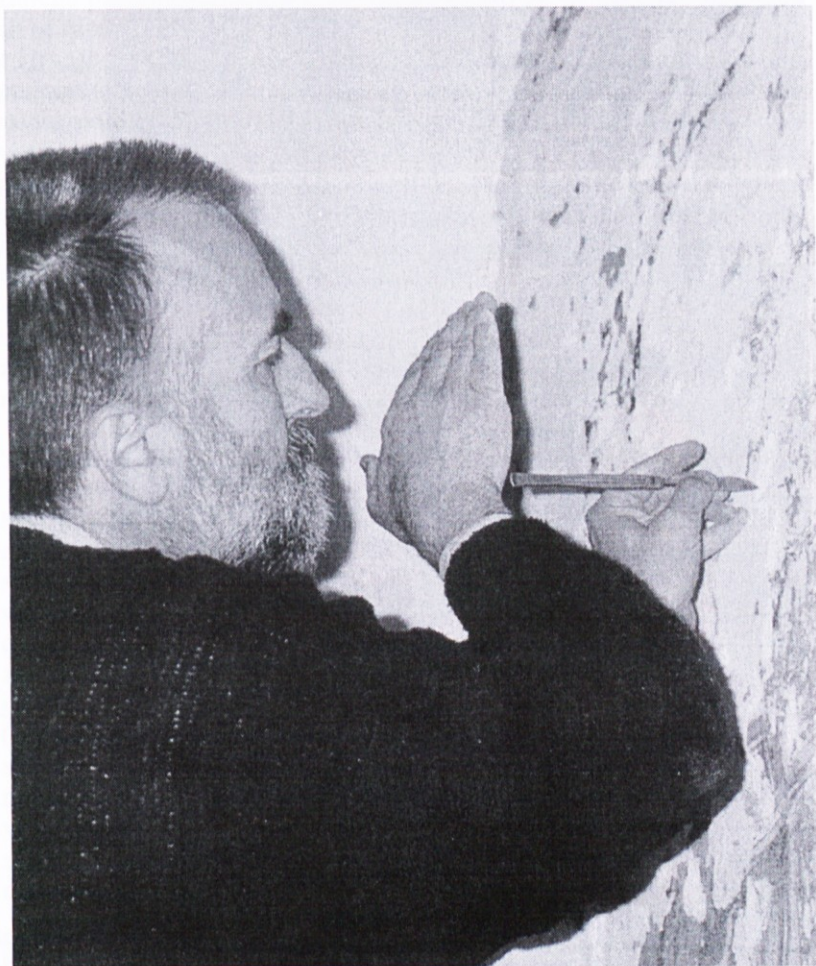
Kaj je lepšega, če lahko prosto kot ptič zaplavaš nazaj v svojo lastno preteklost in se prepustiš spominom. Kaj je lepšega, kot črpati iz dediščine, ki si jo sam soustvarjal, in jo ponuditi znancem, prijateljem,

Marinka Dražumerič
"USODA JE TISTA, KI NAM
KROJI POTA ŽIVLJENJA"
Pogovor z Ivanom Bogovčičem

učencem, študentom. Ni me sram razgaliti svojih zmot, če s tem lahko pomagam drugemu, da se jim ogne. Tudi mene je usmerjala in mi pomagala množica ljudi, nekatere sem omenil, nekaterih nisem, a ne nenamenoma. Mnogim sem hvaležen. Tudi tistim, ki so mi metali polena pod noge, saj so s tem v meni sprožili energijo, ki je potrebna za osebnostni in strokovni razvoj.

Morda mi je nekoliko žal, da sem kljub desetinam objavljenih član-
kov še premalo pisal. Zdaj mi čas zopet požira priprava študijskega
gradiva za slušatelje na Oddelku za restavratorstvo na Akademiji za
likovno umetnost v Ljubljani. Pisni del imam v grobem zasnovan za
štiri predmete. V pripravi je snov še za dva predmeta. Tekste bo treba
"začiniti" z ilustracijami, kajti tudi v restavratorstvu ne gre brez njih.
Bojim se le, da me ne bi povozil čas, kajti gre za obsežno delo, ki bi
ga moralo pripravljati več ljudi. Ne samo zaradi časovne stiske, tem-
več tudi zaradi strokovne pestrosti v pristopu.

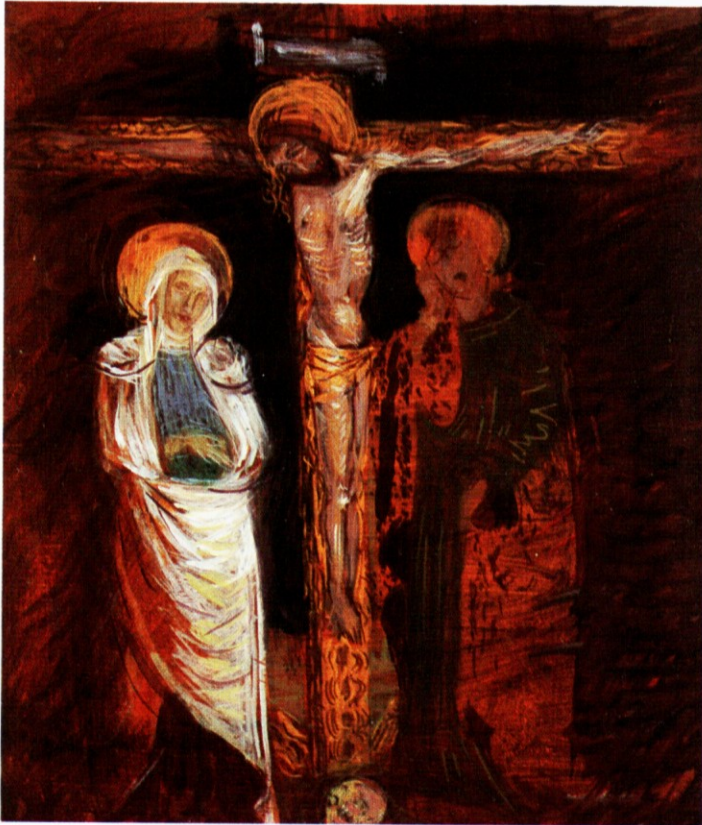
V življenju me je dostikrat nesel prosti tok, še večkrat pa sem si
postavljajl cilje, jih z več ali manj uspeha dosegal. Torej, kaj si naj po
vseh teh, upam da plodnih letih poustvarjanja in ustvarjanja, želim še
več?

NAŠ GOST
Rast 6 / 1999

Ivan Bogovčič

POKLON JANEZU IZ KASTVA
Del triptiha

Olje / platno / panel, 1993

Marko Koščak

RAZVOJNI PROCESI NA PODEŽELJU

S posebnim ozirom na podeželje in območje ob slovensko-hrvaški meji

Povzetek

Podeželje v Sloveniji, tako tudi na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju - območju ob slovensko-hrvaški meji se preobraža. Na preobrazbo je z oblikovanjem urbaniziranih območij, s koncentracijo prebivalstva, gospodarskih in negospodarskih dejavnosti z ustrezno razvito socialno in tehnično infrastrukturo ter z oblikovanjem območij praznjenja, razseljevanja in deagrarizacije s pomanjkljivo socialno in tehnično infrastrukturo v medsebojni odvisnosti vplivala vrsta dejavnikov, med katerimi je gotovo igral najpomembnejšo vlogo policentrično zasnovan koncept socialnoekonomskega in z njim povezanega prostorskega razvoja. V prostoru ob slovensko-hrvaški meji so se razmere še posebej spremenile po določitvi nove državne meje s Hrvaško, ko je bil razvoj teh območij postavljen v novo razvojno perspektivo, ki je zaradi hitrih sprememb, na katere vplivajo tudi upravno-politične, zakonodajne in druge razmere tako v naši državi Sloveniji kot tudi na Hrvaškem in v Evropi nasploh, pravzaprav v stalni preobrazbi in spreminjanju ter dopolnjevanju. Praktično vsakodnevno se pojavljajo nove razvojne dimenzije in možnosti, ki (lahko) vplivajo na jutrišnji razvoj - govorimo o t.i. fazi tranzicije oziroma prehodnem obdobju.

Pričujoči tekst je del doktorske disertacije z naslovom Preobrazba slovenskega podeželja ob slovensko-hrvaški meji in predstavlja povzetek analize razvojnih procesov na podeželju v Sloveniji in v obmejnem prostoru ob slovensko-hrvaški meji.

Tendence preobrazbe

Dejstvo je, da se je Slovenija, tako kot tudi območje ob slovensko-hrvaški meji, preobrazila iz pokrajine s statično, klasično in vase zaprto agrarno družbo v pokrajino z moderno ter fleksibilno gospodarsko strukturo urbane družbe. Čeprav so tendence razvoja preobrazbe Slovenije podobne tendencam razvitih zahodnoevropskih držav, pa vendarle ne moremo mimo ugotovitve, da je šlo pri preobrazbi Slovenije za nekatere posebnosti, katere je pogojevala zlasti prehodnost njene ozemlja med štirimi velikimi evropskimi pokrajinskimi enotami (med alpskim, dinarsko-kraškim, panonskim in severnojadranskim svetom) in štirimi velikimi jezikovnimi skupinami (germansko, romansko, ugrofinsko ter slovansko). Celoten družbenogospodarski razvoj oziroma preobrazba Slovenije in s tem v zvezi tudi spreminjanje strukture ter načina poselitve prebivalstva je bil tudi notranje diferenciran, saj je možnost uveljavljanja urbane družbe pogojevala njena

naravnogeografska raznolikost, obenem pa je to tudi rezultat nenehnega spreminjanja političnogeografskega položaja Slovenije (Klemenčič, V., 1992).

Na dinamiko diferenciacije je vplivalo več dejavnikov. Prvi je v tesni povezanosti s spreminjanjem pripadnosti današnjega državnega ozemlja R Slovenije različnim državnim tvorbam skozi pretekla zgodovinska razdobja, saj so različne države (Habsburška monarhija, Kraljevina Jugoslavija, Socialistična federativna republika Jugoslavija in po letu 1991 samostojna Slovenija) vodile zelo različno agrarno politiko. Drugi dejavnik, ki je verjetno še pomembnejši, pa predstavlja spreminjanje družbenopolitičnih sistemov na današnjem ozemlju R Slovenije po drugi svetovni vojni in s tem v zvezi tudi specifičen koncept agrarne politike v okviru regionalnega, gospodarskega in prostorskega planiranja. Hiter prostorski razvoj Slovenije sta pogojevala tudi koncept policentričnega regionalnoprostorskega razvoja ter protislovje med družbenopolitičnim sistemom nekdanje Jugoslavije na eni in postopnim odpiranjem regionalnih in gospodarskih procesov Slovenije v razvit srednjeevropski prostor (zlasti alpski in severno jadranski) na drugi strani. Vse to je v prostorski strukturi odprlo mnoge probleme, katerih število se je z osamosvojitvijo Slovenije le še pomnožilo. Ti se ob novonastalih družbenopolitičnih razmerah v samostojni državi Sloveniji ter v soodvisnosti novonastalih družbenopolitičnih razmer v Vzhodni Evropi pa tudi drugod po svetu odražajo na zelo različne načine.

Za pojasnitev problematike razvoja slovenskega podeželja je pomembno poudariti tudi to, da so značilnost slovenske družbene strukture, pomembne za razumevanje slovenskega gospodarskega razvoja, vključno s podeželjem, majhne kmetije. V primerjavi z evropskim povprečjem so slovenske kmetije izjemno majhne, saj kar 60 odst. kmetij meri manj kot tri hektare.

Tabela 1: Velikostna struktura kmetij v odstotkih

	gospodarstva po površini							
	skupne zemlje				kmetijske zemlje			
	Dravska banovina 1931		Slovenija 1991		EGS (12) 1987			
	gospodarstva	zemlja	gospodarstva	zemlja	gospodarstva	zemlja	gospodarstva	zemlja
do 1 ha	20.3	1.1	28.4	2.3	19.9	0.7		
1 - 2 ha	12.7	2.2	12.8	3.4	17.2	1.8		
2 - 5 ha	24.4	10.0	23.2	13.6	22.3	5.2		
5 - 10 ha	18.7	16.2	18.0	22.6	13.4	7.0		
10 - 20 ha	15.8	26.9	12.5	30.1	10.8	11.5		
nad 20 ha	8.1	43.6	5.1	28.0	16.4	73.8		
povprečno na gospodarstvo ha								
skupaj		8.3		5.9				
kmetijska zemlja		4.8		3.2		13.3		
obdelovalna zemlja		4.0		2.5				

Vir: Lavrič J.: Vprašanje našega kmetijstva, rokopis 1940/1943, Rezultati popisa prebivalstva 1991, Zavod RS za statistiko, Eurostat - Agriculture Statistical Yearbook, 1991

V mnogih družbah je takšna struktura kmetijstva posledica trajnega družbenega procesa zmanjševanja kmetij zaradi nasledstva in delitve kmetij med več nasledniki. V Sloveniji je razlaga nekoliko bolj kompleksna. Kmetije so bile v večini primerov majhne že od začetka, saj so morali tlačanstva osvobojeni kmetje po letu 1848 plačevati odškodnino bivšim lastnikom za prejeta posest. Če so si kmetje hoteli privoščiti nakup manjše posesti, so se morali ponavadi zadolžiti pri novoustanovljenih hranilnicah in bankah ali pri uspešnejših vele-

posestnikov. Avstro-ogrška država tudi ni bila prizanesljiva pri davkih, katerih velikost je še dodatno izčrpavala majhne kmete in jim onemogočala rast. Poleg tega je tudi v Sloveniji v pretežni meri deloval sistem, po katerem je moral ponavadi najmlajši sin izplačati deleže bratom in sestram ali pa so kmetijo fizično delili na enake dele. V takšnih okoliščinah je bila malim posestnikom onemogočena akumulacija kapitala oziroma bogastva, ki bi omogočalo izboljševanje tehnološke opremljenosti kmetovanja. V splošnem so torej kmetje ostajali majhni in revni. Za preživetje so se morali poleg kmetovanja ukvarjati še z dodatnimi aktivnostmi (npr. z delom na žagah, v rudnikih, gozdovih, tovarnah, z izdelavo domačih izdelkov in s kmečko trgovino na lokalnih tržnicah oziroma trgih).

Slovenija je tako zaradi deagrarizacije, industrializacije, urbanizacije, intelektualizacije itd., skratka, tudi zaradi vseobsežne modernizacije družbe v povojnem razvoju bistveno spremenila gospodarsko in prebivalstveno strukturo. Delež kmečkega prebivalstva se je zmanjšal na komaj dvajsetino. Za tako hitro zmanjšanje deleža kmečkega prebivalstva (od slabe polovice na 7,6 odst.) in celotni migracijski cikel (podeželje - mesto - podeželje) so današnje visoko razvite države potrebovale sedemdeset do osemdeset let oziroma obdobje življenja treh generacij. Od prevlade primarnega sektorja je v strukturi aktivnega prebivalstva prišlo najprej do prevlade sekundarnega sektorja, posebej v zadnjih letih pa že prevladuje delež terciarnega in kvartarnega sektorja.

Na hitro preobrazbo slovenskega podeželja, katere glavne značilnosti so pogostoma celo v bolj izraziti obliki prisotne tudi v prostoru Dolenjske, Bele krajine in Posavja, je močno vplivalo zlasti protislovje med socialnoekonomsko strukturo prebivalstva (ki je na hitro pridobilo značilnosti industrijske in ob koncu osemdesetih let tudi postindustrijske družbe) ter zemljiško posestno strukturo, ki je v zasebnem sektorju ostala takšna, kakršno smo podedovali od agrarne družbe iz zgodnjega kapitalističnega obdobja. Osamosvojitve je v razvoju podeželskih prostorskih struktur prinesla nekatere spremembe. Tako je npr. skoraj povsem prenehalo zaposlovanje presežkov kmečke delovne sile v neagrarnih dejavnostih, saj je industrija (zlasti težka), ki je izgubila velik del trga in bila organizirana v nesorazmerno velikih obratih z velikim številom zaposlenih, v novih razmerah gospodarjenja zašla v krizo. Na obravnavanem območju Dolenjske in Bele krajine ter še posebej Posavja je kriza zajela skoraj celotno industrijo razen Krke in deloma Revoza (ki pa se je prav tako skoraj popolnoma prestrukturiral) ter še nekaterih. Nezaposlenost je prizadela zlasti dnevne migrante v urbaniziranih območjih, od koder se zaradi relativno dobre prometne povezanosti s centri zaposlitve večine delovne sile že dve desetletji ni več izseljevala v mesta. Ker pa je na tem območju več kakor polovica (marsikje celo dve tretjini) gospodinjstev še vedno vezana na izrabo zemlje, je večini izvenmestnega prebivalstva zagotovljen vsaj minimum za preživljanje (Klemenčič, V., Ravbar, M., 1997). Ta ugotovitev velja tudi za področje ob slovensko-hrvaški meji.

Ob razlagi procesov razvoja podeželja moramo posebej izpostaviti vprašanje, v kakšnem razmerju do industrializacije in urbanizacije in v luči katerih socialnih in demografskih problemov se je v tedanjem socialističnem gospodarstvu razvijalo agrarno gospodarstvo. Pri tem moramo poudariti, da sta se v kmetijstvu po drugi svetovni vojni izo-

blikovali dve vrsti gospodarjenja. Prvo je predstavljal t.i. socialistični sektor, ki se je vse do osemdesetih let razvijal pod politično zaščito države (bolj ali manj zagotovljen odkup kmetijskih pridelkov; možnost velikih investicij na podlagi ugodnih državnih kreditov), drugo pa zasebni sektor, katerega razvoj je bil v tem obdobju s strani države močno oviran. Pri tem je eno največjih ovir predstavljala iz preteklih obdobj podedovana neugodna zemljiška struktura, ki se je v desetletjih po drugi svetovni vojni le še slabšala. Medtem ko je povprečna velikost kmetije pred drugo svetovno vojno še znašala okrog 8,5 ha (Gliha, S., 1997), se je do leta 1991 zmanjšala na 5,5 ha, parcele (v povprečju velike okrog 25 arov) pa so bile razmetane po celotnem vaškem zemljišču in velikokrat tudi precej oddaljene od kmetije (v nekaterih primerih tudi do 15 km). Odločilen dejavnik oviranja razvoja zasebnega kmetijstva je bila prav gotovo omejena velikost posesti na 10 ha, pri čemer je bil delež zasebnih kmečkih obratov s tako velikostjo razmeroma majhen.

Preglednica 1: Kmečka gospodarstva, velikost posesti, povprečna velikost obdelovalnih površin v Posavju na Dolenjskem in v Beli krajini

	št. kmečkih gospodarstev	povp. velikost posestev v ha	povp. velikost kmetijskih zemljišč na gospodinjstvo v ha	povp. velikost obdelovalnih zemljišč v ha
SKUPAJ				
Brežice	4182	3,4	2,3	2,1
Krško	4043	4,5	2,6	2,2
Sevnica	2620	6,6	3,1	2,5
Posavska regija	10845	4,6	2,6	2,2
Čista kmečka				
Brežice	529	3,9	2,6	2,3
Krško	472	5,1	2,9	2,3
Sevnica	302	7,1	3,5	2,9
Posavska regija	1303	5,3	2,9	2,5
Mešana				
Brežice	1542	4,9	3,3	3,0
Krško	1599	6,7	3,9	3,2
Sevnica	987	9,2	4,3	3,5
Posavska regija	4128	6,6	3,8	3,2
Nekmečka				
Brežice	2069	2,2	1,5	1,3
Krško	1948	2,5	1,5	1,2
Sevnica	1317	4,4	2,2	1,8
Posavska regija	5334	2,9	1,7	1,4

	št. kmečkih gospodarstev	povp. velikost posestev v ha	povp. velikost kmetijskih zemljišč na gospodinjstvo v ha	pov. velikost obdelovalnih zemljišč v ha
SKUPAJ				
Črnomelj	2786	8,9	5,9	2,9
Metlika	1217	4,7	2,9	2,3
Novo mesto	7786	4,7	2,7	2,1
Trebnje	2858	6,6	3,4	2,8
Dolenjska	14647	6,2	3,7	2,5
Čista kmečka				
Črnomelj	293	10,2	7,0	3,1
Metlika	137	5,0	2,8	2,2
Novo mesto	730	5,5	3,2	2,3
Trebnje	454	7,8	3,9	3,2
Dolenjska	1614	7,1	4,2	2,7
Mešana				
Črnomelj	1005	12,2	8,3	4,0
Metlika	457	6,7	4,2	3,5
Novo mesto	2876	6,7	3,9	3,1
Trebnje	1318	8,8	4,6	3,7
Dolenjska	5656	8,6	5,2	3,6
Nekmečka				
Črnomelj	1474	6,4	4,1	2,1
Metlika	616	3,2	1,9	1,5
Novo mesto	4153	3,2	1,8	1,4
Trebnje	1078	3,3	1,8	1,5
Dolenjska	7321	4,0	2,4	1,6

Vir: Statistični letopis Slovenije 1992, 1993, Zavod RS za statistiko, Ljubljana 1993, 1994

Kljub negativnem posledicam v procesu socializacije zemlje in vzporedno z oblikovanjem agrokombinativ je na ravninskem svetu in vinorodnih območjih ta proces prinesel novo podobo v videzu pokrajine in novo funkcijo prostora, saj so drobno parcelizacijo zamenjala arondirana zemljišča. Poleg omejevanja velikosti (razdrobljene) posesti zasebnih kmetijskih obratov na račun v velike parcele zaokrožene posesti družbenih agrokombinativ je na slabšanje zemljiške strukture vplivalo še drobljenje posesti med dediče. V večini primerov je tako eden od dedičev podedoval del kmetije, del njivskega ali travnatega sveta na večjih ali manjših parcelah pa je bil razdeljen drugim dedičem, ki so si na tem zemljišču zgradili nekmečke hiše, na manjšem kosu zemlje pa pridelovali zelenjavo, vrtnine ali pa tudi sadje. Tisti dediči, ki so se odselili v mesto, pa so na podedovani parceli pogosto zgradili počitniško bivališče. Gradnja teh mestnega prebivalstva na kmetijskih zemljiščih je od začetka osemdesetih let dalje razširjena zlasti v gričevnatem zaledju mest in na vinorodnih območjih. Ta proces je še posebej značilen za prostor Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Po eni strani je v mnogih primerih arhitektonska podoba novozgrajenih objektov premalo spoštovala zakonitosti obstoječe stavbne strukture ter s tem kazila celostno podobo vaških naselij, v primerih vinogradniških območij pa postala marsikje stalno bivališče ostarelih lastnikov, ki so se po koncu delovne dobe iz mest vrnili na podeželje in prepustili stanovanja v mestu svojim otrokom. Ti objekti so ponavadi brez ustrezne infrastrukture (kanalizacija), kar pomeni

Slika 1: Zidanice v vinorodnih območjih - priložnost za dopolnilno dejavnost na podeželju Dolenjske, Bele krajine in Posavja (foto: M. Koščak)

tudi določen ekološki problem, so pa po drugi strani priložnost za njihovo vključevanje v gospodarsko strukturo podeželja, saj bi jih bilo možno vključevati v ponudbo kot počitniška bivališča za čedalje pogostejše obiskovalce podeželja - torej za potrebe turizma na podeželju.

Vzporedno z drobljenjem posesti in prehajanjem zemlje v nekmečke roke je nazadovalo tudi število čistih kmečkih gospodinjstev. Postopno širjenje krajev z industrijo in delovnih mest v neagrarnih dejavnostih po vsej Sloveniji sodi med glavne nosilce preobrazbe slovenskega podeželja. Prav dnevni migranti so že v preteklih desetletjih oziroma še danes predstavljajo tisto socialno skupino, ki na podeželju v največji meri vpliva na spreminjanje zunanje podobe kulturne pokrajine. Več kakor 50 odst. zaposlene delovne sile prebiva zunaj kraja svoje zaposlitve in se vsak dan vozi na delo. Gčede na dokaj dobro prometno povezavo na območju Dolenjske in Posavja je ta proces značilen tudi za to območje, prav tako tudi za Belo krajino, kjer so potekale osnovne migracije v smeri proti Novem mestu in pa v bivši državi v smeri Karlovca ter obratno, kar se je z novo mejo drastično spremenilo.

Na vse hitrejšje zaposlovanje aktivnega kmečkega prebivalstva v neagrarnih dejavnostih je vplivalo tudi dejstvo, da država v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni kmečkemu prebivalstvu ni zagotavljala niti zdravstvenega niti pokojninskega zavarovanja. Tako so neagrarne dejavnosti sčasoma prevzele večino presežkov aktivne kmečke delovne sile, ki se je v glavnem zaposlila na manj kvalificiranih delovnih mestih in temu ustrezno prejemale nižje dohodke. Popoldansko delo na kmetiji je bilo večinoma vezano na polikulturni pridelavi za dom in le izjemoma tudi za trg (Klemenčič, V., Ravbar, M., 1997). Zaradi hitro razvijajoče se industrializacije se je proces prestrukturiranja prebivalstva iz agrarnega v neagrarno izvršil v dobrih tridesetih letih, torej v življenju ene generacije. V tem času lahko sledimo tudi specifičnemu migracijskemu toku, ko ista generacija trikrat zamenja kraj bivanja. Tako je hitri razvoj industrializacije v prvih treh desetletjih po drugi svetovni vojni najprej izzval množično preseljevanje kmečkega prebivalstva v novonastale industrijske centre. Ko si je ta skupina prebivalstva socialno opomogla, je v ožjem urbaniziranem obmestju najprej zgradila stanovanjsko hišo, nekaj let pred upokojitvijo pa se je vračala na nekdanj agrarno periferijo, ki pa danes predstavlja tako prometno in infrastrukturno kot ekološko relativno ugodno območje za poselitev. Razlago za tak migracijski tok lahko najdemo v socialistični ekonomiji, po kateri denarja v glavnem ni bilo mogoče vlagati v zasebno proizvodnjo, ampak le v dobrine življenjskega standarda. Ta proces je pospeševala tudi država, ki je mestnemu prebivalstvu omogočila cenen nakup gradbenih zemljišč, pa tudi sama gradnja (izvedena je bila v glavnem v lastni režiji ali ob sosedski pomoči) je zaradi ugodnih kreditov, predvsem pa naraščajoče inflacije pomenila iz leta v leto manjšo obremenitev. Tako je profitiral tisti, ki je gradil, in izgubljal tisti, ki je moral zemljo prodajati državi pod tržno vrednostjo. To je tudi ključ za razlago hitrega zmanjševanja deleža kmečkega prebivalstva, hitrega širjenja gravitacijskih območij zaposlitvenih centrov in zraščanja le-teh v enotno urbanizirano območje dnevne migracije delovne sile, ki se je oblikovalo stihijsko (tudi s pomočjo črnih gradenj).

K premiku in mobilnosti prebivalstva ter vse večjemu razkroju ele-

mentov klasične agrarne družbe je do konca sedemdesetih let poleg industrializacije veliko prispeval tudi razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti. Gospodarski razvoj, ki je v tem obdobju temeljil na bolj ali manj ekstenzivni in decentralizirani industriji, je ustvaril pogoje za vesplošno, vendar glede na produktivnost in organizacijo dela problematično zaposlitev. Zaradi teh pomanjkljivosti so se prvi problemi v industriji pojavili že v začetku osemdesetih let, ko je prvič prišlo do stagnacije pri zaposlovanju. Z vsakim naslednjim letom so se ti problemi nato le še poglobljali. To je tudi doba prvih poizkusov uveljavljanja zasebnega gospodarstva (drobnega gospodarstva ter delno kreditiranega razvoja zasebnega kmetijstva). Z razvojem zasebnega drobnega gospodarstva in naselitvijo obrti v obmestjih slovenskih mest so se na teh še vedno podeželskih območjih pričeli vedno bolj uveljavljati procesi suburbanizacije (Ravbar, M., Suburbanizacija v Sloveniji, odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju, Ljubljana 1992). Seveda pa je razvoj omenjenih prostorskih struktur zajel le nekatere dele Slovenije, obšel pa obsežna hribovita in odmaknjena območja. To so območja, ki nimajo ustrezne demografske in socialnoekonomske strukture prebivalstva in so tudi infrastrukturno preslabo opremljena, da bi lahko brez zunanje pomoči predstavljala podlago za nadaljnji razvoj in zadržanje poselitve prebivalstva. Med drugimi najdemo območja z omejenimi naravnimi dejavniki tudi na Dolenjskem in v Beli krajini in hribovitem delu Posavja. To so območja, ki smo jih tako v preteklosti kakor tudi v sedanjosti označevali kot "pozabljena območja". Razvojni procesi so povzročili tak razkroj demografske strukture nekdanjih čistih kmečkih gospodinjstev, da je za intenzivno in tržno usmerjeno kmetijsko proizvodnjo danes usposobljenih le malo kmečkih gospodinjstev. Tako je danes v Sloveniji in s tem tudi v obravnavanem območju sorazmerno malo gospodinjstev, ki imajo na eni strani za tak tip kmetijstva ustrezno mehanizacijo, na drugi strani pa ustrezno demografsko strukturo družinskih članov treh generacij in zagotovljene dediče z ustrezno izobrazbo za nadaljevanje modernega kmetijstva. Prav ta element, ki prostorsko ni ustrezno ovrednoten, je porok za bodoče vzdrževanje kulturne pokrajine in produktivno ter tržno usmerjeno kmetijstvo. Ob tem se odpira vprašanje gospodarjenja z zemljo in oblikovanja kulturne pokrajine, ki se nanaša tako na ostarela čista kmečka kakor tudi na polkmečka in nekatera nekmečka gospodinjstva, ki posedujejo zemljo, vendar imajo zagotovljene svoje življenjske vire iz neagrarnih dejavnosti. Pri tem predstavljajo največji problem ostarela čista kmečka gospodinjstva, ki ne morejo misliti na modernizacijo in povečevanje obsega kmetije, da bi le-ta lahko bila tržno uspešna.

Tudi v podeželskih območjih smo od sredine osemdesetih let dalje lahko sledili spremembam izrabe zemlje, na kar je v največji meri vplivala modernizacija prometnih zvez, zlasti cest, kar je na ta območja pritegnilo številne graditelje počitniških hiš. Ob teh raziskavah se je pokazalo, da je v toku zadnjih treh desetletij mogoče pri oblikovanju in diferenciaciji demografskih območij slediti določenim zakonitostim. Ko govorimo o demografski izčrpanosti nekaterih območij Republike Slovenije, ne moremo mimo dejstva, da velik del tega prostora zajema tudi obširna obmejna območja. Med njimi so tudi nekatere za poselitev in kmetijsko gospodarstvo relativno ugodna območja, ki so postala demografsko ogrožena samo zaradi svoje odmaknjenosti in oddaljenosti od centralnih krajev. Taka obsežna območja naj-

Karta 1: Tipi demografskih območij v Posavju, na Dolenjskem in v Beli krajini

demo zlasti ob novonastali slovensko-hrvaški meji, pri čemer velja takoj opozoriti, da so se izoblikovala že mnogo pred vzpostavitvijo nove državne meje. To so tista območja, kjer je prebivalstvo odtrgano od dobrin industrijske družbe, zato se večina mlajšega prebivalstva, kateremu je še omogočeno doseganje izobrazbe, sprti izseljuje, ostaja pa le ostarelo kmečko ter polkmečko prebivalstvo z nizkim življenjskim standardom. Tako se vse bolj uveljavlja struktura prebivalstva, ki se ne more več obnavljati in vse težje gospodarsko obvladuje svoj poselitveni prostor. Zato so obdelovalne površine vse bolj podvržene opuščanju in preraščanju z gozdom, izrabljene pa ostajajo le še tiste v neposredni bližini vasi, saj prebivalstvo večinoma tudi ne razpolaga z ustrezno tehnologijo za obdelovanje zemlje (Klemenčič, V., Ravbar, M., 1997).

Tako za slovensko podeželje kakor za podeželje Dolenjske, Bele krajine in Posavja torej velja, da njegove socialnogeografske strukture že daljši čas izražajo stanovitne deformacije, ki jih je povzročil neuravnotežen gospodarski razvoj. Najpomembnejše posledice pa se danes odražajo v zmanjšanih možnostih prilagajanja načelom evropske agrarne politike, pomanjkljivi konkurenčnosti, odročni legi, ki ni naklonjena sodobnim razvojnim impulzom, v upadanju gospodarskih investicij, močni mednarodni konkurenci iz tradicionalnih agrarnih, vendar po sodobnih kriterijih zasnovanih območij, izseljevanju pretežno mladega prebivalstva, kar še dodatno poslabšuje že tako neugoden prebivalstveni razvoj itd.

Sklep

Uspešna preobrazba slovenskega podeželja je eden odločilnih dejavnikov slovenskega vključevanja v evropske integracijske tokove. Ta pa ni odvisna le od stabilizacije demografskih razmer na podeželju, marveč njen okvir predstavljajo predvsem različni scenariji na področju izbora socialnoekonomskih dejavnosti. Prilagajanje kmetijske politike je zato usodno povezano s strukturno preobrazbo slovenskega podeželja. Empirične raziskave so pokazale, da je prebivalstvo na slovenskem podeželju v kritičnem povojnem obdobju reagiralo bodisi z izseljevanjem ali pa s pasivnim (brezperspektivnim) vztrajanjem v domačem okolju.

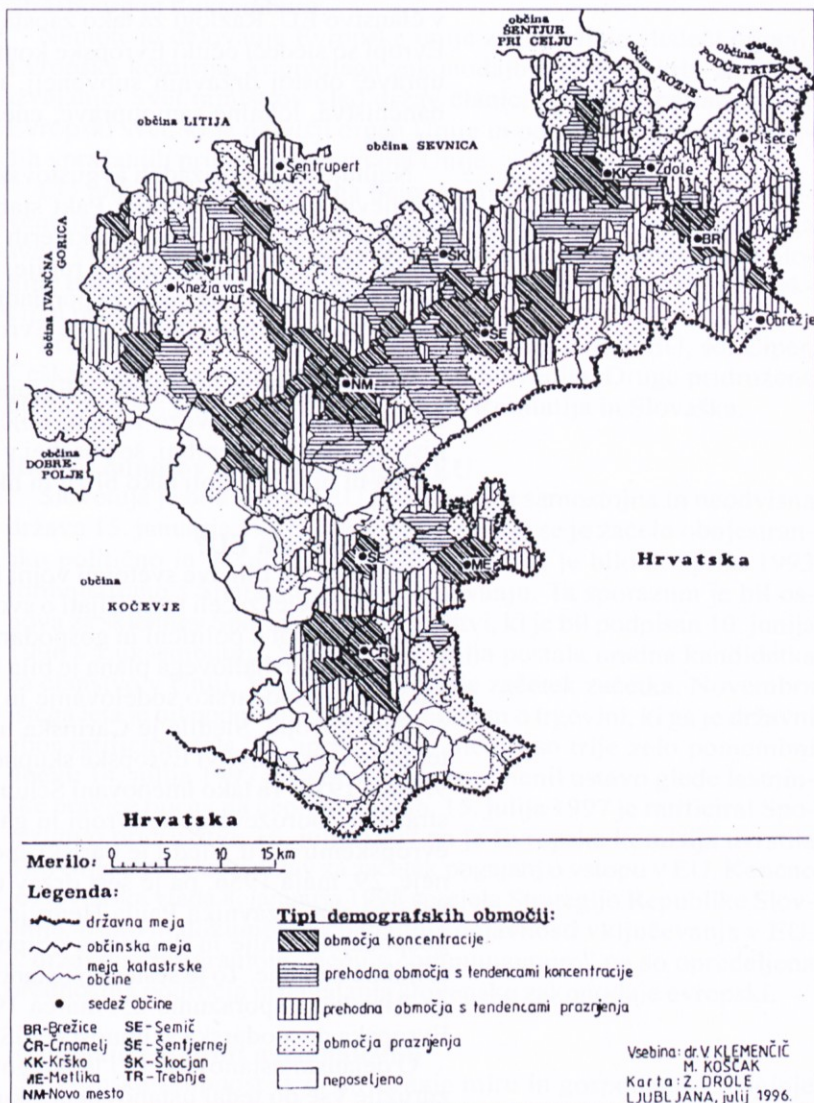
Sodobne regionalne politike zahtevajo homogenizacijo podeželja in so povezane z aktivnim iskanjem izhoda iz krize. Navezujejo se na tiste skupine prebivalstva, ki še pomenijo aktivni in hkrati inovativni potencial na podeželju. V tej povezavi je tudi državna pomoč uspešnejša, saj je namenjena mlajšim ljudem, ki streme za napredkom v lastnem okolju in katerih življenjska filozofija je "ekološko in socialno" naravnana. Analize in primerjave s tujimi izkušnjami nas prepričujejo, da ima podeželje poleg temeljne **proizvodne in socialno-ekonomske** še **varovalno in kulturnopokrajinsko** funkcijo. Pri uvažanju inovativnih konceptov v slovenskem podeželju se zato postavlja vprašanje, katere dejavnosti so primerne za nadaljnji razvoj. Z zmanjševanjem možnosti zaposlovanja aktivnega prebivalstva v tradicionalnih panogah kmetijstva se kot ključni odgovor postavlja v stabiliziranju gospodarskih in lastniških struktur pri prenovi podeželja. Gospodarski prostor vasi ima namreč svoje tradicionalne posebnosti, ki so ozko povezane tudi z infrastrukturnim (prometnim, komunikacijskim in oskrbnim) omrežjem in (omejenimi) možnostmi zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih. "Mehke" in s tem okolju prijazne ob-

VIRI IN LITERATURA

Cunder T., 1996, Analiza gospodarjenja na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko proizvodnjo, Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije
Evropska komisija, 1992, Agriculture in Europe - Development, Constraints and perspectives, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1992a, 97 s.
Jeršič M., 1982, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana
Klemenčič V., 1971, Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, Geografski zbornik XII, Ljubljana, s. 135-221
Klemenčič V., 1982, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana
Klemenčič V., 1982, Urbanizacija in deagrarizacija ter izraba zemlje za proizvodnjo hrane, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana, s. 41-49
Klemenčič V., 1992, Državna meja na območju Republike Slovenije in mejna območja kot nov geografski fenomen, Seminar za študije geopolitičnega položaja Slovenije, Ljubljana, Svetovni slovenski kongres, 1992, str. 81-105
Kovačič M., 1996, Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981-1991, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko, Ljubljana, 1996
Ravbar M., 1992, Suburbanizacija v Sloveniji - odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju, Doktorska disertacija, Ljubljana, s. 325
Ravbar M., 1997, Slovenske pokrajine: Med lastnimi interesi in politiko regionalnega razvoja, IB revija, št. 9-10-11, Ljubljana
Slovensko kmetijstvo in Evropska unija, 1997, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS, Ciljni raziskovalni program ZEMLJA (Kmetijstvo in podeželje, ČZD Kmečki glas; Ljubljana, Domžale, Bled, Murska Sobota

like razvojnih konceptov neagrarnih dejavnosti lahko ublažijo socialne in ekološke posledice na podeželju (Klemenčič, V., Ravbar, M., 1997). Poudariti je potrebno, da bo gospodarski pomen kmetijstva ostal pomemben, vendar ne v strateškem smislu. To pa istočasno pomeni priložnost za uvajanje dopolnilnih dejavnosti v podeželski prostor tudi v obmejnem območju ob slovensko-hrvaški meji.

Tipi demografskih območij v spodnjem Posavju, na Dolenjskem in v Beli krajini (stanje leta 1991)

EVROPSKA SKUPNOST NEKOLIKO DRUGAČE

Uvod

Običajno nam pojem Evropske skupnosti (EU) zbudi mešane občutke. Nekateri pri tem takoj pomislijo na novo denarno enoto evro, drugi na Bruselj in tretji na visoko razvito ekonomiko in gospodarstvo itd. Ne glede na vse te poenostavljene predstave o tej mogočni zvezi Slovence vse bolj resno skrbi njena izredno slaba ocena našega stanja razvoja demokracije pri nas, ki je pogoj za vstop v EU. Dejstvo je, da smo na repu dolge vrste čakajočih držav kandidatke za sprejem v članstvo EU. Razlogi za tako zaostajanje Slovenije v približevanju Evropi so sledeči očitki Evropske komisije: počasna reforma državne uprave, obstoj državnih subvencij, nerešena vprašanja stanovanj, bančništva, lokalne samouprave, energetike, zavarovalnic, delovne sile itd.

Najhuje so nas prizadeli avgustovski dogodki s sestanka na vrhu v Sarajevu, kjer je bil sprejet Pakt stabilnosti, ki nas hote ali ne hote potiska v asociacijo držav, od katerih smo se komaj ločili. Bojda vse zaradi stabilizacije balkanske regije, miru, demokracije in razvoja. Pakt ponuja dovolj neznank za porajanje dvomov vseh o iskrenosti mišljenja in resnične dobre volje Evrope, kam želi umestiti Slovenijo.

V pričujočem razmišljanju o Evropski skupnosti nekoliko drugače želim prikazati to zvezo z manj običajnih zornih kotov, ki pa zato niso nič manj pomembni, še posebej v luči zadnjih dogodkov, ko Slovenija ni bila še nikoli tako blizu in hkrati tako daleč od Evrope.

Kako je nastala EU?

Potrebni sta bili dve svetovni vojni in več kot 60 milijonov mrtvih, da so Evropejci začeli razmišljati o svoji enotnosti v različnosti. Tako se je začela pot k politični in gospodarski integraciji. V obdobju uveljavljanja Marshallovega plana je bila leta 1948 ustanovljena Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj - OECD in v letu 1949 še Svet Evrope. Sledila je Carinska unija med državami Beneluksa ter načrt o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo (ECSC) 9. maja 1950. Ta tako imenovani Schumanov plan je onemogočil enostransko oboroževanje v Evropi in ga imajo za prvi korak na poti k evropskemu miru. Sledil je Pariški sporazum 10. avgusta 1952, kasneje, 29. maja 1956, pa je šest držav ustanoviteljic sprejelo predlog belgijskega državnika Paula Henryja Spaaka za ustanovitev enotne gospodarske unije in dogovora o uporabi nuklearne energije v miroljubne namene. To je šesterico ustanoviteljic vodilo k podpisu novega Rimskega sporazuma 25. marca 1957. Tako je bila ustanovljena Evropska gospodarska skupnost (EGS).

O dejanski ustanovitvi EU lahko govorimo šele leta 1967, ko so se združile vse do tedaj ustanovljene skupnosti, kot so: ECSC, EGS in EURATOM. S tem so ustvarili institucionalno obliko sedanje Evropske skupnosti (ES). Evropsko gospodarsko sodelovanje se je pomembno okrepilo leta 1985 s projektom enotnega evropskega trga, po podpisu Maastrichtske pogodbe 7. februarja 1992 pa se je razširilo še na druga področja in dobilo sedanje ime Evropska unija. Prav s to pogod-

bo je bil storjen odločilen korak na poti h gospodarski, denarni in politični uniji, ki je potem postala tudi pomemben dejavnik varnostne in zunanje politike ter hkrati porok za spoštovanje kulturne raznolikosti, nacionalne in jezikovne identitete vseh vključenih evropskih narodov.

Kako deluje EU?

Danes ima EU 15 držav članic, v katerih živi 372 milijonov prebivalcev, in skupni trg, na katerem se vsako leto ustvari več kot šest tisoč milijard dolarjev blaga in storitev. Glavni cilji združevanja članic v Unijo so svobodno gibanje ljudi, blaga, kapitala in storitev. V Uniji je 11 uradnih jezikov, administrativna središča pa so: Bruselj, Strasbourg in Luksemburg.

Nemoteno delovanje Evropske unije zagotavljajo sledeči organi: Evropska komisija, ki predlaga zakonodajo Unije in skrbi za njeno izvajanje, Svet ministrov vlad držav članic, Evropski parlament ter Evropski svet, ki je najvišji organ Unije in odloča o najpomembnejših vprašanjih prihodnjega razvoja Unije.

EU ima za osnovo svojega delovanja zakonsko zavezujoče konvencije, ki so jih države članice dolžne spoštovati. Skupnost dosega svoje cilje večinoma prek skupnih politik (kmetijstvo, ribištvo, ekologija, trgovina, konkurenca, lokalna samouprava itd.) ter skupnih akcij in programov.

Pridružene članice, kandidatke za prvi krog širitve EU, so: Ciper, Češka, Estonija, Madžarska, Poljska in Slovenija. Druge pridružene članice pa so: Bolgarija, Latvija, Litva, Romunija in Slovaška.

Razvoj odnosov med Slovenijo in EU

Slovenija je bila s strani EU priznana kot samostojna in neodvisna država 15. januarja 1992. Takoj po priznanju se je začelo obojestransko politično in gospodarsko sodelovanje, ki je bilo 5. aprila 1993 formalizirano s Sporazumom o sodelovanju. Ta sporazum je bil osnova za sklenitev Sporazuma o pridružitvi, ki je bil podpisan 10. junija 1996 v Luksemburgu. S tem je Slovenija postala uradna kandidatka za članstvo v Uniji. Vendar to je bil šele začetek začetka. Novembra istega leta je bil podpisan Začasni sporazum o trgovini, ki ga je državni zbor ratificiral šele 24. aprila 1997. Sledili so trije zelo pomembni dnevi: 14. julija 1997 je državni zbor spremenil ustavo glede lastninske pravice tujcev na nepremičninah, 15. julija 1997 je ratificiral Sporazum o pridružitvi, 16. julija 1997 pa je Evropska komisija uvrstila Slovenijo v prvi krog držav za začetek pogajanj o vstopu v EU. Končno je slovenska vlada 8. januarja 1998 sprejela Strategijo Republike Slovenije, osnovni dokument za nadaljnje dejavnosti vključevanja v EU. Z državnim programom "acquis communautaire" pa so opredeljena prednostna področja prilagajanja slovenske zakonodaje evropski.

Regionalizem proti nacionalizmu

Evropska skupnost si za utrjevanje miru in gospodarske blaginje stalno prizadeva tudi s povezovanjem Evropejcev. Regionalno sodelovanje in povezovanje je samo eden od mnogih načinov, s pomočjo katerih Unija uresničuje te cilje. Programa INTERREG in PHARE sta pri tem najpomembnejša. Namen teh programov je vzpostavljanje čezmejnih sodelovanj, še posebej med tistimi pokrajinami, ki so stoletja živele pod težo nacionalnih nasprotji in neposredno mejijo

na države članice EU.

Program INTERREG sledi trem ciljem: skupno izvajanje čezmejnih dejavnosti, spodbujanje oblikovanja čezmejnih mrež in ustanavljanje skupin institucionalnih struktur. V okviru izbranih projektov financirajo konkretne ukrepe, usmerjene v pomoč majhnim podjetjem, za razvoj turizma, varstvo okolja, komunalno infrastrukturo, razvoj podeželja, za izboljšanje prometne infrastrukture ter poglobljanje sodelovanja med visokošolskimi ustanovami.

Evropski parlament je podprl tudi predlog o posebnem proračunu za projekte čezmejnega sodelovanja v okviru programa PHARE, za katerega so za obdobje 1994 - 1999 namenili skoraj milijardo ekujev. Ključni usklajevalni mehanizmi tega programa so programski in nadzorni odbori, ki jih tvorijo predstavniki ustreznih osrednjih uprav in ministrstev. Eden od končnih ciljev in koristi programa PHARE je tudi nudenje pomoči in priložnosti, da države kandidatke pridobijo potrebne izkušnje o delovanju vseh programov EU. Programi PHARE imajo tudi politično vlogo zlasti pri sodelovanju regij iz tako imenovanega "socialističnega bratstva". Dediščino komunistične diktature je potrebno zamenjati z iskreno željo po tesnem in pristnem sodelovanju. Tako postaja program PHARE vedno pomembnejši sestavni del predpristopne strategije. To je torej odraz skupne želje po razširitvi družine narodov, ki zagotavlja večjo varnost in blaginjo vseh.

Civilne družbe

Spodbujanje razvoja demokracije, kakovostnega upravljanja, pravnega reda, človekovih pravic in pravic manjšin so tista načela, katerim se EU ne bo nikoli odrekla. Ta načela so temeljni kamen slehernega sporazuma EU s katerokoli državo.

Odkar je demokracija postala predmet politične filozofije in teorije, Evropa opredeljuje demokracijo z različnimi definicijami. Svoboda misli, stabilnost ustanov in pravna zanesljivost so ključne za vsa področja sodobne družbe. Zanimivo je, da EU nima sprejete uradne definicije demokracije, vendar je v Amsterdamski pogodbi povedano vse. Politični pogoji članstva v EU pa so zaobseženi v Kopenhavenskih merilih iz leta 1993, po katerih mora država kandidatka ustvariti tako stabilne ustanove, da ji zagotavljajo demokracijo, pravni red, človekove pravice ter spoštovanje in zaščito manjšin. Brez teh osnovnih pogojev ne sprejmejo nobene države v EU. Pri tem je zelo pomembna tudi dosežena stopnja dejanske demokracije, ki se kaže v možnosti posameznega državljana, da lahko vpliva na razmere, v katerih živi. To pomeni, da od kandidatke za članstvo v EU ne pričakujejo samo deklarativnega sprejetja načel demokracije in pravne države, ampak da jih bodo tudi uresničevale v vsakdanjem življenju.

Zato je EU že leta 1992 za spodbujanje demokracije v državah kandidatkah ustanovila program PHARE ZA DEMOKRACIJO. Prvotni cilji tega programa so izhajali iz prepričanja, da lahko civilne organizacije bistveno prispevajo k razvoju zdrave družbe, tako da zagotovijo razdelitev oblasti oziroma razpršijo centralizirano oblast. EU nadalje ugotavlja, da sta se pomen civilne družbe oziroma nevladnih organizacij ter njihova vloga pri učinkovitem uveljavljanju demokratičnih pravic precej povečala. Pomembno je, da vlade in nevladne organizacije med seboj sodelujejo. To se že odraža na področju zdravstvenega in socialnega varstva, varstva okolja, zaščite človekovih pravic itd.

Vprašanje enakopravnosti spolov

Zagotavljanje enakopravnosti moških in žensk, zlasti na delovnem mestu, je zapleteno vprašanje, s katerim se EU spoprijema že vrsto let. Zdaj, ko je pred vrati razširitev na vzhod, morajo države kandidatke tudi na tem področju začeti z usklajevanjem svoje zakonodaje z razvijajočo se zakonodajo EU. Ta se zavzema, da se na področju enakopravnosti spolov uveljavijo splošna pravila, ki bodo ženskam omogočala, da se enakopravno z moškimi potegujejo za zaposlitev s polnim ali polovičnim delovnim časom, da so za isto delo plačane enako kot moški, da jih ob vrnitvi s porodniškega dopusta še čaka delovno mesto in da jim v delovnem okolju ne bo treba prenašati spolnega nadlegovanja. Novost v prizadevanjih Evropske komisije, ki se bo v imenu držav članic EU pogajala s kandidatkami o članstvu, je v tem, da bo komisija pri obravnavanju vsakega posameznega področja upoštevala tudi enakopravnost žensk po načelih, ki so jih sprejeli v Bruslju. Prav tako bodo zelo pozorni na delovno okolje nosečnic ali doječih žensk in koliko so pri delu pod vplivom nevarnih snovi. EU zahteva, da zakoni zagotavljajo moškim in ženskam enako socialno varnost in podobne pokojninske pravice. Kljub tem prizadevanjem pa razmere znotraj EU niso najboljše. Brezposelnost žensk v petnajstih državah EU se je zadnja tri leta gibala okrog 12,6 odstotka, medtem ko se je brezposelnost moških znižala z 10,2 odstotka v letu 1994 na letošnjih 9,6 odstotka.

EU in človekoljubna pomoč (ECHO)

Človekoljubna pomoč je v zadnjem desetletju postala ključna sestavina politike EU. Služba ECHO, prek katere Evropska komisija in države članice usmerjajo pomoč, se je razširila in razvila v ugledno mednarodno telo, ki je s svojim delovanjem bistveno izboljšalo razmere v kriznih žariščih sveta. ECHO financira človekoljubne operacije po vsem svetu, še posebej v kriznih območjih. Ustanovili so jo leta 1992, od leta 1995 pa jo vodi karizmatična evropska komisarka Emma Bonino. S svojim delovanjem v nekdanjih jugoslovanskih republikah, v ruandskih begunskih taboriščih, v karibskih državah, opustošenih od tropskih viharjev, je ECHO pritegnil pozornost celotne svetovne javnosti.

ECHO se praviloma ne ukvarja z dolgoročnimi vidiki obnove in razvoja, ampak ukrepa hitro in učinkovito tam, kjer je to najbolj potrebno. Druga pomembna razlika med delom urada ECHO in drugimi podobnimi oblikami pomoči je tudi v tem, da nudi pomoč ne glede na raso, narodnost, vero in politična prepričanja. Za učinkovito delovanje ECHO uporablja široko mrežo partnerskih organizacij, med njimi tudi agencije Združenih narodov, ameriško dobrodelno organizacijo US-AID itd.

Decembra 1995 so ECHO in darovalci pomoči z vsega sveta priredili prvo svetovno človekoljubno vrhunsko srečanje. Udeleženci so sprejeli dokument, znan kot Madridska izjava, ki mednarodno skupnost poziva, naj se ne obrne proč, ko pride do človekoljubnih kriz. Hkrati so zasnovali zametke splošnega sistema preprečevanja kriz in svetovnega boja proti lakoti. Z izjavo so zahtevali takojšnjo pomoč in zaščito vsem žrtvam, zlasti ženskam, otrokom in ostarelim.

Okolje kot ovira za gospodarstva v prehodu

Proces vključevanja pridruženih držav v EU stopa v odločilno ob-

dobje. Mnenja in ocene o državah kandidatkah, vključno z okoljsko oceno, so že objavljena. Zato je v procesu približevanja najpomembnejše določanje glavnih nalog v okviru realnih in cenovno ovrednotenih programov. Države kandidatke morajo pred vključitvijo v EU svoje zakone uskladiti z "acquis communautaire" (zakonodajo EU). Na ekološkem področju je to zelo zapleten proces. Seveda pri približevanju na ekološkem področju ne gre samo za sprejetje vseh delov predpisane zakonodaje. Oceniti je treba tudi, katere konkretne akcije in odločitve so potrebne na področju ekološke politike ter koliko časa in denarja potrebujemo, da bi zagotovili čimbolj tekočo prilagoditev ekološkim zahtevam EU.

Vsa pomoč EU državam kandidatkam je zdaj osredotočena na vključitveni proces. Osrednji del te pomoči je namenjen oblikovanju ustanov, večji poudarek pa bodo dali tudi konkretnim vlaganjem, ki so potrebna za uresničevanje zakonodaje v skladu z zahtevami EU. Oblikovanje partnerstva za vključitev bo osnova za prihodnjo pomoč EU, uresničevanje ekološke zakonodaje pa bo v ospredju, ko se bodo dogovarjali o novih prednostnih ciljih in programih pomoči.

Ekološko miselnost je tako potrebno uvajati v številnih vidikih vladne in industrijske politike. Skrb za okolje mora biti navzoča pri snovanju in izvajanju gospodarske politike, pri odločitvah državne uprave in razvoju proizvodnih procesov. Zato je načelo povezovanja osrednja sestavina ekološke politike EU. Industrija mora povečati svoj prispevek k varstvu okolja in s tem tudi k trajnemu razvoju. Hkrati pa mora prepoznati in zavarovati svojo lastno prihodnost. Ekološka zakonodaja EU je prvotno sledila pristopu "ukaži in nadziraj", kar pa ni bilo najbolj modro, zato so že leta 1996 sprejeli uredbo o skupnem preprečevanju in nadzoru onesneževanja.

Sedanji obseg ekološke zakonodaje EU je velik in pomemben, vendar pri tem ne gre samo za sprejemanje zakonov, ampak tudi za vzpostavitev nujnih nadzornih teles. Spoštovanje meril EU ne bo pomagalo le pri očiščenju okolja, ampak bo povečalo tudi učinkovitost industrije in dodano vrednost izdelkov. Brez sprejetja teh zakonov nobena država kandidatka ne more postati polnopravna članica EU.

EU in zaščita potrošnikov

Države kandidatke morajo pred vstopom v EU uskladiti svoje proizvodne standarde in razviti potrošniško politiko, kar je zapletena in težavna naloga. Predstavniki komisije ne pozabijo poudariti, da potrošniška politika v EU še ni dozorela in se še razvija.

Zaščita potrošnikov je priznana v evropskih sporazumih in je sestavni del zakonodaje o skupnem trgu. V Beli knjigi je posebno poglavje, ki govori samo o zaščiti potrošnikov in poudarja, pod kakšnimi pogoji je mogoče resnično uveljaviti te zakone. V Londonu deluje mednarodno združenje potrošnikov (Consumers International), ki povezuje potrošniške organizacije z vsega sveta.

Eno od važnejših področij politike varovanja potrošnikov v EU je sistem, ki državam članicam omogoča hitro izmenjavo podatkov o nevarnih izdelkih ali prehrabnih artiklih (nore krave, pesticidni piščanci ipd.). Toga pravila EU o zaupnosti podatkov učinkovitost tega sistema precej zmanjšujejo. Program PHARE sedaj financira študijo, da bi ugotovili, kakšne so dejanske možnosti za postavitev poskusnega projekta sistema za hitro izmenjavo informacij.

EU pred izzivom pokojninske reforme

Hitro staranje prebivalstva EU in držav kandidatke bo v prihodnjih desetletjih še bolj obremenilo obstoječe pokojninske sisteme in dodatno otežilo prizadevanja vlad za zmanjšanje proračunskih primanjkljajev. Bistvo problema je v tem, da zbiranje sredstev v pokojninskih skladih v večini držav poteka prek državnega pokojninskega zavarovanja, vlade pa iz državnih skladov vse težje izplačujejo pokojnine vse večjemu številu upokojencev. Drastično se zmanjšuje število delavcev glede na število upokojencev. To stanje zahteva pozornost, saj skoraj vse države EU in države kandidatke skušajo najti odgovor na demografske spremembe, zaradi katerih bo delež pokojnin v bruto domačem proizvodu v prihodnjih nekaj letih neustavljivo rasel, če bo vladna politika ostala nespremenjena.

Ljudje zelo neradi sprejemajo spreminjanje pokojninskih sistemov. Reformnim poskusom povsod nasprotujejo, tudi pri nas, čeprav je bil že sprejet sporazum. S temeljito reformo pokojninskega sistema se morajo spoprijeti tudi države kandidatke, kajti eden od pogojev za članstvo v EU je zdravo gospodarstvo in red na celotnem javnem finančnem področju, kar pomeni, da morajo med drugim imeti tudi urejen pokojninski sistem. Rešitev tega vprašanja je nujna zaradi staranja evropskega prebivalstva ob hkratnem padcu naravnega prirastka. V prihodnjih 35 letih se bo delež Evropejcev, starejših od 65 let, povečal s 15 na 25 odstotkov. Do takrat se bo upokojila tudi tako imenovana baby-boom generacija iz šestdesetih let, kar bo še dodatno obremenilo vladne proračune. Ključna ugotovitev za celotno Evropo je, da bo v prihodnje manjše število ljudi v zaposlitveni starostni skupini moralo podpirati naraščajoče število upokojencev. Ukrepi, ki bi pomagali pri omejitvi povečanja državnega prispevka, so dvig uradne starostne meje upokojitve, sprememba stopnje državnega subvencioniranja pokojninskih skladov in znižanje stroškov državne socialne podpore. Ti ukrepi so nepriljubljeni in žal samo začasni. Veliko večji učinek ima individualno varčevanje za upokojitve in širitev podjetniških in zasebnih pokojninskih programov. Kakršnekoli so že težave, s katerimi se soočajo vlade v razpravah o pokojninski reformi, enostavnih odgovorov ni, kot tudi ni sistema, ki bi ga lahko v celoti prenesli iz ene države v drugo, zato bodo potek pokojninskih reform v vsaki državi narekovali dani zgodovinski dejavniki ter posebnosti razmer in finančne omejitve.

Težavna reforma kmetijske politike

Kmetijstvo je eno najbolj občutljivih področij EU. Tu je največ razhajanj in lokalnih nacionalnih interesov posameznih držav. Če kje, potem prav na kmetijski politiki lahko krepko zaškriplje. Spremembe so nujne, nihče pa si ne upa ugrizniti v kisl jabolko najrazličnejših sporov in dolgih polemik in politizacije. Reformisti trdijo, da se je treba odreči misli, da bo ohranitev sedanjega stanja kmetovalcem v prihodnosti jamčila dohodek. Resnica je obratna. Nov pristop bo omogočil izvoz brez povračila, kar bo sprostilo skupni trg in dvignilo cene na svetovnih trgih. Posredno to pomeni postopno izenačevanje cen v državah članicah EU s cenami na svetovnem trgu. V sklopu te strategije, objavljene tudi v Agendi 2000, se bodo znižale cene govedine za 30 odst., žita za 20 in mleka za 10 odst. Temu seveda zelo nasprotujejo Nemci, ki že tako dajejo EU največ denarja, in zahtevajo, da EU to postavko v proračunu do leta 2006 poveča za 12 milijard

ekujev. Težave se podvojijo z vstopom novih članic, saj se bo tako kmetijska površina Unije povečala za 60 milijonov hektarov, orna površina pa za 42 milijonov hektarov. Kljub številnim drugim težavam pa obstaja na obeh straneh močna volja za čim lažjo vključitev kmetijstva držav kandidat v skupno kmetijsko politiko.

Naše kmetijstvo je drugače kot v visoko razvitih kmetijskih državah EU osredotočeno predvsem na gorska in hribovita območja. Ta v Uniji dobivajo še posebna finančna sredstva, ki omogočajo skladen regionalen razvoj in ohranjanje podeželja. Prav kmetijstvu je v vladni strategiji za vključevanje v EU namenjen izjemen poudarek. Vlada zatrjuje, da se bo kmetijstvo moralo že pred vstopom v EU usposobiti za podjetniško in tržno delovanje.

EU in kultura

Tudi kultura je občutljivo vprašanje, ki vzbuja bojazen, da je končni cilj kulturne politike EU ustvariti poenoteno vseevropsko kulturo - takšno, ki bi s svojimi enotnimi značilnostmi okrnila bogastvo sedanje raznolikosti. Unija zagotavlja, da je takšno pojmovanje daleč od resnice. Nasprotno, EU želi bogato in pestro kulturno dediščino spodbujati in ščititi s pozitivnimi dejanji. V praksi pa je žal drugače. Države članice ne namenjajo veliko pozornosti kulturi in njenim problemom. Šele leta 1993 so skupnost zavezali, da mora upoštevati vidike in cilje kulture v opredeljevanje in izvajanje ustrezne politike.

V svobodnih in demokratičnih družbah so dostop do znanja in kulture, pravica izražanja mnenj in čustev ter pravica sodelovanja v sodobnem ustvarjanju neodtujljive vrednote, ki so neločljivo povezane s pojmom državljanstva. Kulturni programi EU so odprti vsem državljanom. Ti programi so: RAFAEL, za ohranjanje kulturne dediščine, in ARIANE, za knjige in branje. Tako kultura postaja ključni dejavnik gospodarske, družbene in človeške uspešnosti razvijajoče se Evrope. Moč Evrope je torej tudi v kulturni različnosti držav članic in držav kandidat.

EU namenja pozornost tudi športu

Neposredna povezanost EU in športa je prišla do izraza v precdenčni razsodbi Evropskega sodišča decembra 1995, ki se je nanašala na nogomet. Po tej razsodbi je postal učinek pravil EU na področju športa opaznejši. Šport je izrecno omenjen tudi v Amsterdamski pogodbi, ki poziva, da evropske ustanove pri pomembnih vprašanjih v zvezi s športom prisluhnejo športnim združenjem. Poudarja pa tudi, da je treba upoštevati tudi značilnosti amaterskega športa. Vse te nasvete bo EU upoštevala pri izdaji tako imenovane Zelene knjige.

EU pojmuje šport kot pomemben način preživljanja prostega časa, ki lahko ustvarja delovna mesta in je praktična šola utrjevanja demokracije. V državah kandidatkah je bil šport organiziran centralistično. Zdaj ga je treba razviti v demokratične strukture. Unija pojmuje šport tudi kot dejavnost, ki utrjuje družbeno stabilnost tako znotraj posameznih članic kot v njihovih medsebojnih odnosih.

Glede prihodnosti športa bo EU vključila tudi vprašanje, kako to dejavnost vpeti v oblikovanje politike Unije o uporabi športa kot dejavnika družbenega povezovanja. EU je nadalje prepričana, da ima šport lahko pomembno vlogo v boju proti rasizmu kot tudi v prizadevanjih za pomoč telesno in duševno prizadetim, za krepitev zdravja in ustvarjanje novih delovnih mest.

LITERATURA:

Slovenija, doma v Evropi. Urad vlade za informiranje. Ljubljana 1998

Priprava pridruženih držav Srednje in Vzhodne Evrope v notranji trg EU. Komisija evropskih skupnosti. Ljubljana 1997

Evropska skupnost doslej in od leta 1992 dalje. Stojan Pretnar. Rast 4/90

Evropska skupnost, vaš sosed. Evropska dokumentacija. Maribor 1993

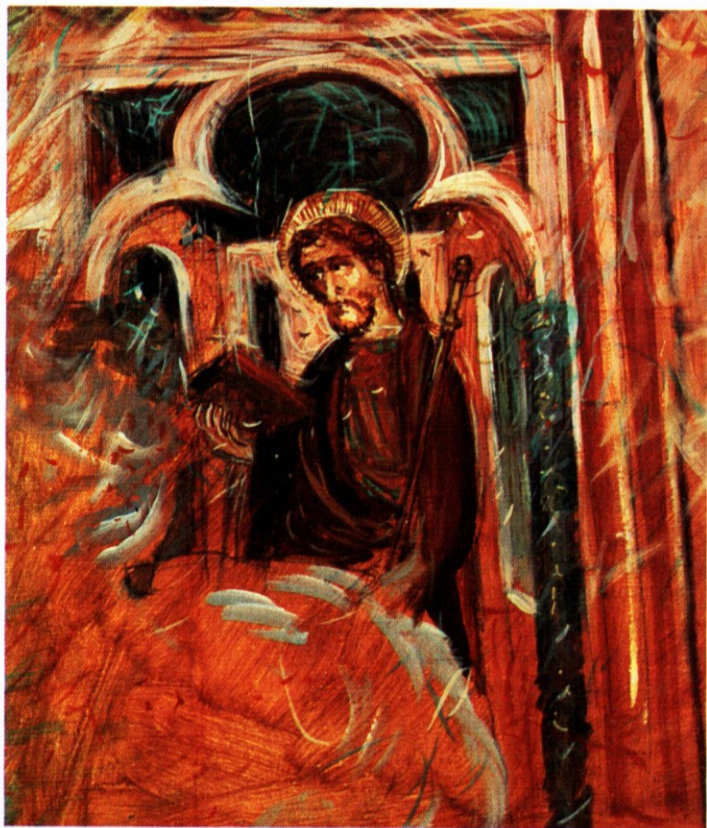
Evropski dialog, revija za evropsko integracijo. November/december 1996, januar/februar 1997, maj/junij 1997, september/oktober 1997, januar/februar 1998, marec/april 1998, maj/junij 1998, julij/avgust 1998

Sklep

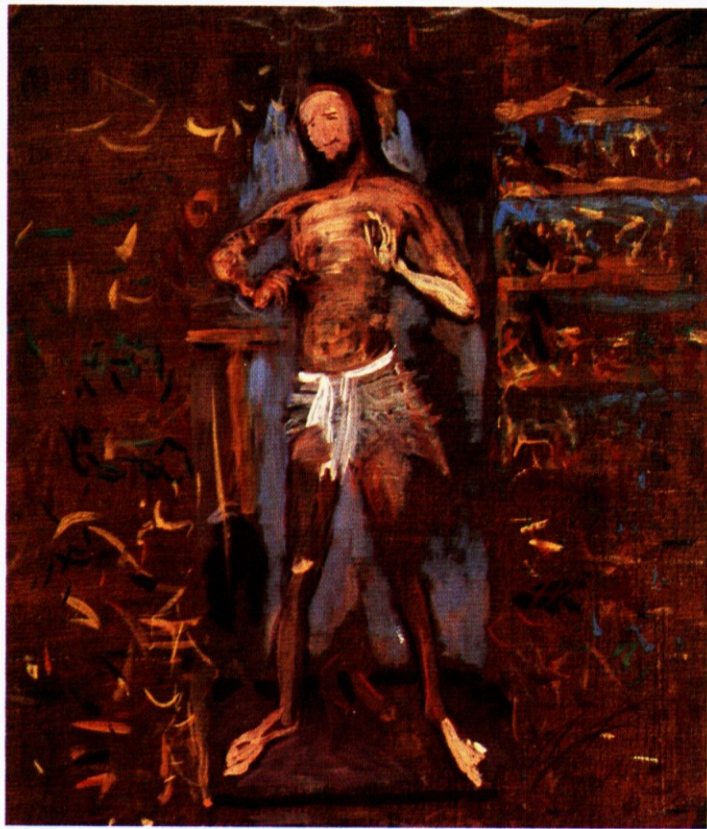
Glavni cilj notranjega trga EU je zagotovitev "štirih svoboščin", namreč prostega gibanja oseb, blaga, storitev in kapitala znotraj petnajsterice. To je ena od bistvenih prvin trajne gospodarske in politične integracije v unijo. Skladno z razvojem politike širitve na Srednjo in Vzhodno Evropo je Evropska komisija maja 1995 objavila Belo knjigo, katere namen je državam kandidatkam pomagati, da se pripravijo na prihodnje delovanje znotraj trga. V Beli knjigi so obrazloženi ključni ukrepi za posamezne sektorje notranjega trga in podani predlogi za zaporedje, po katerem naj bi se omenjene države lotile prilagajanja zakonodaje. Gotovo je, da samo formalna preureditev zakonodaje ne zadošča. Potrebno bo postaviti ustrezne izvajalne in izvršilne strukture, vključitev zakonodaje na področja konkurence ter socialne in okoljske politike. Glavno odgovornost za priključitev notranjemu trgu nosijo države same, pri čemer bodo morale po področjih vzpostaviti lastne prioritete. EU s pomočjo programa PHARE zagotavlja pomoč za prilagajanje zakonodaje v skladu s priporočili Bele knjige.

Priključitev notranjemu trgu naj bi okrepila gospodarske reforme in prestrukturiranje industrije ter okrepila blagovno menjavo in trgovino. V Beli knjigi so opisani ukrepi, ki jih morajo storiti Evropska komisija, pridružene države in države članice, da bi bili ti cilji res doseženi.

Ivan Bogovčič

POKLON JANEZU LJUBLJANSKEMU
Del triptiha

Olje / platno / panel, 1993

Janez Usenik

1 Izredni profesor Univerze v Ljubljani, Fakulteta za pomorstvo in promet.

FAKULTETA ZA LOGISTIKO SISTEMOV ALI V NOVEM MESTU NE BO UNIVERZE

Povzetek: V članku je prikazan in opisan program fakultete za logistiko sistemov, ki jo Slovenija potrebuje in bi pravzaprav morala stati v Novem mestu, vendar jo tu skoraj zagotovo nikoli ne bo. Prav tako v Novem mestu še dolgo (če sploh kdaj) ne bo univerze, saj so pri njenem koncipiranju in zlasti morebitni realizaciji na žalost prevladali drobnjarski, parcialni in osebni interesi.

Uvod

V reviji Rast² je bilo že leta 1994, torej pred polnimi petimi leti, predstavljeno videnje razvoja univerzitetnega izobraževanja v Novem mestu. Dve leti kasneje je bila na simpoziju z naslovom Mesto, vloga, pomen in razvoj Novega mesta v prihodnjem tisočletju v prispevku Projekcija in razdelava atraktivnih in alternativnih visokošolskih programov v Novem mestu³ definirana in širši javnosti natanko predstavljena Visoka šola za poslovanje in upravljanje (ime te šole je kasneje zaradi tipkarske napake, ki sem jo pri finalizaciji projektne dokumentacije povzročil podpisani, postalo Visoka šola za upravljanje in poslovanje). V članku Projekcija in razdelava atraktivnih in alternativnih visokošolskih programov v Novem mestu je bil kot aktualni študij omenjen tudi študij logistike. Projekt za ustanovitev fakultete za logistiko je pripravljen že skoraj dve leti, vendar to nikogar v Novem mestu, kot kaže, ne zanima kaj preveč. Ker pa je v zadnjem letu tudi v velikem delu strokovne javnosti prišlo do spoznanja, da je takšno fakulteto v našem prostoru (v Sloveniji) potrebno imeti, to pomeni, da je definitivno nastopil čas njene realizacije. Zaradi nujnosti sistemskega koncipiranja, zaradi katerega je mogoče k problemu logistične podpore sistemov pristopiti aksiomatično iz izhodišč splošne teorije sistemov, sem podpisani dal novi šoli ime: fakulteta za logistiko sistemov. Na ta način je vsakemu poznavalcu predstavljena vsa širina in kompleksnost, ki jo bo nova fakulteta zajela tako v znanstveno razvojnem kot tudi v pedagoškem procesu.

V naslednjem poglavju bo projekt, ki je že v fazi operacionalizacije, v osnovnih obrisih opisan in prvič predstavljeno tudi širši javnosti. Pri tem zaradi poslovne tajnosti seveda ne bodo podane vsebine predmetov, ki jih bo nova fakulteta razvijala, prav tako ne bodo navedeni predlagani nosilci posameznih predmetov. V vsakem primeru pa je avtorstvo jasno in je zaščiteno. Vse morebitne spremembe programa, ki bi izhajale iz osnovne predpostavke, je potrebno jemati le kot možne variacije osnovnega koncepta in temeljne zamisli fakultete. Vsaka morebitna sprememba pomeni le manjšo korekturo podanih vsebin in ne vpliva na avtorstvo.

2 Usenik, J.: Dolenjska in Bela krajina naprej – kdaj in kako, str. 430-432, Rast, L. V. št. 5-6, september 1994.

3 Usenik, J.: Projekcija in razdelava atraktivnih in alternativnih visokošolskih programov v Novem mestu, str. 133-146, Novomeški zbornik: Mesto, vloga, pomen in razvoj Novega mesta v prihodnjem tisočletju, Novo mesto 1996.

4 Daganzo C. F.: Logistics Systems Analysis, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, New York 1996.

5 Požar, D.: Globalno gospodarstvo in njegov vpliv na logistični sistem Slovenije, Zbornik 1. kongresa Transport, promet, logistika, Maribor 1998, str. 1-9.

Fakulteta za logistiko sistemov

Logistika je interdisciplinarna veda, ki se zlasti zadnja leta povsod po svetu izjemno intenzivno razvija. V povezavi s splošno teorijo sistemov, njenimi konkretizacijami in z vedno sposobnejšimi računalniškimi hardverskimi in softverskimi orodji pa postaja močno aplikativna in uporabna. Logistika združuje široko paleto medsebojno povezanih stratumov, ki s svojimi aktivnostmi sinergijsko delujejo za dosego skupnega cilja, ki je na videz pravzaprav dokaj enostaven: na optimalen način predstaviti dobrine z enega mesta na drugo. Logistiko namreč lahko definiramo na več načinov, pač glede na način gledanja posameznega avtorja, vendar je njena definicija še najenostavnejše podana takole⁴: logistika je množica aktivnosti z nalogo predstaviti dobrine (predmete, informacije) med izvori in ponori (običajno gre za relacijo proizvodnja-potrošnja).

Čeprav je logistika izrazito interdisciplinarna veda, jo praviloma štejemo med tehnične vede. Po šifrantu Ministrstva za znanost in tehnologijo R Slovenije jo lahko opredelimo zlasti po sledečih šifrah: 2.00.00 TEHNIŠKE VEDE, 2.06.00 Sistemi in kibernetika in 2.19.00 Promet. Deloma in pogojno pa jo lahko opredelimo tudi po šifrah: 5.00 DRUŽBOSLOVNE VEDE, 5.02.00 Ekonomija, 5.04.04 Logistika (mišljena je t.i. poslovna logistika).

V Sloveniji se z znanstvenimi logističnimi raziskavami namensko in poglobljeno posebej ne ukvarja nobena organizacija. Prav tako se v Sloveniji namensko in specializirano samo z logistiko, opremljeno zlasti s širokim spektrom uporabe kvantitativnih metod, ne ukvarja nobena fakulteta niti na dodiplomskem niti na podiplomskem študiju. Po prof. dr. Danilu Požarju⁵ so v Sloveniji logistične raziskave doslej opravljale le nekatere organizacije: Prometni inštitut v Ljubljani (makrologistika), Inštitut za transport in logistiko EFP Univerze v Mariboru (podjetniška logistika), Inštitut transportnih ved Gradbene fakultete Univerze v Mariboru (infrastruktura), Urbanistični inštitut v Ljubljani in Fakulteta za pomorstvo in promet Univerze v Ljubljani. Iz tega razloga je specializirano fakulteto, kjer se bodo namensko negovale logistične raziskave in kjer se bo to znanje posredovalo študentom, potrebno ustanoviti, zaživeti in stalno dopolnjevati ter razvijati.

V fazi zorenja ideje se je najprej, vendar le za kratek čas, postavila dilema: visoka šola ali fakulteta. Zaradi bistveno večje širine raziskovalnega dela in s tem povezanega znanja, ki ga bodo osvojili študenti, odločitev kaj kmalu ni bila sporna – nova šola mora biti fakulteta, tako da bo lahko sodelovala v najzahtevnejših razvojno raziskovalnih projektih, se čim prej vključila v mrežo podobnih fakultet po svetu in izobraževala najboljše študente tudi na magistrskem in doktorskem študiju.

Nova fakulteta, ki bo na dodiplomski stopnji izobraževala univerzitetne diplomirane inženirje logistike, naj že v svojem nazivu poudarja interdisciplinarnost in širino, vendar hkrati urejenost z jasnim ciljem proučevati zakonitosti logističnih procesov v okviru nedvoumno zastavljene splošne teorije sistemov. Avtor je tehtal med naslednjimi možnimi imeni: logistika, sistemska logistika, logistika sistemov in se končno odločil za naziv fakulteta za logistiko sistemov, ki najbolje ponazarja velike ambicije bodoče šole.

Osnovni cilj programa je izobraževanje in usposabljanje zgornjega nivoja razvojnega in vodstvenega kadra v vseh strukturah gospodar-

stva, negospodarstva in državne uprave (vojska, policija, carina ipd.). Gre torej za visoko kreativne kadre, ki morajo obvladovati in razreševati razvojna in strokovna vprašanja vseh področij svojega dela in biti sposobni implementirati jih v čim bolj optimalno delovanje organizacije. Na osnovi širokega interdisciplinarnega poznavanja področij delovanja, metodologije razvojnega, strokovnega in aplikativnega dela bodo diplomanti te fakultete usposobljeni za organiziranje, vodenje, upravljanje in koordiniranje na taktičnem in strateškem nivoju organizacije, v kateri bodo.

Cilji študija na vsebinskem področju so usmerjeni v poznavanje poslovanja organizacije kot sistema, poznavanje upravljanja organizacije kot sistema, organiziranja najzahtevnejših logističnih operacij, organiziranja poslovnih sistemov, uporabo informacijsko upravljalnih sistemov, sodelovanja z drugimi sistemi, stalno spremljanje strokovne literature. Posebni cilji pa pomenijo usposabljanje za nadaljnji študij (podiplomski in doktorski), usposabljanje za poglobljeno znanstveno raziskovalno delo na interdisciplinarnem področju logistike sistemov, razvoj sposobnosti za iskanje optimalnih strokovnih odločitev z uporabo modernih strokovnih in znanstvenih metod, pa tudi za njihovo uresničevanje. Diplomanti se bodo predvidoma lahko zaposlili v vsakem podjetju gospodarske in negospodarske dejavnosti. Zaposleni bodo lahko tudi v velikih sistemih države (ministrstvo za obrambo, ministrstvo za notranje zadeve, ministrstvo za promet in zveze ipd.).

Pri pripravi programa so seveda v največji možni meri upoštevane reference predvidenih nosilcev predmetov in pa študijski programi tujih visokošolskih institucij, saj primerljivih domačih tovrstnih institucij ni. Primerjave programov kažejo sorodnost in primerljivost programa fakultete za logistiko sistemov s podobnimi programi tujih fakultet.

Obliki izvajanja študija sta, kot je sicer običajno, redni in izredni študij. Obe obliki sta enakovredni. Organizacija in izvedba izrednega študija se bo prilagodila možnostim in posebnim potrebam/zahtevam študentov. Število ur predavanj in vaj bo na izrednem študiju manjše kot pri rednih študentih, zato pa je od študentov ob veliki motivaciji pričakovati več samostojnega študija, tako da jim profesorji pripravljajo ustrezna gradiva, jih usmerjajo v študij strokovne literature in nudijo individualne konzultacije. Fakulteta bo izvajala tudi študij na daljavo, spodbujala pa bo tudi kreditni način študija, še zlasti zato, ker se morajo študenti povezati s podobnimi fakultetami po svetu.

Gre za univerzitetni program, zato bo izobraževanje potekalo štiri leta oziroma osem semestrov. Ker 37. člen Zakona o visokem šolstvu⁶ za visoke šole in fakultete predvideva tedensko do 25 ur predavanj, vaj in drugih obveznosti, v celem študijskem letu pa imamo praviloma 30 tednov organiziranega pouka, je za posamezni letnik predvidenih 750 ur, skupno za vsa štiri leta 3000 ur predavanj, vaj, seminarjev in drugih učnih obveznosti. Teh 3000 ur predavanj in vaj bo predvidoma porazdeljeno na 34 predmetov, ki bodo pokrivali temeljna, usmeritvena in specializirana znanja. V prvem letniku bodo imeli študenti osem predmetov: matematične metode, tuji jezik, informatika, mehanika, osnove ekonomske teorije, ekonomika podjetja, splošna teorija sistemov in prometna geografija. V drugem letniku bodo študenti poslušali devet predmetov: statistika, operacijske raziskave, logistika in njeni podsistemi, prometni sistemi, osnove av-

⁶ Zakon o visokem šolstvu, UL RS št. 67/93.

tomatike, osnove transportnih tehnologij, poslovanje logističnih podjetij, pravo in tuji jezik. V tretjem letniku bo osem predmetov: stohastični procesi, optimizacija logističnih sistemov, ekologija, informacijski sistemi v logistiki, logistična tehnologija, logistična infrastruktura, mednarodna špedicija in tuji jezik. V četrtem letniku pa je predvidenih devet predmetov, šest skupnih: upravljanje logističnih sistemov, logistične manipulacije, varnost v logističnih sistemih, osnove menedžmenta, transportno zavarovanje in dokumentacija, diplomski praktikum in trije izbirni.

Zadnji (osmi) semester bodo študenti vsebinsko sestavili sami, pač glede na osebne interese, sposobnosti in nagnjenja. Od skupno 25 ur tedensko je 18 ur zasedeno s tremi izbirnimi predmeti, ki jih študent izbere izmed osmih možnih (to število se lahko tudi povečuje). Glede na izrazito izražene interese posameznih skupin uporabnikov bo dana tudi možnost modularne graditve programov, pri čemer se bodo posamezni moduli definirali v soglasju z največjimi uporabniki programa. Prav tako bo študent sam izbral predavatelja oz. mentorja za predmet diplomski praktikum, s katerim se bo uvedel v metodologijo in izdelavo kvalitetnega diplomskega dela. Študent bo po trenutnem predlogu zaenkrat lahko izbral med naslednjimi osmimi predmeti: logistični controlling, mednarodna podjetniška logistika, organizacija in menedžment, vodenje projektov, tarifni sistemi in kalkulacije, analiza prometnih nezgod, skladiščni sistemi in skladiščno poslovanje ter kvantitativne metode raziskave trga.

Študijski program bo vključen tudi v kreditni sistem študija po metodologiji ECTS (European Community Course Credit Transfer System).

Študijski program bo samostojen, obstajajo pa odprte in zaželenne možnosti za sodelovanje tako z domačimi univerzitetnimi programi Univerze v Ljubljani in Univerze v Mariboru kot tudi z univerzami v tujini. Strokovni stiki na relaciji profesor-profesor so navezani in sodelovanje na znanstvenem nivoju že poteka.

Program bo vključen v mednarodne projekte na več načinov: ustanovljen bo raziskovalni inštitut, ki bo povezoval znanstveno raziskovalno delo profesorjev na fakulteti, profesorji, ki bodo prvi prevzeli pedagoško delo na fakulteti, so že vključeni v razne mednarodne projekte, preko katerih bo fakulteta pridobila nove programe, šola se bo povezala z izvozno naravnanimi podjetji, preko katerih se bo lahko vključila v mednarodno sodelovanje.

Za preverbo programa bo potrebna stalna evalvacija. Za preverjanje kvalitete na univerzitetnem nivoju izobraževanja je najprimernejša samoevalvacija. Na ta način je možno hitro in sproti eliminiranje morebitnih pomanjkljivosti in s tem hitrejšo pripravo sprememb, ki bodo program izboljšale. Samoevalviranje programa bo potekalo znotraj same fakultete (senat, katedre, študenti) in v skladu z zahtevami uporabnikov. Sprotne ocene celotne organizacije, vsebine programa in zlasti izvajanja programa bodo na osnovi strokovno pripravljenih anket podali študenti, katedre in senat pa bodo obravnavali in reševali aktualne probleme izvajanja programa.

Univerzitetni učitelji, ki bodo pri izvedbi programa sodelovali, so docenti, izredni in redni profesorji. Asistenti, predavatelji in višji predavatelji bodo sodelovali le pri izvedbi vaj. Za program bo šola morala zagotoviti habilitirane univerzitetne učitelje z domačih in tujih univerz, za nekatera specialna poglavja pa bo potrebno povabiti tudi uve-

ljavljene strokovnjake iz prakse.

Izvajanje pedagoškega in znanstveno raziskovalnega dela fakultete bo zahtevalo naslednje minimalne materialne pogoje: amfiteatersko predavalnico z vsaj 150 sedeži, predavalnico za 100 študentov, predavalnico za 60 študentov, dve predavalnici za 40 študentov, dve predavalnici za 30 študentov, računalniško učilnico z 20 delovnimi mesti, fonolaboratorij z 20 delovnimi mesti, strokovno knjižnico s čitalnico, vsaj 10 kabinetov za profesorje in asistente, upravne prostore (dekanat, tajništvo, referat za redne študente, referat za izredne študente, računovodstvo, kadrovska službo), prostore za tehnične storitve (razmnoževanje delovnih gradiv ipd.), laboratorije za strokovne predmete, sejno sobo.

Za izvedbo študijskega programa fakultete za logistiko sistemov, brez upoštevanja v investiranje prostorov in opreme, bodo po dinamičnem planu, kjer so upoštevani normativi in standardi za opravljanje izobraževalne dejavnosti v visokem šolstvu, predvidoma potrebna finančna sredstva od 50.000.000 SIT (ko bo vpisan le en letnik študentov) pa tja do 180.000 SIT (ko bodo zaživelii vsi letniki).

Šola bo zaradi svoje aktualnosti gotovo pridobila koncesijo, tako da bo stroške za večji del izvajanja rednega študija pokrivala država, saj je takšna fakulteta v njenem interesu. Do pridobitve koncesije bo šola pokrivala stroške s šolnino in drugimi sredstvi, ki jih bodo zagotovili ustanovitelji. Ker se bo fakulteta s svojimi sodelavci vključila v raziskovalne projekta doma in zlasti v tujini, bo mogoče pridobiti del sredstev tudi iz tega naslova.

Sklep

V sklepu se postavlja vprašanje: kje, kdaj in kako bo ustanovljena ta fakulteta in kdaj bo začela delati. Pričakovali bi, da bomo fakulteto za logistiko sistemov ustanovili v Novem mestu v sklopu prizadevanj za bodočo novomeško univerzo. Čeprav bi bilo piscu tega besedila takšna možnost zelo ljuba, se to ne bo zgodilo. Razlog je pravzaprav en sam – ni mogoče dopustiti, da bi se z bodočo fakulteto dogajalo podobno, kot se ta trenutek z doslej edino novomeško visoko šolo. Avtor tega članka je osmisli in naredil prvotni projekt za Visoko šolo za upravljanje in poslovanje (kar je evidentno z natisom avtorskega članka v zborniku posvetovanja)⁷, ki pa lahko zaradi neznanja, bleferstva in izkrivljenih ambicij nekaterih posameznikov kaj kmalu degenerira in se skrči na raven višje šole. Celotna ideja o tej šoli je bila rojena in udejanjena v projektu že tedaj, ko nekateri, ki se sedaj s to šolo kitijo in hvalijo – in si jo celo lastijo! - njenega imena še izgovoriti niso znali.

Ker je videti, da se konkretne ideje porajajo le na enem naslovu (pri čemer ideji o visoki šoli za upravljanje in poslovanje in fakulteti za logistiko sistemov še zdaleč nista edini), ima ta naslov vso pravico (in dolžnost) izbirati mesto in kraj njihove realizacije. V primeru fakultete za logistiko sistemov je že prišlo do dogovora, da se bo kot samostojni visokošolski zavod ustanovila v nekem drugem slovenskem mestu, kjer že potekajo vse potrebne aktivnosti. Ustvarjalno vzdušje je tam vsaj zaenkrat dovolj ugodno, predvsem pa bolj konstruktivno, kot je bilo zlasti zadnje leto v Novem mestu. Tako obstaja kar realna možnost, da bo prva generacija rednih študentov na fakulteti vpisana v študijskem letu 2000/2001.

Na tem mestu je potrebno poudariti, da je še največ pristnega zani-

7 Usenik, J.: Projekcija in razdelava atraktivnih in alternativnih visokošolskih programov v Novem mestu, str. 133-146, Novomeški zbornik: Mesto, vloga, pomen in razvoj Novega mesta v prihodnjem tisočletju, Novo mesto, 1996.

VIRI IN LITERATURA:

Daganzo C. F.: Logistics Systems Analysis, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, New York 1996.

Požar, D.: Globalno gospodarstvo in njegov vpliv na logistični sistem Slovenije, str. 1-9, 1. kongres Transport, promet, logistika, Zbornik, Maribor 1998.

Usenik, J.: Projekcija in razdelava atraktivnih in alternativnih visokošolskih programov v Novem mestu, Novomeški zbornik: Mesto, vloga, pomen in razvoj Novega mesta v prihodnjem tisočletju, Novo mesto 1996, str. 133-146.

Usenik, J.: Dolenjska in Bela krajina naprej – kdaj in kako, str. 430-432, RAST, L.V. št. 5-6, Novo mesto 1994.

Usenik, J.: Visoka šola za upravljanje in poslovanje, interno gradivo, 1995/96.

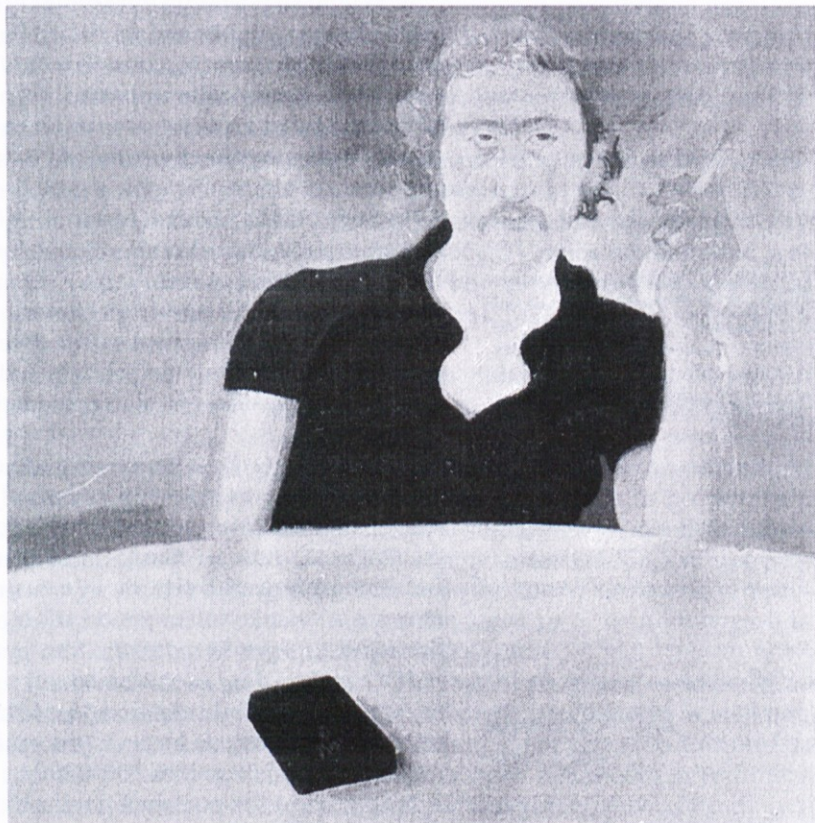
Usenik, J.: Fakulteta za logistiko sistemov, interno gradivo, 1998/99.

Zakon o visokem šolstvu, UL RS št. 67/93.

manja tako za posamezne projekte kot tudi za celoten projekt postopnega ustanavljanje univerze v Novem mestu kazal prejšnji novomeški župan. Sedanji je bil kmalu po tem, ko je zasedel svoje mesto, seznanjen tako s problemi slabega in nestrokovnega vodenja Visoke šole za upravljanje in poslovanje kot tudi s projektom fakultete za logistiko, pa ga zadeve očitno ne zanimajo. Na nivoju sedanje občinske strukture/oblasti se celo propagira izjemno lahkomišno, nenevarno in nevarno stališče, da se te občine visoke šole in fakultete sploh ne tičejo, saj naj bi bila njena skrb le osnovno šolstvo. Kljub temu si je trenutna občinska struktura, ki ni prav ničesar storila za to, da je bila ustanovljena ena in edina novomeška visoka šola, podedovala je le delež enega od treh enakovrednih ustanoviteljev, dovolila izigravati določila projektne dokumentacije, sklepe in dogovore ustanoviteljev in celo zakonska določila, vse z namenom, da bi v Visoki šoli za upravljanje in poslovanje uveljavila svoja stališča, ki so nestrokovna, nepretehtana, izrazito politična in s kratkim rokom trajanja. Ko bodo problemi, ki se na tej šoli eksponentno kopičijo, v kratkem prišli v javnost, bo seveda morala prevzeti svoj (velik) del odgovornosti z imeni in priimki svojih nastopajočih.

V Novem mestu torej skoraj gotovo ne bo univerze vsaj še nekaj (deset) let, najmanj pa toliko časa, da se posledice destruktivnega delovanja sedanje politične oblasti na tem področju temeljito prefiltrirajo. Priložnost za ustanovitev in razvoj univerze v Novem mestu je bila resnično enkratna in še pred nekaj leti zelo aktualna, zelo vroča in predvsem zelo realna. Žal pa se je zgodilo, kot je na tem koncu naše male dežele navada, da veličastna ideja ne bo imela veličastnega zaključka.

Ivan Bogovčič: Dunhill (restavratorski tehnik Jože Škrilec), olje, platno/panelka, 1981

Miloš Ekar

DNEVI EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE

Mogočen romanski grad nad trgom Podsreda, kjer je bila letošnja osrednja slovesnost Dnevov evropske kulturne dediščine.

Razprtije, povezane z zakonom o poddržavljanju nekaterih najbolj pomembnih kulturnih spomenikov (spomnimo se le razprav o gradu Betnava ali o Blejskem otoku), so spomeniškovarstveno dejavnost hočeš nočeš izpostavile zanimanju javnosti, strokovnjake pa potisnile v razprave, ki bi se jim – če bi mogli – najraje ognili, saj stroki niso najbolj v prid. Toda tako kot je vedno v življenju, bo tudi ta neugodnost morda imela vsaj kakšen pozitiven nasledek, recimo večje zanimanje ljudi za usodo kulturnih spomenikov, tudi takih, ki so morda doslej pozabljeni in nevzdrževani propadali v neposredni bližini njihovih domov. Ali pa bo to morda spodbudilo večje zanimanje za težavne naloge konservatorjev, za katere mnogi ne vedo natančno, s čim vsem se morajo ukvarjati, da obvarujejo posamezen kulturni spomenik pred propadom ali izginotjem. Največji sovražnik kulturnih spomenikov namreč ni le čas, pač pa smo to kar ljudje sami s svojo dejavnostjo, s svojimi nenasitnimi potrebami in željami. Zdi se, da vse večje zanimanje ljudi za prireditve Dnevi evropske kulturne dediščine, ki vsako leto v septembru poteka že po vsej Evropi, kaže v to smer.

Vsi smo varuhi kulturne dediščine

Zamisel o nekajdnevem brezplačnem vstopu v posamezne kulturne spomenike, ki so sicer teže ali sploh nedostopni javnosti, je bila prvič uresničena leta 1984. Francoska pobuda se je v naslednjih letih razvila in se tako dobro "prijela", da je to presenetilo prav vse. Leta 1985 je bila v Granadi konferenca evropskih ministrov, odgovornih za kulturno dediščino. Takratni francoski kulturni minister Jacques Lang je predlagal, da bi prireditve povzdigi-

nili na evropsko raven. Obenem je zamisel o dnevih odprtih vrat povzelo še nekaj drugih držav. Omenjene pobude temeljijo na preprosti, a učinkoviti zamisli, da odgovornosti za varovanje kulturne dediščine pač ni mogoče prepuščati le za to usposobljenim in pooblaščenim službam. Kulturno dediščino lahko najbolje varujejo in zanjo skrbijo ozaveščeni, obveščeni in izobraženi ljudje, ne glede na to, ali se s tem področjem ukvarjajo strokovno, ljubiteljsko ali pa so le radovedni obiskovalci, ki si nedeljski družinski izlet radi obogatijo še z ogledom ene ali več kulturnih znamenitosti. Slovenija je zamisel prevzela leta 1991, ko so Dnevi odprtih vrat prerasli v Dneve evropske kulturne dediščine pod okriljem Sveta Evrope.

Tega leta je v okviru skupne prireditve, za katero je bilo dogovorjeno, da bo potekala v mesecu septembru, sodelovalo enajst držav. Letos se je gibanju, ki bo prej ali slej dobilo svetovne razsežnosti – v to smer gredo namreč prizadevanja – pridružilo že šestinsirideset držav. To pomeni, da so Dneve evropske kulturne dediščine letos organizirale prav vse države stare celine. Za leto, ko Svet Evrope praznuje petdeseto obletnico delovanja, je to spodbuden podatek, ki sam po sebi priča o uspešnosti in priljubljenosti zamisli. Uspeh akcije pa govori tudi o univerzalni privlačnosti kulturne dediščine in o tem, da so vrednote, ki jih gibanje vsebuje, zanimive za ljudi najrazličnejših starostnih skupin, nacionalnih pripadnosti ali stopnje ekonomske razvitosti.

Kdo so obiskovalci kulturnih spomenikov?

Morda ne bo odveč, če gornjo, morda že kar nekoliko vzneseno trdi-

tev osvetlim s podatki, ki so jih o obiskovalcih kulturnih spomenikov zbrali francoski kolegi. Ti so izprášali lepo število obiskovalcev Dnevov evropske kulturne dediščine v Franciji leta 1998 in ugotovili, da je zastopanost obiskovalcev po spolu enakomerna, da prireditve torej obišče približno enako število moških in žensk. Večje razlike pa so se pokazale pri izobrazbeni in starostni strukturi ljubiteljev dediščine. Tako se je pokazalo, da je največ obiskovalcev starih od 35 do 65 let, najmanj pa je med njimi mladih med 15. in 25. letom starosti. Po zaposlitveni strukturi je bilo med obiskovalci največ višjih vodstvenih delavcev, uslužbencev in upokojencev. Največ zanimanja za kulturno dediščino kažejo univerzitetno izobraženi ljudje, sledijo pa jim tisti s srednjo izobrazbo. Število obiskovalcev s srednjo tehniško izobrazbo ali z osnovno šolo je skromno. Zanimiv je tudi podatek, ki kaže, da tisti, ki obiskujejo kulturne spomenike, tudi bolj ali manj redno berejo, obiskujejo muzeje in se udeležujejo drugih kulturnih prireditev. Nenazadnje pa je treba omeniti še ugotovitev francoskih kolegov, ki pa zato ni nič manj uporabna v naših logih, in sicer, da je kar 61 odstotkov obiskovalcev prireditev ob Dnevih evropske kulturne dediščine s seboj pripeljalo še partnerja ali družino. Precej manj je obiskov v družbi prijateljev (19 odstotkov – takih je največ v starostni skupini do 35 let), še manj je tistih, ki so si spomenike ogledali sami (13 odstotkov) ali v organizirani skupini (5 odstotkov). Kljub temu, da bi se podatki, zbrani med obiskovalci slovenskih Dnevov evropske kulturne dediščine, utegnili nekoliko razlikovati, pa se mi jih zdi vredno omeniti vsaj kot osnovo za prihodnja razmišljanja o iskanju ciljnih publik, načrtovanje medijskih akcij in podobno.

Vse bolj priljubljeni Dnevi evropske kulturne dediščine

Do lani je 28.000 kulturnih spomenikov v državah udeleženkah obiskalo več kot 19 milijonov obiskovalcev, ugotavljajo koordinatori prireditev, ki vsako leto v novembru v Strasbourgu ali Parizu organizirajo sestanke nacionalnih koordinatorjev ter vestno zbirajo poročila,

članke, videoposnetke, internetne strani vseh držav udeleženk in iz tega gradiva sestavljajo skupna poročila in napotila za nadaljnje akcije.

Naštevane zgodovinskih podatkov in števil se bo morda komu zdelo že dolgočasno, piscu teh vrstic, ki ima nekaj izkušenj z obveščanjem javnosti o Dnevih evropske kulturne dediščine pri nas in z razčiščevanjem nejasnosti v zvezi s prireditvijo, pa se zdi navedba teh podatkov skoraj nujna. Ob tem naj le omenim, da je organizacija prireditev seveda prostovoljna, da je omenjena fundacija Roi Boudouin le koordinator, ne pa tudi financer akcije, in da je edini denar, ki ga pokrovitelji akcije podeljujejo od leta 1994, denar, namenjen za mednarodne ali akcije čezmejnega sodelovanja, za katere pa se morajo države kandidatke potegovati na vsakoletnem razpisu, saj je število letnih nagrad, vrednih približno 6.000 evrov, omejeno na šest.

Eno takih nagrad je leta 1997 na primer prejela akcija Katalonskih prireditev Dnevov evropske kulturne dediščine, ki so se odločili za posebej izvirno obliko prebujanja zavesti o pomenu kulturne dediščine. Za fotografski natečaj, naslovljen Fotografska izkušnja, namenjen mladim. Tudi ta zamisel je sčasoma postala mednarodna. Lani se ji je pridružila tudi naša država. Zdaj je postalo že navada, da razstavo fotografij najboljših udeležencev iz vsake države ali pokrajine ob koncu leta pripravijo v palači Sveta Evrope v Strasbourgu, kamor so nagrajenci tudi povabljeni na posebej slovesno prireditev v njihovo čast in v čast širjenja zamisli o vseevropskem povezovanju. Udeležence te prireditve pozdravi evropski sekretar za šolstvo in šport in veleposlaniki držav, akreditirani v omenjeni organizaciji.

Prireditve minejo, knjige so trajne

Zdaj pa se najbrž spodobi, da neham naštevati splošne ugotovitve o Dnevih evropske kulturne dediščine in pred koncem zapišem še kaj bolj konkretnega, kaj o rezultatih teh prizadevanj in o tem, kateri kulturni spomeniki z Dolenjske so bili že deležni pozornosti organizatorjev Dnevov evropske kulturne dediščine v Sloveniji. Pobudnik te akcije pri nas in najbolj zaslužna za njen dosežani uspeh je nedvomno Jerneja

Arheološko najdišče v Črnomlju, urejeno za ogled v tako imenovanem pastoralnem centru.

Obe fotografiji: Miran Kambič

Batič, namestnica direktorja Uprave RS za kulturno dediščino, ki je v prireditvi videla priložnost za vsestransko uveljavitev naše kulturne dediščine. Akcijo je zasnovala tako, da za vsakoletno prireditvijo ostane tudi lepo ilustrirana knjiga s temo vsakoletne prireditve. Tako je literatura o slovenskih kulturnih spomenikih od leta 1991 bogatejša že za osem naslovov knjig, ki vsako leto izidejo tudi v angleškem jeziku in so tako dostopne tudi tujim ljubiteljem kulturne dediščine. Vsekakor dobrodošla zamisel, saj vemo, kako redki so podobni založniški podvigi in kako hvaležno promocijsko gradivo so kulturni spomeniki. Doslej so v lepi zbirki, ki jo je likovno zasnoval Ranko Novak, letos pa preoblikoval Robert Žvokelj, studio id, izšle knjige o baročnih spomenikih Slovenije, o dediščini rimskih vojakov na naših tleh, o ljudskem stavbarstvu, o parkih in vrtovih, secesijski arhitekturi (to je tudi prva knjiga sploh, ki popisuje vse secesijske arhitekturne spomenike v Sloveniji), knjiga o srednjeveških mestih, ki jo je spremljal tudi bogato ilustrirani katalog razstave srednjeveških listin izpod peresa dr. Dušana Kosa, ter letos še knjiga z naslovom Kulturne poti 1999, ki bralcu predstavi 23 v zadnjem času obnovljenih kulturnih spomenikov in problematiko, povezano z delom konservatorjev in restavradorjev.

Kulturno bogastvo Dolenjske

Najbrž ni treba posebej poudarjati, da so na Dolenjskem pomembna arheološka najdišča, številni gradovi - dolino reke Krke ljubkovalno imenujemo tudi dolina gradov - trije pomembni samostani (Stična, Pleterje in Kostanjevica), mnogo cerkva, nekaj krajinsko in spomeniško zanimivih in lepih naselij, kot so Novo mesto, Kostanjevica na Krki, Črnomelj, Metlika, če omenim le najbolj znana in obiskana, ter nekaj lepih primerov ljudskega stavbarstva, ki pa žal vedno hitreje izginjajo in so današnjemu človeku dosegljivi le še v obliki muzejev na prostem, kot je tisti pri kartuziji Pleterje, ki je bil tudi ena od letošnjih tem fotografškega natečaja. Ko že govorimo o dediščini, pa čeprav je poudarek bolj

na stavbni dediščini, seveda ne moremo mimo prispevka, ki ga je Dolenjska z deli svojega največjega moža, Primoža Trubarja, dala k oblikovanju slovenskega knjižnega jezika.

Najbolj grajski grad – Podsreda

O gradu smo se odločili spregovoriti podrobneje, ker je bila letos tam otvoritvena slovesnost Dnevoev evropske kulturne dediščine, ker je bila v kašči gradu postavljena izvrstna razstava fotografij Fotografiska izkušnja '99 (na ogled so bile postavljene tudi fotografije zmagovalcev iz vseh držav udeleženk) in ker je grad lep primer sodelovanja med konservatorsko službo in upravljalci (Spominiski park Trebče), brez katerih obnova in raziskovanje stavbne zgodovine ne bi bila mogoča.

Prvi obnovitveni posegi na gradu Podsreda so se začeli že leta 1972, ko "je veljalo obnoviti le dotrajano ostrešje in zamenjati kritino. V stavbi so bili takrat še zadnji prebivalci, katerih neprevidnost je medtem kar dvakrat povzročila požar," je v uvodu v knjigo o obnovi in novih odkritjih na podsredškem gradu, do katerih so posegi pripeljali, zapisal dr. Ivan Stopar, ki je sam dolga leta vodil konservatorska in raziskovalna dela na tej mogočni utrdbi.

Kdor bo želel o gradu zvedeti več, bo moral seči po knjigi Kulturne poti 1999 ali kar po Stoparjevem Gradu Podsreda, kjer je natančno opisan potek raziskovalnih del, zgodovina gradu itd. Tu naj navedem le en primer presenečenja, ki jih konservatorjem lahko prinesejo obnovitvena dela. Med obnovitvenimi deli so delavci celjskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine našli na mogočen romanski vhod v severozahodnem delu gradu. Čeprav je po višini (360 cm) in širini (180 cm) skoraj enako visok kot sedanji vhod na nasprotni strani stavbe, so prvotno menili, da gre le "za nerazumljivo mogočen vhod v grajsko klet", kot se je izrazil dr. Ivan Stopar. Zdaj je jasno, da je bil to sploh prvotni vhod v grajsko stavbo, ki so ga njegovi prebivalci uporabljali vse do srede šestnajstega stoletja, ko so ob zahodni fasadi gradu pozidali zgodnjere-nesančni stopnišni stolp.

Lucijan Reščič

KO OČI SPREGOVORIMO IN USTA MOLČIJO

O Alenki Sottler * in ilustraciji po njeni razstavi v Galeriji
Krka v Novem mestu

* Bila je dobitnica študentske Prešernove nagrade za slikarsko umetnost leta 1981. Nagrajena je bila na ekstemporih v Opatiji (1983), Voloskem (1986) in Piranu (1987). Leta 1993 je na I. bienalu slovenske ilustracije v Ljubljani prejela plaketo Hinko Smrkar, leta 1999 pa nagrado Trojlistok za najlepše ilustracije na Mednarodnem bienalu otroške ilustracije v Bratislavi na Slovaškem.

Z Alenko Sottler se srečujem že več let, večinoma na promocijah knjig, kjer odzvanjajo predstavitveni govori založnikov in urednikov tržno in reklamno. Če je ob teh priložnostih ponujena beseda tudi avtorjem in soavtorjem, potem ni in ne more biti povedanega kaj bistveno drugega, drugačnega in pretresljivega. Nato, ob koktejlih, takšna je pač navada, se kažejo obrazi in srea tudi drugače. Tedaj, nemalokrat, dobi marsikateri ilustrator (večinoma ilustratorke) občutek, da je le "okras" prireditvi, piscu in knjigi. Pogosto, vsaj podoba je taka, tako mislijo tudi nekateri pisci in časopisni poročevalci o novostih s knjižnega trga, ko ob rob zapisa pripišejo vse mogoče: knjige so opremljene z odličnimi, zanimivimi, prijetnimi, duhovitimi, ljubkimi, izvirnimi ilustracijami. In to je vse in več ni mogoče. Kdo ve, zakaj je tako. Znanje in neznanje? Ni slike, ki se je ne bi dalo literarno doživeti in obeležiti, pa če je še tako abstraktna. Nobeno likovno delo ne more biti bolj literarno in lahko opisljivo kot tisto, ki črpa vsebino iz literature. Vse kaže na to, da se človek vse bolj boji odkrite sporočilnosti. Ko se znajdemo v samih abstraktnih konstrukcijskih, so tudi izgovorjene besede nerazumljive tvorbe. Komu ustreza takšen način izražanja? Bolj kot se odkrivaš, jasneje oblikuješ besede, večja je verjetnost, da razkriješ lastno bedo in nemoč. To najbrž vedo vsi, umetniki in kritiki še posebej. Ilustracija torej živi v literaturi in tako je z njo že opisana. Mnogi tako razmišljajo in jo zato odrivajo na nekakšen rob likovne umetnosti.

Alenka Sottler pri svojem delu vztraja. Še vedno se ji zarisujejo besede za akademije, kjer so ji rekli, "pa ja ne boš ilustratorka". Alenka je ilustratorka, njene ilustracije so slike in zato je slikarka. In če bi kralj Matjaž ponovno hodil po slovenski zemlji, bi si jo najbrž izbral za eno izmed osvetljevalk njegovih junaštev, pa ne zato, ker je Alenka. Tako ji ne

bi bilo potrebno slikati prigode kralja Mina. Pa tudi z Minom ni nehala sanjati in ni pozabila, da smo bili vsi nekoč otroci sreče in groze. Gleda toliko in tako, da še vedno vidi svet malih in majhnih ljudi; tam nad ljubljanskimi starimi hišami še vedno živi tako, da lahko doživlja in čuti in v hrupu še vedno sliši drsenje lunine mesečine.

V Leni luni pesnice Barbare Gregorič (Založba Mladika, Ljubljana 1998) Alenka Sottler slika dan v noči, kjer živijo nočne sanje v tihoti svetle lune. Slike s srebrnimi nočnimi lučkami in nebesnimi kristali v neskončni modrinosti so bile konec tega leta na Mednarodnem bienalu otroške ilustracije v Bratislavi na Slovaškem nagrajene z edino in najvišjo nagrado Trojlistok. Najlepše ilustracije razstave izbira otroška žirija. To je le ena izmed mnogih knjig, ki jih je ilustrirala, in le eden izmed ciklov slik-ilustracij, ki jih je razstavila. Pred tem, na šestnajstem bienalu ilustracije v Bratislavi, je leta 1997 sodelovala z ilustracijami iz knjige Ure kralja Mina avtorice Bine Štampe Žmavc (Mladinska knjiga, 1995). Tedaj jo je japonska žirija izbrala za eno izmed petinpetdesetih avtoric z vsega sveta za sodelovanje na šestmesečni potujoči razstavi v sedmih mestih Japonske v letu 1998. Minev čas je slikarka okamenela za vse čase preprosto s tem, da ga je naslikala. Zdaj je v slikah uokvirjen, ujet in ustavljen.

Da nekateri pesniki in pesnice, pisateljice in pisatelji vendar globoko občutijo soustvarjalca, dokazuje pesem Bine Štampe Žmavc, posvečene razstavi Sottlerjeve v galeriji Ars (Ljubljana 1999):

Kako nebo nocoj je polno lune,
in cel mrest zvezd poji safir neba-
kot žameten klobuk mi noč sveta
razsanja v misli tenke zvezdne strune.

Zavzdihnem stihopletje davnih stihov
o luni, mesečini in seveda,
kako od tega bajnega pogleda

zbolijo pesniki za plimo vzdihov.

Cel lunapark in luna se zaveda
teh strastnih izparin občudovanja-
poglej samo, kako bleščeče gleda!-

Vesoljskim ladjam v brk še zmeraj taj-
na,
molči kot mlaj, kot ščip je čar beseda-
še zmeraj bajka: daljna, sanjska, bajna...

Leto 1999 je slikarkino srečno
leto. Konec tega leta je razstavljala
tudi v Galeriji Krka v Novem mestu
svoj najnovejši ciklus ilustracij za
Pravljice Oskarja Wilda, velikana
svetovne literature. Prav ta dogodek
me je spodbudil k razmišljanju o ilu-
straciji in slikarki, kajti v množici
dogodkov si ne znamo več vzeti časa
zase, ne doživljati in občutiti doživ-
ljeno, ne videti videno, ne slišati
povedanega. In tako drvimo z besedo
v besedo, da ne razpoznavamo
lastne govorice. Daleč smo od vsega;
kako daleč od nas je šele podoba, s
katero bi besedo in misel izrazili.
Kdor si je ogledal ilustracije za
Wildove pravljice, lahko zasluži,
kako roka in oko molče rišeta be-
sede, da spregovorijo v nas prav-
ljično.

Mnogi današnji likovni ustvarjal-
ci si prizadevajo biti za vsako ceno
novi in samosvoji ne glede na upo-

rabljena sredstva. Lepota in govori-
ca likovnega dela jim je kaj malo
mar. Zanikanje večtisočletnega raz-
voja likovnega izražanja in estetskih
tradicionalnih pridobitev sta jim
temeljna preokupacija, šokantnost pa
prvi cilj. Javnost v današnji brezčut-
nosti mogoče res vzburiijo zgolj
osupljivi in stresni prizori ter deja-
nja, toda vsi smo ob tem katastrofal-
nem spoznanju prepričani, da so naši
otroci občutljivi in dojemljivi za le-
poto in subtilne vrednote. Poskuša-
mo jih vzgajati v plemeniti intimi.
Komunikativnost z otrokom je
bistvena. Ilustratorji to dobro vedo.
Alenka Sottler se v ilustracijah za
Wildove pravljice vrača k tradicio-
nalnim pridobitvam slikarstva in k
uporabi preverjenih slikarskih sred-
stev in prijemov ter te uporablja v
okvirih lastne in žlahtne osebne
izpovednosti. Njena dela izgrajuje-
jo vtis dragocenih arabesk. Kdor pač
zna risati, lahko naslika skoraj vse.

Dolenjska je Alenki Sottler blizu.
V Galeriji Krka je razstavljala slike
že leta 1989, udeležila se je slikar-
skih delavnic v Novem mestu in na
Mimi na Dolenjskem. Konec oktob-
ra tega leta je sodelovala v slikarski
koloniji v Žužemberku. Naj ji bo
Dolenjska pravljичni svet. Toda v to
je treba verjeti.

Alenka Sottler: MOJA DLAN JE
PAST ZA ZVEZDE, mešana tehnika,
1998 (ilustracija za otroško pesniško
zbirko Lena luna Barbare Gregorič)

Katja Ceglar

TODORČE ATANASOV - GRAFIKE

Razstava v Galeriji Krško (12. septembra - 5. oktobra 1999)

Todorče Atanasov na svoji razstavi v galeriji Krško; foto: Milan Markelj

Todorče Atanasov je rojen 28. avgusta 1953 v kraju Sv. Nikola v Makedoniji. Leta 1977 je diplomiral na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost pri prof. Janezu Berniku. Dve leti kasneje je pri istem profesorju opravil slikarsko specialko in 1982 pri prof. Bogdanu Borčiču zaključil tudi grafično specialko. Živi in ustvarja v Ljubljani kot svobodni umetnik. Na slovenski likovni sceni se samostojno predstavlja od leta 1976. Udeležuje se mednarodnih skupinskih razstav tako doma kot v svetu, za svoje ustvarjanje pa je prejel že vrsto nagrad in priznanj.

V Galeriji Krško se je umetnik predstavil z izborom grafičnih listov iz svojega dosedanjega opusa, tako da je razstava, na kateri sicer ni bilo velikega števila eksponatov, vseeno omogočila pogled v ustvarjalčev razvojni tok in dobila značaj pregledne razstave.

Grafika je, kar zadeva njeno tehnično izvedbo, ena najzahtevnejših

likovnih tehnik. Atanasov se je šolal v tradiciji t.i. ljubljanske grafične šole, katere sloves je na študij v Ljubljano privabil mnogo umetnikov iz republik nekdanje Jugoslavije. Ljubljanska grafična šola ob vseh možnostih ustvarjanja umetniške grafike še posebej poudarja doslednost oziroma lastnoročnost v izvedbi grafičnega odtisa. Ta pomen pa je spričo sodobnih reproduktivnih tehnik, s prestopanjem na različna področja izraznih medijev, še toliko večji. Pri grafiki so prav reproduktivni postopki tisti, ki ključno sooblikujejo risbo kot najbolj prvinski izraz umetnikove misli v estetski izraz. Atanasov je mojster grafičnih tehnik, predvsem suhe igle, jedkanice in akvatinte. Te tehnike pogosto uporablja v kombinaciji z reliefnim tiskom.

Akt, tako ženski kot moški, ki ju zelo pogosto upodablja kot par, je skorajda razpoznavni znak njegovega slikarskega ustvarjanja. Atanasov je v slovenskem slikarstvu vsekakor

med tistimi umetniki, ki se najintenzivneje posvečajo problematiki akta. Njegove upodobitve golih teles lahko ikonografsko razumemo, če izvzamemo vse druge arhetipske in mitološke pare, kot temo Adama in Eve, ki ob drevesu spoznanja predstavljata prva starša vsega človeštva.

V zgodnejših grafikah, predvsem ko gre za upodobitve skupinskih aktov, je slikarska ploskev polno zapolnjena, figuralna kompozicija pa je postavljena v abstrahirano prizorišče. Kasneje se zapolnjenost slikarskega polja, vzporedno z zmanjševanjem števila protagonistov, zreducira. Par ženske in moškega se pojavlja v ciklu Drevo ljubezni, kjer prostorsko kompozicijo podpira trnje, samostojni ženski lik pa v ciklih Sama in Iz svetlobe v temo, kjer

je prostor nakazan z barvnimi ploskvami, ki so ponekod uporabljene v smislu barvne perspektive.

Ekspresivnost Atanasovih pripovedi se z leti umirja, specifična robustnost figur ostaja, kakor ostajajo tudi ekspresivno izstopajoči udje, ki bi jim lahko pripisovali simbolične konotacije. Določeni detajli postajajo še izrazitejši in kolorit postaja živahnejši.

Atanasovo ustvarjanje se iz malce mrakobnega spreminja v bolj vedrega, vendar ne lahkotnega in erotično igrivega. Ekspresivna trdnost Atanasovih golih teles pripoveduje zgodbe prastarih mitov in legend, arhetipskih klicev pradavnine, ki v nas dramijo podzavestno nostalgijo po neposrednem stiku z naravo in njeno prvinsko veličino.

Lojze Gostiša

NADGRAJEVANJE TISTEGA IZ OTROŠKIH LET

**Uvodna beseda na otvoritvi razstave del Franceta Miheliča
Ribniški čas v galeriji Miklova hiša v Ribnici**

"Kar obstaja v slikarstvu, doživi avtor do štirinajstega leta, pravi Picasso. In tudi jaz sem tega mišljenja," pravi Mihelič. "Kar sem ustvaril, je le nadgrajevanje tistega, kar sem prinesel s seboj iz otroških let."

Te besede je zapisal že kot priznan in cenjen ustvarjalec. Opozoril nas je na vplive rosnih let svojega otroštva, ki so pomagali oblikovati njegov slikarski profil, in s tem postavil tudi pomen okolja, v katerem so se izživila njegova otroška sanjarjenja. To pa je bilo tistih osem let, ki jih je preživel v ribniški dolini, do odhoda v Ljubljano in Zagreb na akademijo. A tudi od tam se je vedno znova vračal domov, kjer si je v Dolenjih Lazah uredil atelje. Svoje otroške vtise in doživetja vaškega življenja je torej lovil v Ribnici in okoli nje. Pa tudi prvi, za vse življenje vanj zapisani občutki nerazložljivega otroškega strahu so puhteli iz njegove jame Tentere. Prav tako so ga neznansko pritegovali in vase zvabljaljali okolišni gozdovi. Polnili so ga s pobožnim občudovanjem pa hkrati z zagonetno tesnobo pred neznanim.

In ravno smreki je bila posvečena njegova osnovnošolska pesmica,

v kateri je z otroško naivnostjo izpovedal svojo navezanost drevesu, temu mogočnemu rastlinskemu spomeniku narave. Iz takšne, skrivnostne srhljivosti temačnih gozdov, ki je prežemala že otroka tretjega razreda osnovne šole v Ribnici, je rasla življenjska vsebinska značilnost Miheličevih kompozicij. Njegove mladostne slutnje in utvare pa so se v medvojnem roškem partizanstvu spreminjale v resnično grozo bližnje smrti.

Tudi beda njegove ribniške mladosti se je neizbrisno zarisala v njegov življenjski opus. Družina s kupom otrok se je silila v nenehno iskanje cenenege vegetiranja. Kar enajstkrat se je selila iz enega stanovanja v drugo, dokler ni pristala v Dolenjih Lazah. Že prve akademijske risbe mladega slikarja, ki so nastale v podstrešnem ateljeju, pričajo o mori te siromašne zavrženosti. Trpko se je zavedal svoje zapostavljenosti in kritično risalo ostril v obsojanju krivičnih socialnih razmer.

Toda Mihelič in Ribnica sta povezana med seboj še na bolj oprijemljive načine. Mladi, ne do kraja izučen risar se ji je podobikal s ciklom risb, tako imenovane Ribniške him-

ne. V njej je - najbrž prvič - prišel do izraza njegov rahlo ironičen, rekli bi, prizanesljivo pikri humor. Te figuralne kompozicije so nekakšno mladostno nerodno, a vendar po svoje duhovito glosiranje prirojenih značilnosti Ribničanov, kakor jih je doživljalo in lovilo ostro oko risarja. In celo v njegovi prvi naročeni oljni sliki Ribniške Marije se nam dozdeva, da se ni mogel odreči kančku ribniške ironije, ko ji je kot zemeljsko pritegljiv antipod zoperstavil vabljiv ženski akt.

Te ribniške značilnosti Mihelič po svoje artikulira tudi v zrelem slikarskem grafičnem delu. Najprej ikono-grafsko, ko, denimo, svojo mater kompozicionalno umešča v realne prostore tipičnih ribniško dolenskih kuhinj, z vsemi rekviziti pohištva in posode; ali ko očeta obda z značilnostmi železniške čuvajne sobice, vsakdanjega okolja njegova službe. Še dosti bolj pa ta leseni genius loci prepoji njegovo izbiro in obravnavo snovnosti risalnih in slikanih predmetov in stvari.

Brez pomisleka lahko zapišem, da ne poznam bolj v les zagledanega slikarja in grafika, kot je Mihelič. Zato se ne morem ubraniti misli, da je med njim in leseno Ribnico nekakšna značajska povezava in da bi si zaman zatiskali oči pred očitnimi vplivi "suhorobarske Ribnice". Ne le to, da mu je lesorez vseskozi najljubša in v načinu izražanja najbolj adekvatna grafična tehnika, dosti več, les je v prenekaterih različicah neneh-

no pričujoč v njegovih risarskih, slikarskih in grafičnih stvaritvah.

Kako rad je upodabljal deske po podih, stenah in stropih z nadrobno lesenimi letnic; ali drugod vse-mogoče značilnosti lesa in dreves, od lubja in skorij, do dražljivih struktur izjedenege, črvivega, ožganega, strhlenega in razpadajočega lesa. Če temu dodamo še bogato paletu listnih, vejavnih in dračjastih vzorcev in pletenčij, ne moremo mimo ugotovitve, da je drevo, gozd ali les tista slikarjevemu svetu nepogrešljiva prvina, ki se je z njo bratil vse življenje.

Iz spoštovanja do Miheličeve veličine in iz hvalečnosti za njegovo bogato dediščino, s katero nas je obdaril, smo mu posvetili nocojšnjo razstavo. Še posebej pa Ribničane lahko preveva ponos na mnogotere vezi, ki so tega velikega slikarja in grafika vezale na Ribnico in njene ljudi že od otroštva. Tudi Ljubljanci, ki smo ga pobliže poznali, nismo prezrli, da se ni njegova govorica nikoli do kraja znebila pojoče obarvanosti ribniškega narečja, ki se je tako imenitno prilegal Miheličevi iskrovo hudomušni duhovitosti. Tisti drugi, optimistični plati njegovega značaja torej, ki se je s prvovidno temačno, kdaj kar demonično baladnostjo njegovih fantastičnih predstav, zlivala in enotila v izjemno umetniško osebnost. Ta bo poslej živela v nas in med nami - kot naš veliki ustvarjalec, naš Mihelič.

France Mihelič: DOLENJSKA VAS
(Dolenji Lazi), litografija, 1934

DVA PESNIŠKA DVORCA

Peter Kovačič Peršin: TEMNE SVETLOBE in SPEV
ODREŠITVE, Literarna zbirka UTVA, Dolenjska založba Novo mesto, 1999

Dve pesniški zbirki pesnika Petra Kovačiča Peršina sta se znašli v slovenskem pesniškem prostoru kot obzidan prostor, sredi katerega stojita kot pesniški dvor, in še več, kot središče duhovnega doživljanja v človeku. Naslova, ki sta pravzaprav nasprotji, kar je dejansko temeljno načelo simbolike, sta tema in svetloba Kovačičeve lirike. Kot mi je znano, je njegovo zrno dalj časa medilo, zakopano v zemlji, kar naj bi predstavljalo temo, in sad, kar naj bi bila svetloba, je zrasel kot združitev za zagovor ljubezni in očiščenje duše.

Temne svetlobe je pesniška zbirka, ki se deli na tri cikle: Osuti cvet, Odprte brazgotine in Semena v dlaneh.

Osuti cvet bi lahko povezala z rajskim stanjem, kar naj bi bila duševna vrlina in stanje ljubezni, edina pot, vredna človeka. Pesnik pravi: *Na mojih ustnah še poljub brsti/, še vedno tvojim bi vonjavam cvele,/ a so le v rano žgočo opustele./* Doživeti ljubezen in se ji predati je zagotovito stanje posebne milosti, doživeti izničenje tega pa opustošenje, tako duše kot telesa. Ta mera odnosov, ki je dvojna, kar je v Kovačičevi poeziji konstantno prisotna, se pojavlja kot arhetipski vzorec nebeškega in zemeljskega.

Odprte brazgotine so pesmi večera, kot zemlja, ki vsrkava vse kaj več, kot je beseda ali spomin. V tem ciklu izstopajo tri pesmi: Pesem, Na cilju in Oporoka. Sprva bralec občuti iskro samozavedanja, pravzaprav transformacijo neživega v živo, kar je še najbolj primerljivo s snopom žita. Stičišče vseh treh pesmi je v simbolu samoodkrivanja ljubezni in vere v višje in najvišje, ali kot pravi pesnik: *Poslej ljubezen ni več krik,/ ki kliče zavezo do smrti./ Le še prigoda minljivosti je postala./* Tu je zaobsežen simbol snopa žita, torej izobilja duha, bogastva besed in žetev notranjega doživljanja ljubezni in smrti. Erato je odsunila nevidna vrata in skrila pesnika pod svoje okrilje. V pesmi Mejniki potrjuje

mojo misel verz: *Lep in večer spomenik sem postavil/ svoji ljubezni./*

A če zamre ti duša,/ se pas obalni spremeni v puščavo./, pravi pesnik v tretjem razdelku pod naslovom Semena v dlaneh. Če bi analizirana "duša", "puščavo" in "seme", bi odkrila biblične razsežnosti besed. Vse in nad vsem je v teh kratkih pesmih povedano, o ljubezni, žalosti, svetu in grenkemu spoznanju, da smo ljudje, človek samo bilka ali zel nezemeljskega načrta. Pesnik odkriva stičišče teh treh "pojmov", jih zakriva v samo njemu lastno avtopoetiko in bralec se mora sam odločiti, ali bo potoval globlje; ali kot pravi pesnik: *Tam, kjer konča se pot vseh potovanj,/ kjer gola duša le trepetajoč čaka,/ da po nji seže roka izza mraka,/ svoboden bom odložil breme sanj./*

Spev odrešitve je druga zbirka, kjer so zaobjeti štirje ciklusi: Mojega bivanja prgišče, Piščal v noči, Zvoki tišine in Psalmi čakajočega.

V prvem, kjer izstopa forma sonetnega, vendar bi izpostavila dve pesmi: Svetišče in Kres. Kljub temu, da je to zahteven kompozicijski splet, sem v Svetišču našla pesnikovo svetišče, mesto skrivnosti, kraj, kjer je posredništvo med Bogom in Človekom najbližje. *Zasejal bom cvetje to razsipnih rok./ Zapel norčavo pesem po izgubi./ Nagelj odpiram cvet za strastni stok./*, pravi pesnik, ko preživi iniciacijsko smrt, a vendar psihično, fizično in duhovno prebujenje. Zato se prebudi ob Kresu, kjer pravi: *V ekstazo groze bom zaplamenel./ Očiščevanja kres naj me použije!! Rok zoglenelih prožim Ti praznino./* Kaj ni to daritev boginji ljubezni, prepород iz simbolične smrti v ponovno rojstvo? Kaj ni ljubezen ogenj? Kres? Tako Ljubezen gori z ognjem, božanskim ognjem, pa kljub vsemu za seboj pušča tako očiščenje kot smrt, ali kot pravi pesnik: *Zažgan v použivajoči kres sred trav./*

Piščal v noči je del zbirke, ki bi ji lahko rekla poetična proza. Tu se pesnik bojuje s svojim začetkom,

iščoč bit in bitje, namen in posvečenje za čas, ki odteka kot pesek v klepsidri. Govorica pesnitve nam sporoča, kako pesnik vidi stvarjenje in kje vidi dušo, ki na začetku nezavedno tava v praznini, torej vse dotlej, da odkrije bistvo — ljubezen. Je to ljubezen do ženske ali Boga, ni pomembno, pomembno je, da zavi-brirajo strune telesa in duha, ali kot pravi pesnik: *Vesolja sem prižemal, in dodaja: Le votek bivanja v nebit hiti/ in se ne ustavlja...*

V tretjem razdelku, pod naslovom Zvoki tišine, je formula zvoka skrita v školjki — zvoku ali kot tiha kontemplacija in molitev. Tišina napoveduje velike dogodke, predvsem iz ust pesnika, ki, nagovarjajoč svoja duhovna doživetja, lušči svojo notranjost — svoj drugi jaz. Nagovarjanje Boga v pesniškem jeziku je obred, obred v duši, kjer vlada tišina in se najavlja Bog. Pesnik pravi: *Svetloba sozvenenja duš./ in dodaja: Urok čarobni vsemu je ljubezen./* Ljubezen do matere, očeta, domovine; ljubezen do Najvišje resnice in pravice, ko vendarle spozna, da je "kneginja smrti", blaga usoda in trpkost spoznanja. V pesmi Vitezova prisega pesnik sporoča vsem ljudem, da je ljubezen v miru in sožitju prava ljubezen. To misel potrjuje verz.../ *noben prapor slave ne bo krasil/ naših nalomljenih kopij./*

Zaključni spev pod naslovom Psalmi čakajočega napovedujejo že pesmi Zvoki tišine. Kakor na predprag sede verz: *Zato oprosti blazne mi vztrepete./ ki sanjski norec plešem jih pred tabo./ Saj nočem, nočem te zvabiti s sabo./* Kdo tu pravzaprav pleše? Psalmist ali bralec?

Poslednji niz pesmi je ogrlica molitve, priprošnje in spoznanja, da smo ljudje brez duhovne hrane in upa, le pomedena puščava, mrtvo telo. Vsak dan iščemo, prosimo; pesnik nagovarja in daruje, na oltar večnosti, tja, kjer je obup le spoznanje, ljubezen dajanje. Ali kot pravi pesnik: *Nič več ne vprašujem,/ kaj si. Vprašujem Tebe./ ki Molk si in Beseda./* Hvalnica čakajočega so meditacijske pesmi, vendar oblikovno in povedno kristalne in jasne. *Si Ti ta Luč?/* se sprašuje pesnik in bralec hipoma izve, kakšen je Svet na Zemlji in kaj je Svet na drugi strani. Luč! Bit! Ljubezen! Upanje!

Vrata v dva dvorca pesnika Petra Kovačiča Peršina so odprta in vabita bralca, ki ljubi poezijo in spet bralca, ki išče odgovore in pomiritev. Urokov ni, je le vodnjak čiste besede in globoke predaje.

Obe zbirki je lepo opremil Jurij Kocbek in Dolenjska založba Utva je v slovensko zakladnico poezije prispevala nov biser.

Milan Markelj

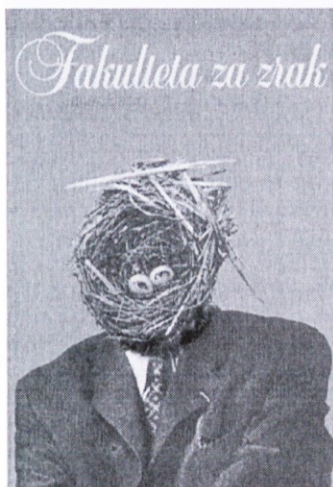
IZUSMERJENA OSTRINA

Janez Banič: Fakulteta za zrak. Dolenjska založba, 1999.

Pri Dolenjski založbi je v literarni zbirki Utva kot 37. knjiga izšlo novo delo Janeza Baniča, upokojenega univerzitetnega profesorja na Biotehniški fakulteti. Literarni krst je pisec, ki je po rodu z Broda pri Podbočju, dočakal lani, ko je prav tako pri Dolenjski založbi izšel njegov roman Štihov Joža z Broda. Tokrat se pisatelj predstavlja s fantazijsko satiričnim romanom Fakulteta za zrak. Že v prvem svojem delu je pokazal, da ima smisel za humor in karikiranje, v Fakulteti za zrak pa se je povsem prepustil temu in si dal duška v satiričnem in stopnjevanem grotesknem upodabljanju življenja.

Baničeva fakulteta za zrak je izobraževalno-raziskovalna ustanova,

ki navidezno deluje tako, kot so pač delovale v nekdanjih socialističnih časih visokošolske ustanove. Profesorji na nji poučujejo študente in v inštitutih opravljajo raziskovalno delo. Toda to je le prvi in površen videz. Na Baničevi fakulteti so profesorji nekaj posebnega, nič drugačni pa niso tudi inštituti, v katerih delajo. Čudaki in človeške karikature žde v inštitutih za patologijo zraka, za kisanje zelja, za meglo, za hlevske tehnologije, za hlapine ipd. V inštitutu za hlapine, denimo, profesor z asistentko kar v živo na kavču proučuje afrodizične lastnosti nekaterih hlapin, profesor v inštitutu za psihologijo zrakovine ima laboratorij kar v svoji glavi, njegova poglavitna

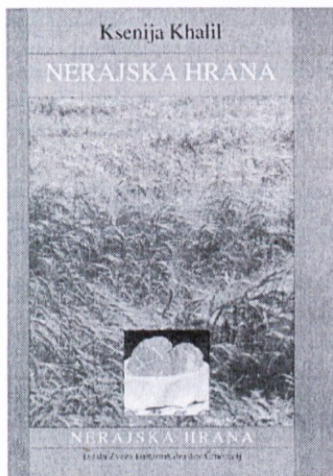
raziskovalna metoda pa je poleževanje in reševanje znanstvenih problemov v spanju, da omenimo le ti dve gotoskni Baničevi fakultetni cvetki.

Na tej visokošolski ustanovi seveda deluje tudi vseмогоčna birokracija, brez katere pač nič ne more obstajati in ki se v skladu s svojo pravo naravo slepo ravna po direktivah oblasti, pa naj bodo ti še tako skregani z zdravo pametjo. Dejaven je tudi sindikat, predvsem seveda v tisti slavni vlogi prirejanja sindikalnih veselje in izletov, kar je bilo v socialističnih časih pravzaprav edino, s čimer se je samoiniciativno ukvarjal, saj naj ne bi bilo konfliktov med delodajalci in delojemalci, vsi so pač bili enoten delavski razred. Na ustanovi se spletajo tudi različne intrige in intrigice, za poživitev pa tu in tam poseže v dogajanje še dobri stari hudič, "ki je edino bitje, na katerega se človek lahko zanese". Bodočnost ustanove se izraža v načrtovanju velikega projekta elektronsko vodene proizvodnje zraka in v

načrtih za gradnjo nove stavbe. Skratka, dogaja se vse mogoče in manj mogoče.

Žal pa dogajanje ni izpeljano v dorečeno pripoved. Avtorjev satirični napon se iztroši pri opisovanju posameznih dogodkov in posameznih značajskih podrobnostih. Umanjka mu čvrste rdeče niti, ki bi vse skupaj povezala v pripovedno celoto z razvidnim sporočilom. Bralec ga bo pogrešal toliko bolj, ker satirična ost ne zadeva več v srčiko današnjih problemov, saj je bila naostrena in usmerjena bolj v probleme polminulih časov in razmer, ko je Baničevo pisanje tudi nastajalo in se najverjetneje napajalo iz njih. Knjiga bi morala iziti pred več leti, da bi se uresničila njena tedaj najbrž aktualna kritična ost. V sedanjih spremenjenih razmerah pa ne zadeva več v dovolj žive tarče. Ali je Baničevo satirično pero dovolj naostreno za zadevanje tistih tarč, ki ostajajo stalne spremljevalke življenja, pa je težko reči.

Marinka Dražumerič

O NERAJSKI HRANI

Ksenija Khalil: Nerajska hrana. Črnomelj, ZKD, 1999

Pridobivanju in uživanju hrane je posvečen največji del življenja vseh živih bitij, tudi človeštva. Razkošno opremljeni kuharski priročniki so tista zvrst "literature", ki je na knjižnem trgu zelo priljubljena in zagotavlja založnikom tudi uspešno trženje. Na tržišče prihajajo poleg vedno novih prevodov kuharskih knjig tudi številna eksotična živila, katerih priprava in uživanje prinašata velike spremembe v naše tradicionalne prehranjevalne navade. Pri tem pa vedno znova ugotavljamo, da premalo poznamo domačo tradicijo pridobivanja hrane in kulture, ki so jih pridelovali, pa tudi prehrano samo, ki je bila odvisna predvsem od tega, kar se je pridelalo na domačih njivah in v skladu z naravnim ritmom menjavanja letnih časov. Svetla izjema pri obravnavi tako vsakdanje in morda ravno zaradi tega v strokovnih raziskavah tako prezrte teme, kot je prehrana, je knjiga Ksenije Khalil z naslovom Nerajska hrana. V njej predstavlja avtorica prehrano v vasi Veliki Nerajec pri Dragatušu, ki sto-

ji na robu Krajinskega parka Lahinja. To je bil tudi razlog, da je avtorica sploh spoznala kraj, ki nima nobene prepoznavne identitete, v zadnjih letih pa stopa iz svoje popolne anonimnosti zaradi parkovnega informacijskega centra. Zbiranje gradiva o prehrani v Velikem Nerajcu je potekalo v študijskem krožku, v katerem je avtorica s pomočjo vaščank zbirala ustno gradivo, ki ga je kasneje uredila ter dopolnila in nadgradila s podatki iz redkih pisanih virov in literature. Rezultat nekajletnega marljivega dela je pred nami kot lično urejena in prijetno berljiva knjiga, iz katere izvem marsikaj o žitju in bitju kmečkega prebivalstva v eni od skromnih belokranjskih vasi. S pomočjo pisanih virov so predstavljena trideseta leta 19. stoletja, s pomočjo ustnih podatkov, spomina vaščanov in avtoričinega osebnega opažanja pa čas od prve svetovne vojne do današnjih dni.

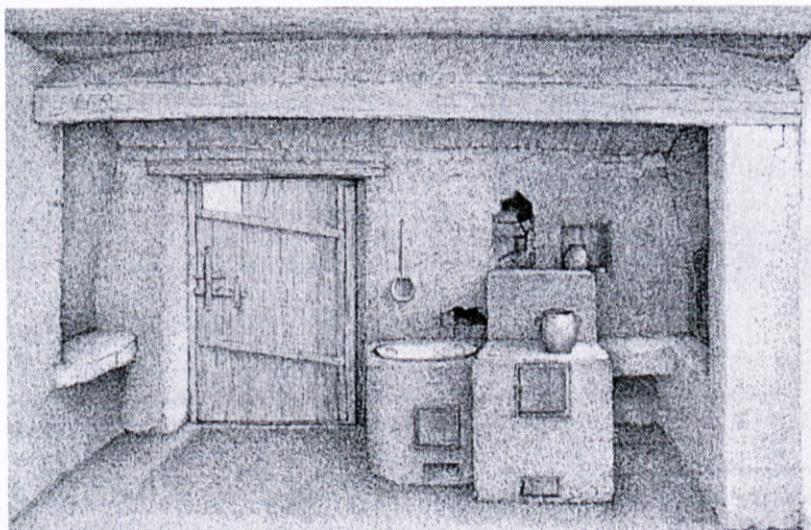
Vsebinska knjige Nerajska hrana ni, kljub zelo povednemu naslovu, ome-

jena le na področje prehrane, ampak sega širše. Prvo poglavje zajema geografski, kulturnozgodovinski in gospodarski oris kraja. V njem sta predstavljena lega in oblika naselja, njegov kratek zgodovinski oris, komunikacije in infrastruktura, družbene razmere in družbeno življenje ter viri preživljanja vaščanov, pa tudi (redki) Nerajčani, ki se jim je uspelo uveljaviti v širšem okolju. Naslednje poglavje je posvečeno nerajski domačiji, *stanju*. Podrobneje je opisana veža, ki je imela tudi funkcijo kuhinje, saj je bil to prostor, v katerem so gospodinje pripravljale hrano. Opisano je tudi izdelovanje predmetov za vsakdanjo rabo, med njimi predvsem tistih, s katerimi je bilo gospodinjam olajšano delo, a so bili predragi, da bi jih kupili. Temu poglavju sledi obsežna predstavitev pridobivanja hrane, ki je zaradi raznolikosti razdeljena na več podpoglavij: oskrba z vodo, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo, žganjekuha, čebelarstvo, lov in ribolov, nabiralništvo, nakup in prodaja živil. V naslednjem poglavju je predstavljeno shranjevanje živil, ki mu sledi opis različnih vrst jedi in pijač (zelenjavne in jedi iz žit, mleko in mlečne jedi, mesne jedi, solate, sadje, sočivje in gozdni sadeži, čebelji pridelki). Uživanje hrane, njena raznolikost in količina je bila vedno tesno povezana z naravnim in koledarskim ritmom življenja. Zato avtorica predstavlja

vsakdanje in nedeljske jedi, jedi ob delu in praznikih ter ob življenjskih mejnikih. Posebno poglavje je namenjeno odnosu do hrane. Ker je običajno ni bilo v izobilju, so jo zelo spoštovali, posebej kruh. V dodatku je predstavljenih nekaj primerov današnjih vsakodnevnih jedilnikov, pa tudi nekaj splošnih opisov posameznih jedi, značilnih za Veliki Nerajec, in njihova priprava. Izredno dragocen je obsežen slovarček narečnih besed, ki pojasnjuje specifične izraze iz vaškega narečja.

V knjigi o nerajski prehrani je razgrnjeno življenje majhne vaške skupnosti. Njeno preživetje je bilo zaradi izrazito agrarnega okolja in oddaljenosti od večjih gospodarskih centrov le od lastne oskrbe posameznih družin. Zato so nerajski tradicionalni načini pridelovanja hrane, njene zvrsti in priprava ostali skoraj nespremenjeni vse do sedemdesetih let našega stoletja. Ta pomenijo zaradi spremenjenih družbeno-ekonomskih razmer določeno preokretnico, ki je odsevala tudi v prehrani.

Knjigo Ksenije Khalil Nerajska hrana, ki je poleg kratkega povzetka v angleškem jeziku obogatena z risbami Andjelke Fortuna in s številnimi barvnimi fotografijami Draga Vuice, je oblikoval in opremil Lucijan Reščič, izdala in založila pa s pomočjo številnih podpornikov Zveza kulturnih društev Črnomelj.

Leon Štukelj; foto: Milan Markelj

Pred letom dni je bilo Novo mesto polno pričakanja velikega dogodka počastitve 100- letnice rojstva Leona Štuklja in obuditve spomina na slovesni sprejem v Novem mestu leta 1924, ko se je po veliki pariški zmagi vrnil domov. Pozdrav, ki mu ga je tedaj izrekel novomeški župan dr. Režek na Glavnem trgu z besedami Ave triumphator, je bil lahko namenjen le največjim zmagovalcem.

Kot izjemne osebnosti ga ni mogoče opisovati le kot športnika, temveč predvsem kot človeka - srčnega, odločnega, zmagovalnega, izjemno skromnega, z visoko nacionalno zavestjo.

Zelo redko srečamo človeka, ki bi bil tako tesno čustveno navezan na svoje rodno mesto, kot je bil Leon Štukelj na Novo mesto. Vedno znova je rad prihajal sem in se v spominih vračal v svoja mladostna leta. 1906. leta si je tu prvič ogledal nastop novomeškega sokola. Po njem je bil popolnoma prevzet in kot mladi naraščajnik se je Sokolom pridružil že naslednje leto. Prvi stik s sokolsko telovadnico je bil pomemben dogodek v njegovem življenju. Ostal ji je zvest vse do začetka druge svetovne vojne. V telovadnici je našel vse tisto, kar išče mlad človek: veselje, prijateljstvo in zdravje. Telovadnica mu je krepila telo, ga vzgajala v zavednega Slovenca ter ga povezovala z delovnim človekom, tistim malim od spodaj in mu vzbudila smisel za razumevanje njihovega položaja v takratni družbi, kot je sam zapisal v svojih spominih. Med temi malimi dobrimi ljudmi je našel kasneje najdražje prijatelje, ki so mu stali ob strani, ko se je pripravljal in vračal s prvih treh svetovnih tekmovanj.

Vstop v novomeško gimnazijo in izgradnja nove gimnazije s telovadnico v letu 1912 je pomenila zanj veselje in možnost za spoprijemanje z novimi telovadnimi prvinami. Z užitkom in v sodelovanju s svojim prijatelji je vsak prosti čas namenjal le telovadbi. Z rednimi vajami je vse bolj napredoval in se razvijal v vse boljšega telovadca na vseh orodjih.

Vojna vihra ga je pripeljala v vojaške vrste, vendar se mu je le uspe-

lo obvarovati fronte in konec vojne je pričakal na Dunaju kot vojaški pisarniški uslužbenec. 1918. leta je maturiral in se vpisal na pravno fakulteto na Dunaju, se po koncu vojne prepisal na pravo v Zagrebu in po ustanovitvi slovenske univerze na pravo v Ljubljani. Poleg zahtevnega študija je vse bolj izrazito stopala v ospredje kakovost njegove telovadbe in prav zato je bil leta 1922 povabljen k skupni vadbi in nastopu v Ljubljani.

Novomeščani in še posebno sokoli so bili ponosni, da so imeli prvič kandidata za nastop na svetovnem tekmovanju. Iz rojstnega Novega mesta je odšel na njegova tri največja svetovna telovadna tekmovanja, svetovno prvenstvo v Ljubljani 1922 in v Lyonu 1926 ter na njegove najuspešnejše olimpijske igre v Parizu 1924. Zmagal je v kraljevski disciplini, mnogoboju, pa tudi na drogu, kljub poškodbi in postal prvi Slovenec z zlato olimpijsko medaljo. V svoji knjigi je zapisal, da si je ob tako navdušenem izrekanju pohvale in zahvale in poveličevanju zmage celo v njem zganilo pravo spoznanje dogodka, in takrat je pomislil, kako se bodo tega razveselili še njegovi prijatelji telovadci in vodniki društva v Novem mestu. Zahrepenel je, da bi bil čimprej med njimi, v svojem rodnem mestu in v tistem skromnem domačem okolju, iz katerega se je naenkrat prebil do dveh zmag: do svojega poklica (pred odhodom v Pariz je diplomiral) in do olimpijskega zmagovalca. Sprejem v domovini je bil izjemen, še najbolj v Novem mestu, kjer ga je pričakalo vse mesto, okrašeno s cvetjem in preprogami. Nedvomno je bil to eden največjih in najbolj vznesenih dogodkov v zgodovini našega mesta.

Iz dolenske prestolnice se je leta 1927 preselil najprej v Sv. Lenart na okrajno sodišče in nato na sodišču v Mariboru. Vključil se je v sokolsko društvo in resno zastavil trening. Od tam je nastopil še na štirih velikih tekmovanjih, olimpijskih igrah v Amsterdamu leta 1928 in v Berlinu 1936 ter svetovni prvenstvi v Luksemburgu leta 1930 in Parizu 1931. Pri delu ni imel pomoči, tako da je moral sam opraviti vse delo, ki

se mu je nabralo v času njegove odsotnosti na tekmovanjih.

Izjemna in za nas skoraj nepovnljiva je bera odličij, ki jih je osvojil Leon Štukelj in se s tem zapisal kot športni velikan iztekajočega stoletja.

Skupno se je udeležil sedem velikih svetovnih tekmovanj, kjer je kar dvanajstkrat dosegel žlahtno odličje. Samo na olimpijskih igrah pa si je pritelovadil kar šest odličij, od tega dve zlati v Parizu, eno zlato in dve bronasti v Amsterdamu leta 1928 in za zaključek kariere še bronasto v Berlinu leta 1936.

Po zaključku kariere se je predvsem predajal družini in delu na sodišču, ki ga je izjemno občudoval in z velikim veseljem opravljal. Po drugi vojni se je z družino vrnil v izropano stanovanje v Maribor in pričel življenje povsem znova. Ni mu bilo lahko, saj ni dobil sodniške službe. Šele leta 1952 je dobil službo s pravnega področja. Pravo mu je dajalo možnost, da svoje visoke moralne norme in osebnostne vrline preljuje v presojanju zapletenih pravnih.

Šele ob sedemdesetletnici se je prav novomeška občina prva zavedala potrebe, da izreče potrditev visokega spoštovanja in priznanja za njegove izjemne športne dosežke. Skupščina občine Novo mestu mu je ob tem jubileju podelila najvišji častni naslov – naslov častnega občana Novega mesta. Vendar je tudi po tem Leon Štukelj ostajal bolj v zasebnosti kot v javnosti.

Lahko bi dejali, da se je ponovno razvnel ob burnih dogodkih slovenske osamosvojitve. Bil je izjemno ponosen, da smo si Slovenci priborili lastno državo, saj je sam vedno in povsod z veseljem govoril o svojem slovenskem poreklu, narodu in kasneje naši državi.

Oktobra 1991 je bil med podpisnik listine ob ustanovitvi Olimpijskega komiteja Slovenije, ki je bil naslednje leto sprejet v svetovno olimpijsko družino. Slovenski olimpijski komite ga je povabil na olimpijske igre v Barcelono, kjer so slovenski tekmovalci prvič nastopili pod slovensko zastavo. S svojo prisotnostjo je Štukelj veliko prispeval k širjenju predstave in podobe o naši neodvisni državi, prav tako pa so ponovno oživel vsi njegovi olimpijski uspehi.

Še veliko več pa je glede tega povsem načrtno uspelo Leonu Štuklju, ko se je udeležil tudi poletnih olimpijskih iger štiri leta kasneje, 1996 v Atlanti v Združenih državah Amerike, ko je svet praznoval stoletnico olimpijskih iger moderne dobe. Na povabilo MOK in predsednika Samarancha je bil eden najbolj opaznih gostov otvoritvene slovesnosti, ko je v družbi izbranih svetovnih športnih legend nepozabno pred svetovnim občinstvom poskočno in mladostno prišel na stadion in požel pravo navdušenje. Tako je postal tudi svetovno znana osebnost. S tem pa je bila dodana še eno pomembno poglavje v neponovljivi karieri Leona Štuklja. Dejansko je postal ambasador in glasnik svoje mlade države, in to je neutrudno, z veliko skrbjo in odgovornostjo urensničeval do zadnjega. Postal je fenomen tega stoletja, ki je predstavljal tisto najčistejše obdobje olimpizma, ko je še vse slonelo samo na trdem delu, treningu in vztrajnosti in pravi nič na denarju in poživilih. Sam je v enem od intervjuju poudaril: "Ljubzen in navdušenje za šport sta sicer lepa in vznemirjajoča občutka, vendar sta za vzgajanje ene strani svojega jaza, to je telesne moči in spretnosti, trdne volje in samodiscipline, nezadostna. Le s trdim delom v kateremkoli športu se dobi kreposti, ki človeka potem dnevno osrečujejo, marsikaterega pa celo povzdignejo v slavnega športnika." Prav on je bil pravi dokaz za to, saj je leta 1938 dejal, da ne more biti za posameznika osebno mogočnejšega doživetja na olimpiadah, morda tudi v življenju, kakor uvrstiti se med prve tri zmagovalce.

Leon Štukelj je že za življenja postal legenda svetovnega športa, velik šampion, vzor za športno in zdravo življenje, ki ga je nenehno prepletal z duhovni bogatenjem z ustvarjalnimi dosežki domačih in tujih pisateljskih in pesniških velikanov.

Vendar ima vsa njegova veličina tak sijaj le zaradi njegove izjemne celovite osebnosti, ki jo je zgradil ob športnih diamantnih brušenjih. Tako, kot so veliki njegovi športni dosežki, so pomembna razdajanja in ravnanja v njegovem življenju.

Bil je vzor in primer osebne skromnosti, trdoživosti, vztrajnosti

Boris Dular
LEON ŠTUKELJ (1898 - 1999)

ter predanega in prepričanega rodoljuba, ki je užival in se razdajal ob nastanku in razvoju naše Slovenije. Kljub stalnemu nastopanju v zadnjih letih je bil vseskozi v stikih z Novim mestom, ki mu je pustilo neizbrisne spomine na lepoto njegovega odraščanja in največjega vrhun-

ca njegovega športnega življenja.

Spomin nanj in tudi že mit, ki se spleta ob njem, ter osebna veličina nas bodo še dolgo navduševali in duhovno bogatili. Ponosni smo, da smo živeli čas skupaj z Leonom Štukljem - s človekom z veliko začetnico.

Marta Filli VINKO BELIČIČ (1913 - 1999)

V ponedeljek, 27. septembra 1999, je na Opčinah pri Trstu umrl slovenski pesnik, pisatelj in prevajalec, profesor Vinko Beličič.

Po rodu Belokranjec je otroštvo in mlada leta preživel v Rodinah blizu Črnomlja, v Novem mestu in v Ljubljani, kjer je 1940 diplomiral na slavistiki tamkajšnje univerze. Leta 1945 se je umaknil iz domovine in do leta 1977 poučeval na slovenski gimnaziji (liceju) v Trstu. Živel je na Opčinah, na meji dveh domovin, katerima je v dveh zaporednih obdobjih življenja pripadal, razpet med mladostno vizijo življenja in resničnostjo usojene poti, s katere ni mogel kreniti, ni mogel nazaj in ne naprej. V letih 1943 in 1944 sta mu v Ljubljani izšli povest Molitev na gori in pesniška zbirka Češminov grm.

Ko je usodna ločnica presekala Beličičevo pot, ni prizadela njegove ustvarjalnosti. Tiho, brez hrupnega predstavljanja, so tako nastajala njegova dela: Kačurjev rod (črtice, 1952); Pot iz doline (pesmi, 1954); Dokler je dan (črtice, 1957); Nova pesem (črtice, 1961); Gmajna (pesmi, 1967); Med mejniki (črtice, 1971); Bližine in daljave (izbor poezije, 1973); Nekje je luč (povest, 1975); Prelistavanje poldavnine (dnevniški zapiski, 1980); Leto borove grizlice (povest, 1981); Človek na pragu (povest, 1985); Pesem je spomin (zbrane pesmi, 1988); Izbrane pesmi (1991); Leto odmrznitve (1992); Na vetrovni postojanki (kratke proze, 1997).

Vsa ta bogata knjižna žetev je bila zaradi razmer preteklega časa nepoznana ljudem v Sloveniji, kajti knjige so izhajale v Trstu, Gorici, Buenos Airesu in v Celovcu, pot v Slovenijo pa jim je bila zaprta. Potem je vendarle napočil čas, ko se je

Vinko Beličič, pesnik in pripovednik, uvrstil v slovensko literaturo, na mesto, ki mu je pripadalo in kamor je sodil.*

Vinko Beličič je bil mehek, nepopoljšljiv romantični lirik. Vsa njegova poezija in vsa prozna dela so pretkana z akvarelnimi podobami pokrajine, ki se pred bralcem razteza živa in vabljiva: Bela krajina z mehкими pobočji, posejanimi s trtami in zidanicami, z belimi cerkvicami in vinogradi ter z rahlim podrhtevanjem belih brez in Kras, trpek in nerodoviten, kjer iz rdeče zemlje rastejo izpod kamenja bori in brinje in češminje, vmes pa se prepletajo in izgubljajo osamljene, tihe poti. Kraška gmajna mu je dala tisto, kar je ob svojem odhodu izgubil s svojo Belo krajino: tišino, zelenje, barve cvetenja in zorenja, ptice. K njej, v njeno samoto, se je zatekal pred hrupom sveta in pred težo vsakdanjih dni. Bila mu je zatočišče, blažila mu je bolečino, ki je skrita bdela na dnu njegovega srca, rojena iz domotožja po rodni Beli krajini, po domu, po materi. Češminje z žoltim cvetjem spomladi in s trpkimi rdečimi češuljki avgusta, je bilo vseskozi ljubljena priča njegovih dni, priča, ki mu je bila simbol Bele krajine, istočasno pa izraz domačnosti kraške gmajne.

Z ljubeznijo je opeval ta svoja dva svetova, ki jima je bil ves predan. Ob spominih na prvega je v nemem pogovoru z drugim odkrival skrite utripe svojega srca in pesem je sledila pesmi, beseda besedi, njegova knjižna žetev je rasla.

Nekega zimskega dne ga je pot privedla k nam na Tolminsko. V Sužidu pri Kobaridu je preživel mesec dni. Tišina zasneženih poti pod Krnom ga je vsega prevzela, doživljal je čar samotnih večerov, pa se je

Marta Filli
VINKO BELIČIČ (1913 - 1999)

nekaj v njem zganilo in napisal je črtico Zelenica pod Krnom in čudovit ciklus pesmi Gorske večernice, v katerih zaživi ta naš tolminski svet v temnih, ostrih barvah, kot so strma in ostra njegova pobočja.

Tisti december je bil svetel utrinek v njegovem življenju, potem pa je še naprej, skozi dolga leta, živel povezan s kraško gmajno, prepojen s spomini, predan skritim upom.

In leta so minevala. Z ljubeznijo se je predajal službenim dolžnostim, ustvarjanju, predvsem pa svojim dragim domačim, ki so mu bili tako zelo ljubi.

Pa vendar, le kdo bi vedel, kolikokrat je v mislih ponovil besede,

s katerimi je bil zaključil njemu tako drag ciklus pesmi Mrtvi materi:

*...Iz morja, vetra, zvezd
čudežno povest:
o svetu, kjer je konc koprnjenja,
kjer mavrica se vekomaj razpenja.
Srce ga čuti, veruje vanj
... in čaka nanj.*

In ta sanjani svet se mu je nenadoma približal, kajti usodni trenutek odhoda je napočil. Vinko Beličič je odšel. Objel ga je tisti mir, po katerem je ves čas hrepenel. Breze v Beli krajini so bolesto zadrhte in bori na kraški gmajni so vztrepetali.

Pesnik bo odslej počival v tej kraški zemlji, na Opčinah pri Trstu.

Jože Perše

85 LET DOLENJSKEGA PLANINSTVA

Iz zgodovine društva

Letos, prvega aprila, je poteklo 85 let, odkar je bila v Novem mestu ustanovljena podružnica SPD za Dolenjsko in Belo krajino. Med 1. svetovno vojno je delo društva skoraj zamrlo, saj imamo do leta 1920 zelo skromne podatke o življenju dolenskih planincev. Zanimiv je zapisnik z dne 14. marca 1920. Tega dne se je planinskega občnega zbora udeležilo 30 od 84 članov. Podružnica je bila v kritičnem obdobju in nekateri so razmišljali o njenem "razpustu". Toda to se ni zgodilo. Zanimive so besede tedanjega ravnatelja novomeške gimnazije prof. Westra: "Podružnica naj nadaljuje z delom, da bodo ljubitelji livad in gora lahko nadaljevali z izleti in drugimi prireditvami..." Profesor Wester je povabil v planinske vrste vse sloje prebivalstva. Za predsednika so na omenjenem zboru izvolili znamenitega naravoslovca, profesorja Ferdinanda Seidla. Ta je 7. aprila 1920 napisal okrožnico, v kateri je prijazno povabil ljubitelje domovinske prirode, da pristopijo kot člani v podružnico SPD. "Podružnica hoče s složno pomočjo podpirati namen osrednjega društva, hkrati pa nuditi članom priliko, da ob skupnih izletih spoznava-jo dolovje in gorovje prelepe, toda premalo poznane novomeške okolice. Ob takih izletih si čvrstimo

zdravje, bistrimo um, dihamo svobodno večno lepe prirode in si krepčamo ude za napornejši poset alpskega velegorja ob Savi in Soči, Dravi in Savinji, ki je ponos naše domovine," je zapisal Seidl.

Sprva so bili osrednja dejavnost društva izleti in planinski plesi, kmalu pa so začeli urejati planinske poti. Markirali so več poti na Gorjance in še naslednje: Novo mesto – izvir Temenice – Ponikve, Straža – Lipovec – Ajdovec – Soteska – Sv. Peter nad Sotesko, Straža – Toplice – Podturn – Podstenice.

V letu 1921 so novomeški planinci na Zajčevi hiši v Vel. Cerovcu odkrili spominsko ploščo pisatelju Janezu Trdini. Na predlog podružnice SPD Novo mesto so 15. avgusta 1923 po Janezu Trdini poimenovali najvišji vrh Gorjancev.

Že leta 1927 so sprejeli pravila društva, uvedli nove članske izkaznice in uspeli pridobiti popust pri prevozu planincev po železnici.

Prvo planinsko zavetišče so si novomeški planinci uredili pri Miklavžu, potem ko so uredili izvir Gospodične, so postavili prvo leseno kočjo nad omenjenim studencem.

Po drugi svetovni vojni je bil prvi občni zbor društva 10. februarja 1946. Ker je prva kočja pri Gospodični na začetku vojne pogorela, so začeli 20. septembra 1948 na istem

Ob 70-letnici društva so se mladi planinci povzpeli na Triglav.

mestu graditi novo. Dela so hitro napredovala in septembra 1949 je bila koča že odprta.

1967. leta so planinci skupaj s Turističnim društvom Novo mesto uredili Trdinovo pot. Izdali so vodnik in izkaznico, ki sta popravljene in dopolnjene doživeli še dve izdaji.

Delo društva danes

Naše društvo uvrščajo med večja društva na Slovenskem. Letos, v jubilejnem letu, šteje 1200 članov, med njimi je kar 741 mladih planincev. Skupine najmlajših imamo že v vrtcih. Mladinski odsek povezuje osnovnošolce, srednješolce in študente. Največje skupine mladih planincev so na osnovnih šolah Šmihel, Center, Grm, Dolenjske Toplice in Brusnice. Vsak mesec imamo zanje vsaj en skupni izlet, v avgustu pa tradicionalni večdnevni izlet ali pa planinski tabor. Planinsko šolo za mlade imamo zadnja leta na Gorjancih ali na Mirni gori. Vsakič jo uspešno konča 40 do 50 udeležencev. Tekmujemo tudi na državnem srečanju Mladina in gore, kjer dosegamo dobre rezultate.

Čeprav smo oddaljeni od skalnih vršacev, pa so v naših vrstah tudi alpinisti, ki se lahko pohvalijo s številnimi vzponi v letnih in zimskih razmerah. Pred leti so plezali v Paklenici in v Prokletijah. Nepozabna ostaja odprava v Lofote, letos pa so plezali v Andih in osvojili Tacllaraqju (6034 m), Ranrapalca (6162), Chacararaju E (6001 m), prvenstvena smer, in Hauscaran Sur (6768 m).

Markacisti skrbijo, da popotniki ne zaidejo s Trdinove poti, vzdržujejo pa še številne druge na našem območju. Trdinovo pot vsako leto prehodi blizu 100 planincev iz vse Slovenije. Zaradi izsekavanja gozdov, zlasti v Kočevskem Rogu, je potrebno markacije vsako leto obnoviti.

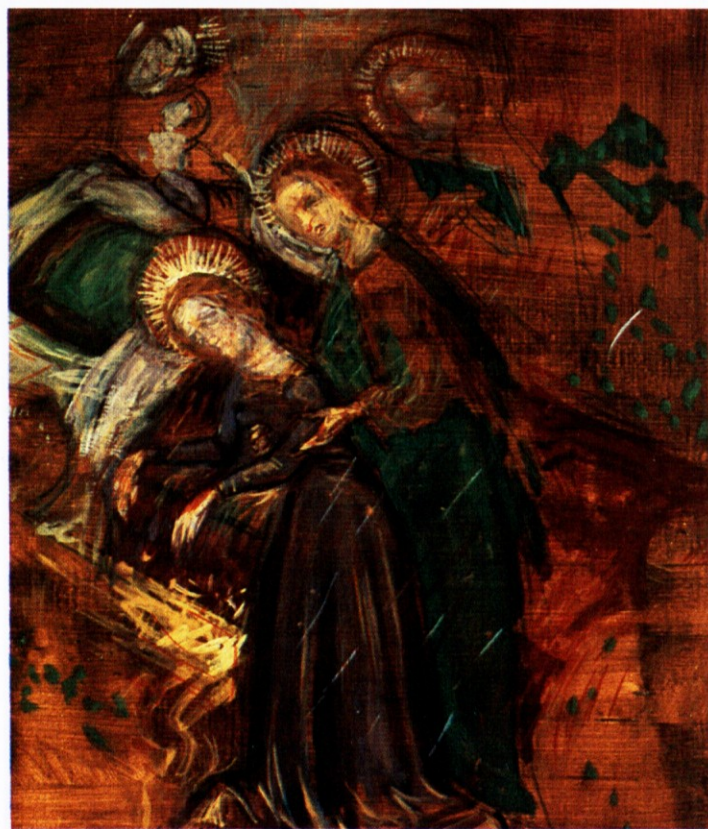
Zadnja leta smo večjo skrb posvetili tudi propagandi in obveščanju javnosti. Že vrsto let pripravljamo oddajo o planinstvu na lokalnem radiu, o izletih in drugih društvenih dejavnostih pa planince redno obveščamo na novomeški televiziji in vseh lokalnih glasilih.

Naše društvo predstavljamo na spletni strani : <http://www.infotehna.si/pd-novomesto/>.

Predsednik PD Novo mesto (v sredi-
ni) in predsednik PZ Slovenije sta naj-
bolj delavnim novomeškim planincem
podelila priznanja PZS (arhiv PD
Novo mesto)

Ivan Bogovčič

POKLON JANEZU LJUBLJANSKEMU
Del triptiha

Olje / platno / panel, 1993

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (60)

Barica Smole; foto: Lidija Murn

Vnesi v 49. nadaljevanje geslo

SMOLE BARICA pisateljica

R. 16. avgusta 1948 na Prevaljah na Koroškem. Od četrtega leta je živela v Trebnjem, nato v Mokronogu, po maturi na novomeški gimnaziji (1967) študirala na Višji pedagoški šoli slovenščino in ruščino, nekaj časa poučevala, nato pa je stopila v službo pri Labodu. Od leta 1990 objavlja kratko prozo v Primorskih srečanjih, reviji Rast in drugod ter se je na 9 literarnih natečajih uvrstila med deset izbranih, od tega šestkrat med prve tri najuspešnejše. Na natečaju GPG in založbe Mondena je bila nagrajena za nadaljevanje Jurčičevega nedokončanega mladostnega dela "Janez Gremčič". L. 1997 je pri Dolenjski založbi izšla njena zbirka kratke proze "Katarina". – B. Smole: Katarina, str. 135. Na platnicah: življenjepis – s sliko.

Popravi v 59. nadaljevanju (Rast X/1999, str. 514) geslo VESEL IVAN – VESENIN v VESEL IVAN – VESNIN.

VIDE FRANC sadjar

R. maja 1890 v Žvabovem pri Šentjerneju, u. 16. nov. 1972 prav tam. Pred drugo svetovno vojno je bil predsednik podružnice Slovenskega vrtnarskega društva in več let tudi župan občine Šentjernej. Izobraževal se je na tečajih na kmetijski šoli na Grmu in v Pleterjah. Obiskovali so ga strokovnjaki Buhuslav Skalicky, Martin Humek, Franc Malasek in drugi. Pisal je v SVV, Kmetovalca in Dolenjski list. – Naš vrt 8/1973 št. 2, str. 61 – s sliko.

VIDIC DARJA kostumografinja in slikarka

R. 22. marca 1947 v Litiji. Diplomirala je na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani in poučevala na šoli likovni in tehnični pouk. Kostumografsko je opremila več predstav v ljubljanski Drami in Mestnem gledališču ljubljanskem, npr. Ivana Mraka dramo Mirabeau in Anouilhov Orkester. – Slovenski gledališki leksikon III, str. 768.

VIDIC JANEZ župnik

R. v Zgornji Besnici na Gorenjskem 7. avg. 1936, u. 16. sept. 1998 v Šentrupertu na Dolenjskem. Po maturi na Kranjski gimnaziji je stopil v salezijski red, končal bogoslovje in imel novo mašo 1963. Služboval je v raznih krajih, največ na Dolenjskem, in bil nad dvajset let župnik v Šentrupertu. Ker je bil njegov oče partizan, on pa strpen duhovnik, so mu celo rekli rdeči župnik. Ob bližajoči se 500-letnici šentrupeške gotske cerkve se je lotil obnove cerkve, še poprej pa se je na to temeljito pripravil s študijem umetnostne zgodovine. Kljub hudi bolezni (nazadnje so mu amputirali obe nogi) je ohranil svojo vedrino in vestno opravljal pastirsko delo. – Cerkev na Slovenskem 1971, 1991. J. Zupan: Srečavanja, str. 282 – s sliko.

VIDEČNIK VILKO šolnik in ljudskoprosvetni organizator

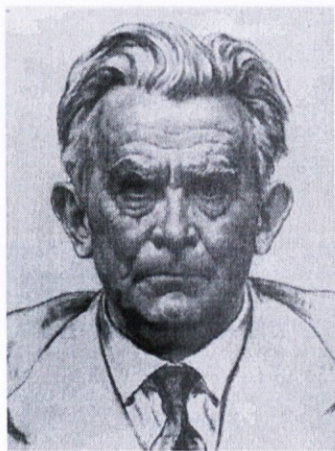
R. 7. maja 1911 v Mariboru, u. 10. maja 1994 v ljubljanski bolnici. Šolal se je v Celju in po maturi končal teološko fakulteto. Kot partizan Kozjanskega odreda je bil zajet od Nemcev, zaprt v Starem piskru v Celju in v mariborskem zaporu dočakal osvoboditev. L. 1948 je prišel v službo v Trebnje, postal poverjenik za šolstvo, od 1951 do 1973 pa je bil profesor in ravnatelj osnovne šole v Mokronogu. Poleg tega se je udeleževal kot pevec, dirigent, igralec, režiser in ljudskoprosvetni organizator in izvrsten govornik, poln iskrega duha in izvirnih šal, s katerimi je lahko ure in ure zabaval družbo. – Podatki sina Franca Videčnika, prof. v Mokronogu. Dolenjski list 22/1971 6. maja št. 18, str. 20 – s sliko.

VIDMAR DRAGO slikar in grafik

R. 25. jan. 1901 v Šapjanah (občina Opatija), u. 5. maja 1982 v Ljubljani. Po končanem učiteljskišču je poučeval v Celju in Laškem, se slikarsko izpopolnjeval v Zagrebu na umetnostni akademiji in poučeval na meščanski šoli v Ljubljani. L. 1943 je odšel v partizane, bil organizacijski sekretar in scenograf SNG na osvobojenem ozemlju, poučeval risanje na partizanski gimnaziji v Metliki, po vojni pa na gimnaziji v Ljubljani in na VPŠ. Ukvarjal se je tudi z ilustriranjem mladinskih knjig in razstavljal največ skupinsko v Ljubljani, Beogradu, na Moravskem, Češkem in drugod. Prejel je več državnih odlikovanj in Prešernovo nagrado. – SBL IV, str. 442.

VIDMAR IGOR športnik in novinar

R. 27. avg. 1963 v Novem mestu. Šolal se je v Novem mestu, maturiral 1982 in 1989 diplomiral na Fakulteti za šport v Ljubljani. Že v mladosti se je ukvarjal s športom, zmagal na šolskem prvenstvu v slalomu, v letih 1980 – 1989 bil prvak Jugoslavije v plavanju s perutmi in hitrostnem potapljanju in dosegel v več disciplinah državne rekorde. L. 1982 je na svetovnem prvenstvu v Moskvi dosegel 13. mesto na 100 m., 1984 bil slovenski prvak v podvodni orientaciji. Z novinarstvom se je ukvarjal že v študentskih letih, od 1993 pa je novinar Dolenjskega lista. – Osební podatki. Dolenjski list 19. avg. 1982 št. 33, str. 7 – s sliko.

Božidar Jakac: Josip Vidmar

VIDMAR JOSIP književnik, urednik in politik, akademik

R. 14. okt. 1895 v Ljubljani, u. 12. apr. 1992 prav tam. Maturiral je na klasični gimnaziji v Ljubljani, bil med prvo svetovno vojno v ruskem ujetništvu, po vrnitvi študiral v Pragi, na Dunaju in v Ljubljani ter 1928 diplomiral in se posvetil književnemu delu. Od 1934 je bil dramaturg v ljubljanski Drami, bil sourednik revije Sodobnost in 1941 med ustanovitelji OF. L. 1942 je odšel v partizane in opravljal vidne politične funkcije. Po vojni je bil predsednik prezidija LRS, od 1952 do 1976 predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti in častni doktor ljubljanske univerze. Njegovo delo je zelo obsežno in obsega kritike – poleg Levstika velja za najboljšega slovenskega kritika – eseje, prevode iz ruščine, nemščine, francoščine in angleščine. Zanimivo je, da je večji del njegovih knjig izšel v drugi polovici njegovega življenja. Svojevrstno je tudi njegovo memoarsko delo Obrazi. – SBL IV, str. 444.

VIDMAR JOŽE zdravnik

R. v Stavči vasi na Dolenjskem 27. avg. 1942. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Brežicah in 1967 diplomiral na medicinski fakulteti v Ljubljani. L. 1982 je napravil izpit za športnega zdravnika in izpit iz akupunkture. Naslednje leto je končal študij iz revmatologije in promoviral. Izpopolnjeval se je v Kielu v ZRN, Houstonu, Londonu in na Dunaju in sodeloval na simpozijih in kongresih doma in v tujini. Je izredni profesor medicine športa na fakulteti za telesno kulturo v Ljubljani in pisec strokovnih knjig in številnih člankov tudi v tujih jezikih. – Univerza IV-2, str. 1985, V-3, str. 2162.

VIDMAR MILAN elektrotehnik, filozof in šahovski vele mojster, akademik R. 22. jun. 1885 (brat Josipa) v Ljubljani, u. 9. okt. 1962 prav tam. Osnovno šolo, klasično gimnazijo in realko je študiral v Ljubljani, gimnazijsko maturo pa je kot privatist opravil v Novem mestu, ker je bil takrat možen študij na univerzi le z gimnazijsko maturo. Študiral je strojništvo na Dunaju, 1907 diplomiral, 1910 pa promoviral, in sicer iz elektrotehnike. V letih 1919 do 1957 je bil profesor elektrotehnike na ljubljanski univerzi in vmes tudi njen rektor, od 1940 redni član SAZU ter njen predsednik (1942-45). Je avtor številnih razprav in knjig s področja elektrotehnike pa tudi filozofije (Oslovski most, Moj pogled na svet) ter šaha (Petdeset let za šahovnico). – SBL IV, str. 452.

VIDMAR NANDE slikar

R. 17. avg. 1899 (brat Draga) na Proseku pri Trstu, u. 16. jun. 1981 v Ljubljani. L. 1917 je maturiral na ljubljanskem učiteljskišču, se slikarsko izpopol-

Nada Vidmar - Stritar

njeval na Dunaju, učiteljeval na Koroškem in študiral na umetnostni akademiji v Zagrebu. L. 1943 je odšel v partizane, poučeval na partizanski gimnaziji v Črnomlju risanje, po vojni pa v Ljubljani. Slikal je v olju, delal lesoreze in risbe ter ilustriral knjige. L. 1978 je prejel Prešernovo nagrado. – SBL IV, str. 459.

VIDMAR – STRITAR NADA operna in koncertna pevk

R. 28. maja 1917 v Brucku v Avstriji (žena Josipa Vidmarja), u. 3. jan. 1990 v Ljubljani. Po maturi na ljubljanski realki je študirala glasbo in prvič javno nastopila 1930 v tercetu in kvartetu sester Stritar. L. 1941 je bila angažirana v Ljubljanski Operi, jeseni 1943 pa je prišla v partizansko gledališče na osvobojenem ozemlju. V SNG, ustanovljenem 1944, je nastopila tudi kot dramska igralka. Po vojni je pela kot solistka v SNG v Ljubljani. Nastopila je v okoli 40 operah in gostovala tudi v tujini. L. 1953 je prejela Prešernovo nagrado – SBL IV, str. 458.

VIDMAR TIT pesnik, novinar in urednik

R. 1. jun. 1929 (sin Josipa) v Ljubljani, u. 27. febr. 1999 prav tam. Še kot otrok je odšel 1942 v ilegalo, nato pa v partizane. Po osvoboditvi je maturiral, študiral filozofijo in nato diplomacijo, od 1951 pa je bil zaposlen pri Slovenskem poročevalcu, nato pri Delu kot novinar in urednik. Vmes je bil dve leti dopisnik iz Rima in Moskve. L. 1958 je izdal pesniško zbirko Lirika. Z esejji, potopisi in literarnimi ocenami je sodeloval v dnevnem časopisu. Prejel je odlikovanje zaslužnega viteza republike Italije. – SBL IV, str. 461. Delo 2. marca 1999 št. 49, str. 2 – s sliko.

VIDMAR TONE (LUKA SUHADOLC) spomeničar in narodni heroj

R. 3. jan. 1917 na Verdu, u. 19. sept. 1999 v Rogaški Slatini. Po osnovni šoli je bil gozdarski delavec na Verdu. L. 1941 je odšel v partizane, bil komandir čete, komandant bataljona, operativni oficir in namestnik komandanta XIV. divizije, s katero se je udeležil pohoda na Štajersko. L. 1944 je postal komandant te divizije. Po vojni se je šolal v Rusiji in je bil upokojen kot polkovnik. Maja 1945 je bil proglašen za narodnega heroja. – SBL IV, str. 461. Delo 20. sept. 1999, št. 218 (osmrtnica).

VIDMAR (WIDMAR) VINKO šolnik in potopisec

R. 18. sept. 1853 v Ljubljani, u. 26. nov. 1879 v Krškem. V osnovno šolo je hodil na Dunaju, v realko pa v Ljubljani in se 1872 vpisal na mornariško vojno akademijo. Kot kadet je prekržaril na ladjah Jadransko, Egejsko in Sredozemsko morje, po vrnitvi v Ljubljano pa je opravil strokovni izpit za meščanskošolskega učitelja in poučeval matematiko, naravoslovje in risanje na meščanski šoli v Krškem. Zanimivosti s svojih potovanj je opisal v Laibacher Zeitung, po njegovi smrti pa je Ivan Lapajne prevedel 16 njegovih nemških pisem in jih objavil v Letopisu Matice slovenske 1880 pod naslovom Življenje na morju in popotovanje okoli sveta. – SBL IV, str. 462.

VILFAN HINKO (HENRIK) gl. WILFAN HINKO!

VILFAN (WILFAN) SIMON prošt, Prešernov prijatelj

R. 20. okt. 1802 v Stari Loki, u. 4. nov. 1881 v Novem mestu. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in bil od 2. razreda dalje Prešernov, na liceju pa Slomškov sošolec. Od 1867 je bil novomeški kanonik, od 1879 prošt, dekan in župnik. Z zgodovinskimi spisi je sodeloval v Novicah in Zgodnji danici, izdal nekaj nabožnih del in slovel kot cerkveni govornik. Svoje spomine na Prešerna je sporočil pesnikovemu življenjepiscu Tomu Zupanu, kjer omenja Prešernovo nadarjenost, prijaznost, ponižnost in dovtipnost. – SBL IV, str. 473. Fr. Kidrič: Prešernov album, str. 282.

VILHAR ALBIN šolnik, leksikograf in prevajalec

R. 27. febr. 1902 v Postojni, u. 24. jul. 1975 v Beogradu. Klasično filologijo je študiral na Dunaju in v Ljubljani ter 1924 promoviral. L. 1924/5 je služboval na novomeški gimnaziji kot suplent, nato pa je živel v Srbiji in bil

v Beogradu lektor latinščine na filozofski fakulteti. Poleg drugih slovarjev je napisal tudi slovensko – srbohrvaški in srbohrvaško – slovenski slovar ter mnogo prevajal iz grščine, latinščine in drugih jezikov. – SBL IV, str. 474. M. Dodič: 225 let, str. 338.

VILHAR SREČKO politični delavec in knjižničar

R. 7. apr. 1907 v Kromberku pri Novi Gorici, u. 1. okt. 1976 v Ljubljani, pok. v Kopru. L. 1931 je maturiral na ljubljanskem učiteljski in stopil v partijo. Zaradi komunizma je bil 1933 v Beogradu obsojen na šest let težke ječe. L. 1943 se je pridružil partizanom-prekomorcem in bil naslednje leto premeščen v Slovenijo, kjer je organiziral brigado Fontanot, aprila 1945 pa je bil imenovan za upravnika partijske šole v Rogu. Po vojni je bil do upokojitve ravnatelj Študijske knjižnice v Kopru. Obsežno je njegovo publicistično delo. Prejel je več odlikovanj, med njimi red bratstva in enotnosti z zlatim vencem. – SBL IV, str. 480.

VINKLER VENCESLAV gl. WINKLER VENCESLAV!

VIPOTNIK JANEZ politični delavec in pisatelj, spomeničar

R. 21. avg. 1917 v Zagorju ob Savi, u. 21. apr. 1998 v Ljubljani. Po maturi 1939 je študiral gradbeništvo, bil po okupaciji aktivist OF in član VOS v Ljubljani, odšel 1942 v partizane na Dolenjsko, bil borec in politkomisar, po vojni pa je opravljal pomembne politične službe, bil minister, sekretar CK ZKS, glavni urednik Dela, generalni direktor zavoda RTV Ljubljana in član predsedstva SRS. Poleg številnih člankov in publikacij je napisal več leposlovnih del, za katera je zajel snov iz NOB: Iz zanke, Rodna ledina (roman), Enainštirideseto, Petinštirideseto idr. Pisal je tudi za mladino. – SBL IV, str. 485.

Janez Vipotnik

VIPOTNIK (Červan) OLGA družbenopolitična in vzgojna delavka

R. 8. jul. 1923 v Ljubljani (žena Janeza). Po osnovni in meščanski šoli je končala gremialno šolo in 1942 odšla v partizane, bila politkomisarka in sekretarka SKOJ, urejala mladinsko glasilo Mladi tovariš in vanj tudi pisala. Ob napadu na Žužemberk 1943 je bila ranjena, nato je delovala na Štajerskem in Koroškem. Po vojni je delala v Agitpropu, pri predsedstvu vlade, absolvirala VPŠ, delovala v raznih organizacijah s področja mladinske vzgoje in otroškega varstva. Med drugim prejela red za hrabrost, red zaslug za narod itd. Je avtorica številnih publikacij. – SBL IV, str. 487.

VIRANT JERNEJ elektrotehnik, strokovnjak za računalništvo

R. 3. sept. 1932 v Strahomeru pri Igu. Po osnovni in srednji šoli je študiral elektrotehniko v Ljubljani, 1965 magistriral in 1966 doktoriral. Na fakulteti za elektrotehniko je bil izvoljen 1960 za predavatelja, nato za docenta, izrednega in 1977 za rednega profesorja za predmete s področja računalniške logike in računalniških sistemov. Sodeluje kot strokovnjak na kongresih v tujini, piše strokovne razprave in učbenike ter sodeluje v Inštitutu za slovenski jezik kot strokovnjak za računalniško terminologijo. Je avtor številnih raziskav, ekspertiz in patentov. – Univerza II, str. 384. SBL IV, str. 487.

VIRANT TONE amaterski igralec in publicist

R. 27. avg. 1928 v Gabrju pri Soteski. V partizane je šel tako rekoč kot otrok. Po vojni je kot delavec pomagal obnoviti Žago in se vključil v društvo Zarja, kjer je kot glavni igralec sodeloval pri številnih predstavah. Je zbiralec knjig, piše prigodniške pa tudi ljubezenske pesmi, se zanima za lokalno zgodovino in z dopisi s svojega konca sodeluje v Dolenjskem listu. – Dolenjski list 13. avg. 1998 št. 32, str. 18 – s sliko.

VIRBNIK ALOJZ klasični filolog

R. 22. jul. 1861 v Novi Cerkvi pri Celju, u. 29. dec. 1929 v Ljubljani (samomor). Po maturi na celjski gimnaziji je študiral klasično filologijo v Gradcu in poučeval na gimnaziji v Ljubljani, 1895 – 1908 pa na novomeški latinščini, grščino, slovenščino in propedevitko. Dr. Vojeslav Mole, njegov nek-

danji dijak na novomeški gimnaziji ga v svojih spominih opisuje takole: "...eden najinteligentnejših in najbolj izobraženih srednješolskih profesorjev, pri tem pa zelo duhovit, zakrknjen samec... Njegove razlage so bile naravnost sijajne, še boljša in lepša, kar umetniško dovršena pa je bila njegova deklamacija pesniških tekstov." M. Dodič: 225 let, str. 339. V. Mole: Iz knjige spominov, str. 22.

VIRK FLORJAN krčmar, Trdinov gospodar

R. 4. maja 1820 na Dobu na Gorenjskem, u. 16. jun. 1890 v Bršljinu. Na Reki se je spoznal z Dolenjko Ano Pirc s Sel pri Straži, ki je na Reki služila, in se z njo poročil. Na Reki je imel krčmo Kod četverih vrata in pri njem je stanoval tudi vdovec Trdina. Ko je Virk moral krčmo zapreti, je kupil na dražbi hišico v Bršljinu in Trdina se je odločil, da po kazenski upokojitvi odide z njim. Odločitev je bila nadvse pomembna, saj brez preselitve na Dolenjsko ne bi bilo znamenitih Trdinovih bajk in povesti iz dolenjskega življenja, s katerim se je pridobil sloves najboljšega slovenskega stilista svoje dobe. Virkova hišica, v kateri je Trdina preživel prva štiri leta na Dolenjskem, je morala po drugi vojni neizprosno izginiti po volji soldateske, - K. Bačer: Iz dolenjske preteklosti, str. 71-73 (popravi tam napako, da je bil Trdina ob prihodu na Dolenjsko 15 let vdovec, prav: pet let).

VIRŠČEK ANDREJ fotograf

R. leta 1894 v Bučni vasi, u. v Novem mestu. Delal je pri graditvi belokranjske železnice. V prvi svetovni vojni je bil mobiliziran kot bolničar. Fotografiranje se je baje naučil v nekem fotografskem laboratoriju in je imel po prvi vojni fotografsko obrt v Novem mestu – Naše glasilo VIII/1991 št. 1, str. 3. Dolenjski list 6. okt. 1983 št. 40, str. 16 – s sliko.

VISCONTI VIRIDA vojvodinja

Izhaja iz milanske plemiške rodovine Sforza Visconti in je bila žena avstrijskega vojvode Leopolda III. ter mati Ernesta Železnega, zadnjega koroškega vojvode, ki je bil ustoličen na Gosposvetškem polju. Po smrti svojega moža 1386 se je naselila na Pristavi nad Stično in ostala v ljudskem spominu kot dobrotnica revežev in je stiškemu samostanu zapustila vse svoje premoženje. Umrla je okoli 1414 in je pokopana v samostanski cerkvi. Dr. Ivan Janežič – Kraljev je napisal o njej povest Gospa s Pristave. - Krajevni leksikon Slovenije II, str. 146. J. Mal: Zgodovina slovenskega naroda, str. 243 – slika.

VIŠNIKAR FRANC pravnik in politik

R. 23. febr. 1848 v Brezovem pri Litiji, u. 5. febr. 1914 v Ljubljani. Po maturi na ljubljanski gimnaziji (1870) je študiral pravo na Dunaju in diplomiral. Od 1885 do upokojitve je živel kot okrajni sodnik oz. sodni svetnik v Ribnici. L. 1887 je bil kot poslanec in zastopnik okraja Kočevje in Ribnica izvoljen v deželni zbor, 1895 pa v deželni zbor, kjer se je zavzemal za enakopravnost slovenščine v šolah in uradih. Bil je soustanovitelj ribniške posojilnice, udejstvoval pa se je tudi kot pravni pisatelj. – SBL IV, str. 491.

Rodbinsko ime Dular je razširjeno na Dolenjskem, zlasti v okolici Novega mesta in dolini reke Krke od Žužemberka navzdol. Med znanimi in uspešnimi Dularji naj omenim pisatelja Jožeta Dularja in nekdanjega direktorja Ljubljanskega velesejma dr. Milana Dularja. Ta spis pa je posvečen inženirju ekonomije Metodu Dularju, direktorju tovarne Motvoz in platno Grosuplje, ki je bil po drugi svetovni vojni med vodilnimi teoretiki gospodarskega sistema Socialistične republike Jugoslavije. Leta 1946 je bil izvoljen za profesorja Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani; predaval je predmet organizacija podjetij.

Metod Dular se je rodil 12. junija 1899 v Novem mestu. Njegov oče Jožef (1856-1938) je bil doma iz Cegelnice pri Novem mestu, poklicni puškar, ki je nekaj let služboval kot kočijaž na grmski kmetijski šoli, mati Marija (1868-1942), rojena Pogačnik v Tržiču na Gorenjskem; delala je na Kapitlju v Novem mestu. Od sester in bratov naj omenim Hermino, poročeno Hrovat, trgovko v Dobrniču v Suhi krajini; brat Jože (1896-1978) je bil lingvist (obvladal je 16 jezikov), poučeval je na gimnazijah v Celju, Kranju in v Ljubljani; brat Ciril (1897-1957) je vodil trgovino Kmetijske družbe v Novem mestu in kasneje kot komercialist podjetja GOSAD. V mladosti je bil uspešen telovadec, prijatelj in sodelavec Leona Štuklja; brat Bogomir (1901-1991) je bil svetovni popotnik (v Evropi in Ameriki), trgovec z zelenjavo v Pragi in s starimi avtomobili v Parizu; sestra Jelica (1905-1996) se je poročila z odvetnikom Davorinom Grosom (1897-1989), rojenim v Stražišču pri Kranju.

Po maturi na novomeški gimnaziji leta 1920 je opravil abiturientski tečaj v Zagrebu, nato je tu študiral na Visoki šoli za trgovino in promet. Med študijem je bil občasno zaposlen in si iz lastnih dohodkov omogočil študij v Zagrebu. V tem času je služboval v Zadružni gospodarski banki, d.d., v Ljubljani, v veletrgovini Strmecki v Celju in pri tvrdki Majolika v Zagrebu, navadno kot računovodja ali korespondent. V šolskem letu 1924-1925 je predaval pol leta na trgovski šoli v Novem mestu. Zaradi levičarskih pogledov na kapitalizem je bil razrešen in odpuščen: po diplomi leta 1925 je dobil mesto vodje pisarne in tajnika podjetja Anton Šinkovec, d.d., Grosuplje, leta 1928 preimenovano v Tovarno motvoza in vrvarna, d.d., leta 1930 mu je bila podeljena prokura, nato pa še naloge stečajnega upravitelja. V tem času je izkoristil konjunkturo zaradi sankcij proti Italiji (ki je zasedla Etiopijo), in zaradi ugodnega nakupa surovin (konoplje v Bački) in povečanja prodaje vrvarskih izdelkov. Tovarna je tako preživela gospodarsko krizo (1929-1935) in se uvrstila v donosno podjetje z imenom Motvoz in platno, d.d., Grosuplje. Zaradi levičarstva je bil prvič zaprt leta 1929, zaradi sodelovanja z OF pa leta 1942 in ponovno leta 1943, zato je odšel v ilegalo in se zadrževal v okolici Firenc, po kapitulaciji fašizma pa je čez Bari odšel na osvobodeno ozemlje. Po osvoboditvi Beograda ga je vlada imenovala za načelnika komisije za gospodarsko obnovo države; avgusta 1945 je prevzel naloge direktorja državnega revizijskega zavoda; od septembra 1946 je bil načelnik urada za cene pri Zvezni planski komisiji v Beogradu, dne 1. septembra 1948 pa je bil izvoljen za izrednega profesorja Ekonomske fakultete za predmet organizacija podjetij.

V tovarni v Grosupljem je že leta 1938 kot novost v naši praksi vpeljal obratovno obračunski list (obol), to je moderno industrijsko knjigovodstvo in sodobne industrijske kalkulacije. To mu je omogočilo, da je tovarno tehnično in poslovno moderniziral in proizvodnjo racionaliziral. Zato si je prizadeval, da bi v Jugoslaviji uzakonili in vpeljali enotno knjigovodstvo in kalkulacijo kot temeljni problem za uvedbo planskega gospodarstva.

V času gospodarske svetovne krize v letih 1929-1935 se je zavzemal za poživitev domače blagovne menjave in s tem za oživitev industrije. Njegovi članki v Trgovskem listu leta 1931 so močno odmevali: Kupujmo domače blago. Zato je spodbudil ter s sodelavci organiziral pridelovanje lanu (in konoplje) v širši okolici tovarne, zlasti v Suhi krajini in Zasavskem hribovju,

ta prodaja pa je kmetijam omogočila važen vir denarnih dohodkov. V ta namen je tovarna Motvoz in platno izdajala časnik – bilten Lan in konoplja, ki ga je Dular tudi urejal.

Po nepopolnih podatkih je Metod Dular objavil okoli 150 prispevkov, člankov, poročil in razprav. Obravnaval je sisteme in načela računskih načrtov v industriji in trgovini ter metode določanja in izračunavanja stopenj akumulacije in fondov; med drugimi vprašanji so pomembne Dularjeve razprave o:

- Osposabljanju radnika za vršenje kontrolne službe u privrednim preduzećima (Rad Beograd, 1946, 8, 8).
 - Odstopanje cen vrednosti v prehodnem obdobju iz kapitalizma v socializem (Ekonomska revija 1950, 1-2 in 60-92).
 - O izgubljenem (porabljenem) amortizacijskem fondu (Ekonomska revija 1953, 7-8).
 - Les professions des experts comptables en Yougoslavie (EC Paris, 1954, 1, 1-3).
 - Primer plana industrijskega podjetja (Skripta, EF Ljubljana, 1958, 48 str.).
- Za razvoj Slovenije sta pomembna dva Dularjeva elaborata, in sicer:
- Obrazložitev potrebe in ekonomske upravičenosti izgradnje Luke Koper 1957
 - Rentabilitetni račun in finansiranje izgradnje Luke Koper 1957.

Z referati je sodeloval na medfakultetnih konferencah ekonomskih fakultet v Zagrebu (1931), Ljubljani (1952), Skoplju (1953), Sarajevu (1954) in v Beogradu (1955). V referatih in drugih javnih nastopih je obravnaval tudi stanovska, poklicna in kadrovska vprašanja, položaj in vloga ekonomske stroke v gospodarskem in družbenem razvoju. Bil je med pobudniki ustanovitve Zveze ekonomistov Jugoslavije, aktivno pa je več let sodeloval v Društvu ekonomistov Slovenije. Pred drugo svetovno vojno je bil Dular med ustanovitelji društva KRKA, ki si je med drugim prizadevala za obnovo Hidroelektrarne Zagradec in za elektrifikacijo Dolenjske, s tem pa je dobila tudi tovarna Motvoz in platno več energije za svoj razvoj. Ob upokojitvi leta 1961 je bil odlikovan z redom dela z rdečo zastavo.

Ivan Bogovčič

UDOBJE
(Bogo Komelj)
Olje, platno / panelka, 1993

SEPTEMBER

NOVO MESTO, 1. septembra - V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekal literarni performance Neskončnost ptujskega pesnika Davida Bedrača. Poezijo so ob glasbi skupine Pink Floyd in Prodigy poleg avtorja brali še Andrej Žerak ter Karmen in Tatjana Kodrič.

ŠMARJETA, 1. septembra - Na prvi šolski dan so v OŠ Šmarjeta na ogled postavili razstavo ilustracij akademske slikarke Erike Omerzel Vujić iz Metlike. Odprtitev je popestril glasbenik Lado Jakša.

NOVO MESTO, 2. septembra - V avli Zavarovalnice Tilia so odprli razstavo unikatnih keramičnih izdelkov domačina Matjaža Matka.

BRESTANICA, 3. septembra - Ptica na struni je naslov koncerta, ki je v okviru Jesenskih serenad potekal na gradu Rajhenburg. Nastopila sta Matej Grahek (flavta) in Gregor Marinko (violončelo).

MULJAVA, 3. septembra - V Letnem gledališču so še zadnjič ponovili predstavo Jurčičevega Desetega brata. Do tega dne je bila v galeriji Kresnička na ogled razstava ilustracij po motivih Desetega brata akademskega slikarja Franceta Kunaverja.

NOVO MESTO, 3. septembra - Dolenjski muzej in Slovenska prosvetna zveza iz Celovca sta povabila na otvoritev dvojezične etnološke razstave Ko bo lan cvetel. Avtorica razstave je etnologinja Irena Destovnik. Prireditve sta popestrila kitarist Dušan Pavlenič in flavtistka Maja Gašperšič.

CEROVEC, 4. septembra - V gostišču Ogulin je Društvo likovnih ustvarjalcev iz Semiča odprlo likovno razstavo Antona Geršiča in drugih članov društva: Žareta Žbogarja, Alenke Mušič, Saša Pavloviča in Ljubljancana Iveta Gorjupa.

GLOBODOL, 4. septembra - V Domu glasbene dediščine je na šestem letošnjem t.i. Koncertu ob svečah na orglah nastopil italijanski glasbenik Luca Ferrini.

METLIKA, 4. septembra - S koncertom v počastitev 100-letnice rojstva skladatelja Matije Tomca so v cerkvi Pri treh farah svečano zaključili letošnje kulturne prireditve Pridi zvečer na grad. Nastopili so oktet Vitis, cerkveni pevski zbor iz Podzemlja, vokalna skupina Lan, Tomčeve skladbe pa je na orglah preigral Andrej Kunič.

ŽUŽEMBERK, 4. septembra - V okviru poletnih grajskih prireditev je zbrane zabaval kantavtor Adi Smolar.

LJUBLJANA, 7. septembra - Narodni muzej Slovenija je povabil na predavanje Zgodovina železarne na Dvoru ob Krki in njeni izdelki. Predaval je dr. Matija Žargi.

MIRNA PEČ, 8. septembra - Pri Novljanu se je pričela mednarodna kolonija Novomeška likovna srečanja 99, ki sta jo organizirala Galerija Kralj iz Novega meta in gostilna Novljan iz Mirne Peči. Sodelovalo je 20 slikarjev.

JANKOVIČI, 9. - 11. septembra - Na domačiji Raztresen je potekala likovna kolonija 38 litijskih osnovnošolcev. Na otvoritvi razstave so v kulturnem programu nastopili vokalna skupina KUD Jevnica in člani KUD Boža Račiča iz Adlešičev.

KRŠKO, 9. septembra - V Galeriji Krško so odprli razstavo grafik akademskega slikarja Todorčeta Atanasova, po rodu iz Makedonije.

SPLIT, 9. septembra - Mešani pevski zbor Krka je na povabilo Slovenskega društva Triglav gostoval v Splitu, kasneje pa je nastopil še na Braču in Hvaru.

BRESTANICA, 10. septembra - Na gradu Rajhenburg so v okviru Jesenskih serenad nastopili Melina Todorovska na angleškem rogu in Nicoletta Sanzin na harfi, kot pesnik pa Miklavž Komelj. Večer so ponovili tudi na gradu Bogenšperk.

BREŽICE, 10. septembra - V Posavskem muzeju Brežice so se na koncertu klasične glasbe predstavili: pianistka Nina Kobler iz Zagreba ter njena

Levo: Čembalist Luca Ferrini na koncertu v cerkvi sv. Tomaža v Straži

Desno: Otvoritev razstave 10. likovne kolonije Brežice v Posavskem muzeju

gosta, baročni trio Titl in baritonist Dražen Čuček.

STRAŽA, 10. septembra - V podružnični cerkvi sv. Tomaža je na petem koncertu iz cikla Novomeškega glasbenega festivala nastopil priznani italijanski glasbenik, čembalist Luca Ferrini.

BIZELJSKO, 11. - 12. septembra - Društvo likovnikov Brežice in tamkajšnja izpostava Sklada sta organizirala likovno kolonijo domačih likovnikov in likovnikov iz Krškega.

KOSTANJEVICA, 11. septembra - Pihalni orkester Kostanjevica na Krki je ob petletnici delovanja pripravil zabavni večer. Podelili so tudi priznanja.

NOVO MESTO, 15. septembra - V Jakčevem domu Dolenjskega muzeja so predstavili priložnostni poštni znamki, ki ju je pošta izdala v počastitev stoletnice rojstva Božidarja Jakca. Za glasbeni predah je poskrbela harmonikarka Darja Župančič.

PIŠECE, 15. - 16. septembra - Pripravili so simpozij o znamenitem leksikografu Maksu Pleteršniku, ki ga je vodil akad. prof. dr. Jože Toporišič. Na srečanju so predstavili tudi Slovarki kotiček na Internetu, projekt OŠ Maksa Pleteršnika Pišeece.

BREŽICE, 16. septembra - Z otvoritvijo likovne razstave v galeriji Posavskega muzeja se je zaključila jubilejna 10. likovna kolonija Brežice, na kateri je ustvarjalo 17 sodobnih umetnikov z območja nekdanje Jugoslavije in skupina Irwin. Osrednji govornik na otvoritvi je bil Jože Hudeček, v kulturnem programu pa je nastopila sopranistka Olga Gracelj ob spremljavi Milka Bizjaka na Špinetu.

KRŠKO, 16. septembra - V Valvasorjevi knjižnici so predstavili knjigo Vse sorte je že blou Marije Krejan iz Velikega Trna. Delo je izdala založba Kmečki glas.

BRESTANICA, 17. septembra - Na gradu Rajhenburg je bil koncert vokalne skupine Ecce, ki so ga dan kasneje ponovili na gradu Bogenšperk.

CERKLJE OB KRKI, 17. septembra - V galeriji vojašnice so odprli razstavo slik Vlada Ceditnika z naslovom Ob Savi in Krki. V kulturnem programu so nastopili pihalni orkester ter učenci in profesorji Glasbene šole Brežice.

ČRNOMELJ, 17. septembra - Zavod za izobraževanje in kulturo - Knjižnica je v kulturnem domu priredil zaključno prireditev knjižnega kviza France Prešeren in Gorenjska.

LJUBLJANA, 17. septembra - V prostorih Leka so predstavili knjigo Fakulteta za zrak prof. dr. Janeza Baniča, ki jo je pred kratkim izdala Dolenjska založba. Knjigo sta predstavila avtor in Franci Šali. - Med dvesto izbranimi slovenskimi osnovnošolci jih je petdeset iz skoraj vseh dolenjskih osnovnih šol sodelovalo na prireditvi, posvečeni 40-letnici Bralne značke v Cankarjevem domu. Slavnostni gost je bil pesnik Tone Pavček.

NOVO MESTO, 17. septembra - Petje in glasba Kamniških kolednikov, poezija Smiljana Trobiša in razstava novomeških slikark Jožice Škof in Jelice Kupec so tvorili jedro Rudijevega večera v lokalu Pri Vidi, ki ga je vodil Rudi Škof. – V Knjižnici Mirana Jarca je Slavka Kristan vodila zaključno prireditev akcije Slovenski knjižni kviz 1999 France Prešeren in Gorenjska.

VELIKE BRUSNICE, 17. septembra - Na 6. koncertu Novomeškega glasbenega festivala je v župnijski cerkvi nastopila orglarka Angela Tomanič.

RIM, 17. septembra - V galeriji Spazio Blu so odprli pregledno razstavo grafičnega ustvarjanja Branka Suhyja iz Novega mesta. Gre za obdobje zadnjih sedmih let. Ob razstavi je izšel katalog.

PODSREDA, 18. septembra - Na gradu so z otvoritvijo razstave Fotografska izkušnja z deli mladih fotografov odprli slovenske dneve evropske kulturne dediščine. Z območja širše Dolenjske so med izbranimi spomeniki arheološko najdišče v središču Črnomlja, Auerspergova železarna na Dvoru pri Žužemberku, Baza 20 v Kočevskem Rogu in muzej na prostem v Drči pri kartuziji Pleterje. Izšel je tudi knjižni vodnik.

BOGENŠPERK, 19. septembra - Na gradu so priredili koncert Kvarteta rogov, v katerem je nastopil tudi glasbenik Primož Zemljak iz Krškega.

BREŽICE, 21. septembra - V galeriji Dolenjske banke so odprli razstavo 50 let Posavskega muzeja.

Slikar Marin Berovič pred svojo sliko Novega mesta na razstavi v galeriji Dolenjskega muzeja

NOVO MESTO, 22. septembra - Akademik Janez Menart je v Dolenjskem muzeju odprl pregledno slikarsko razstavo pastelov novomeškega rojaka, slikarja dr. Marina Beroviča. Na otvoritveni slovesnosti so nastopili plesalka Mojca Pačnik iz Kazine ter Ljubljanski godalni kvartet.

BRESTANICA, 23. septembra - Na gradu Rajhenburg so na ogled postavili fotografsko razstavo Kulturni spomeniki v občini Krško, ki sta jo v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine pripravila krška izpostava Sklada in Društvo ljubiteljev fotografije Krško. Na otvoritvi so nastopili učenci krške glasbene šole.

BREŽICE, 23. septembra - Z nastopom Slovenskega okteta in podelitvijo spominskih kovancev zaslužnim za razvoj muzeja je izzvenela slavnostna akademija, posvečena 50-letnici Posavskega muzeja.

GLOBODOL, 23. septembra - V Domu glasbene dediščine je na zadnjem letošnjem koncertu iz cikla Koncerti ob svečah nastopil kvartet Musica antiqua Slovenica.

MALI NERAJEC, 23. septembra - V gostišču Balkovec so predstavili knjigo Nerajska hrana Ksenije Khalil iz Črnomlja.

NOVO MESTO, 23. septembra - Violinista Vlado Batista in Marijan Dović v duu New Strings sta popestrila otvoritev razstave nagrajenih fotografij iz cikla Mali princ domačega fotografskega ustvarjalca Boruta Peterlina v Galeriji Krka.

PODSREDA, 23. septembra - V gradu je bil na sporedu koncert Viva Beethoven iz cikla Glasbeni september. Nastopili so: rogista Radovan Vlatković in Boštjan Lipovšek, pianist Đorđe Stanetti in godalni kvartet Ad libitum.

BRESTANICA, 24. septembra - Na gradu je na zadnjem iz vrste kulturnih večerov Jesenske serenade nastopil kvartet rogistov: Boštjan Lipovšek, Borut Pahič, Katja Pupis in Primož Zemljak.

V Krškem so bili dnevi evropske kulturne dediščine posvečeni Vladimirju Štovičku; na sliki: razstava v galeriji Vladimirja Štovička

DOBRNA, 24. - 26. septembra - Na 18. ekstemporu Dobrna sta sodelovala tudi Janko Orač in Marjan Maznik iz Novega mesta. Orač je bil nagrajen za sliko Spokojnost stare kavarne.

KRŠKO, 24. septembra - Dneve evropske kulturne dediščine so v krški občini posvetili kiparju Vladimirju Štovičku. V Galeriji Štoviček so odprli razstavo, potekala je kiparska delavnica, skupina Tantadruj je imela koncert, v Valvasorjevi knjižnici so pripravili priložnostno razstavo gradiva o Štovišku.

BIZELJSKO, 25. septembra - Moški pevski zbor Stara vas - Bizeljsko je v farni cerkvi priredil koncert treh zborov v počastitev beatifikacije Antona Martina Slomška. Nastopili so še Zagriški fantje iz Šentlovrenca pri Trebnjem in mešani pevski zbor Visoko pri Kranju. V združenem domu so odprli razstavo o naravni in kulturni dediščini Bizeljskega.

ŽUKOVO, 26. septembra - V počastitev 90-letnice rojstva enega najvidnejših slovenskih zgodovinarjev in prvega profesorja za narodno in občo sodobno zgodovino na ljubljanski univerzi, prof. dr. Metoda Mikuža, so na njegovi rojstni hiši odkrili spominsko ploščo. Njegov lik in delo je predstavil dr. Božo Repe.

TREBNJE, 28. septembra - Območna izpostava Sklada je organizirala 1. srečanje seniorjev literatov Dolenjske in Bele krajine. Za glasbeno popestritev sta poskrbela Trebanjski oktet in pianist Zoltan Peter.

TREBNJE, 29. - 30. septembra - V prostorih Galerije likovnih samorastnikov je bila na ogled razstava maket starih ladij, slik in skulptur v železu Slovenskega društva Triglav iz Splita.

KOSTEL, 30. septembra - V Novi Ljubljanski banki so odprli razstavo fotografij Katje Kostanjšek, članice fotokluba Fuji iz Ribnice.

MULJAVA, 30. septembra - V Galeriji Kresnička na Jurčičevi domačiji so odprli že 136. samostojno razstavo samoukega likovnega ustvarjalca iz Višnje Gore Štefana Horvata.

RIBNICA, 30. septembra - Dr. Stane Bernik je odprl razstavo del Tanje Pak z naslovom Iskanja v galeriji Miklove hiše.

TREBNJE, 30. septembra - Na glasbenem večeru v osnovni šoli se je predstavil kitarist Žarko Ignjatović iz Ljubljane.

ČRNOMELJ, septembra - V Špeličevi hiši so odprli razstavo del mladih likovnikov, ki so poleti ustvarjali pod vodstvom akademskega slikarja Roberta Lozarja.

NOVO MESTO, septembra - Minilo je 120 let od rojstva prof. Karla Kunca, Novomeščana, pisca učbenikov za matematiko in fiziko, in 60 let od dokončanja zbirke učbenikov za aritmetiko in algebro za osemrazredne osnovne šole. - Na povabilo Društva slovensko-grškega prijateljstva je oktet Adoramus nastopil na tradicionalnih kulturnih večerih v Atenah. - Jadranka Matić Zupančič je pripravila razstavo knjižnih ilustracij Božidarja Jakca v avli Knjižnice Mirana Jarca. - V razstavni vitrini avle Dolenjske banke je bila na ogled razstava uprizoritev znamenite igre v Novem mestu pokopanega pisatelja in dramatika Slavka Gruma Dogodek v mestu Gogi. Razstava je posvečena 50-letnici pisateljeve smrti. - Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto je pričel s sondažnim arheološkim raziskova-

SEPTEMBER

njem zemljišča ob zvoniku in delu ladje kapiteljske cerkve. Na Kapitlju potekajo tudi obnovitvena dela severnega trakta proštije.

ŽUŽEMBERK, septembra - S predstavitvijo dveh mladih pesnikov, Melitke Križman, dijakinje Gimnazije Želimplje, in že uveljavljenega pesnika Jurija Marussiga iz Ljubljane, so se končale poletne grajske prireditve. Nastopili so še žužemberški rogisti, pevke iz turističnega društva, glasbenika Lidija Virant in domačinka Francka Ožbolt.

OKTOBER

ČRNOMELJ, 1. oktobra - Minilo je 35 let od ustanovitve nižje glasbene šole.

STIČNA, 1. oktobra - Slovenski verski muzej in cistercijska opatija Stična sta povabila na razstavo del slikarja Jožeta Trontlja, zbranih pod naslovom Nisem se še spomnil.

MALA LOKA, 4. oktobra - Trebanjska izpostava Sklada je na gradu priredila likovno delavnico.

NOVO MESTO, 6. oktobra - Na temo Jesen v Novem mestu je potekal 4. ekstpore mladih likovnikov osnovne šole s prilagojenim programom. Izdelke so razstavili v Kulturnem centru Janeza Trdine.

LJUBLJANA, 7. oktobra - V Kulturno-informacijskem centru Mestnega muzeja so odprli arheološko razstavo Črnomelj - mesto pod mestom, o kateri je spregovoril vodja arheoloških izkopavanj dr. Phil Mason, zaigrali pa so viniški tamburaši.

MALA LOKA, 7. oktobra - Na gradu so večer posvetili istrskemu pisatelju Marjanu Tomšiču, s katerim se je pogovarjala pisateljica Barica Smole iz Trebnjega. Daniela Kozlovič je brala odlomke iz pisateljevih zgodb in romana.

NOVO MESTO, 7. oktobra - V kavabaru Pri slonu so odprli fotografsko razstavo Boštjana Matjašiča. Na otvoritvi sta s poezijo in glasbo sodelovala Roman Novak in Primož Malenšek. - Galerija Luna je novo razstavno sezono začela z otvoritvijo razstave fotografij domačina Tomaža Grdine. - V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil Komorni godalni orkester Slovenske filharmonije.

KOSTANJEVICA, 8. oktobra - Minister za kulturo Jožef Školč je v Galeriji Božidarja Jakca odprl likovno razstavo Ohraniti sanje akademskega kiparja Mirsada Begića.

NOVO MESTO, 8. oktobra - V šmihelski cerkvi so predstavili pesniško zbirko papeža Janeza Pavla II. Ljubezen mi je vse razodela. O delu je spregovoril njen prevajalec dr. Niko Jež, pesmi je brala polonistka Tatjana Jamnik, kulturni večer pa so z glasbo obogatili: Matej Burger (orgle), Maja Burger (rog) in Maja Gašperšič (flavta). - Člani Literarnega kluba Dragotina Ketteja so se zbrali na občnem zboru.

BREŽICE, 14. oktobra - Knjižnica je povabila na prvo srečanje s pisatelji in knjigami. Gost je bil dr. Vid Pečjak, ki je predstavil knjigo Psihologija tretjega življenjskega obdobja.

METLIKA, 14. oktobra - Marjan Prevodnik je odprl razstavo likovnih del, nastalih na 18. ekstemporu mladih likovnikov Bele krajine. V kulturnem programu so sodelovali učenci metliške in podzemeljske osnovne šole.

NOVO MESTO, 14. oktobra - Na kulturnem večeru v Knjižnici Mirana Jarca, ki ga je vodil Rudi Škof, so predstavili pesniško zbirko domačina Smiljana Trobiša Očiščeno jutro. O avtorju sta spregovorila Tomaž Koncilijski in Toni Vovko. Nastopila sta violinistka Petra Božič in citrar Rudi Mlinarič. - V zlatarni Donum je svoje skulpture iz lesa razstavil priznani sevnjski kipar Peter Vene. Nastopil je plesalec Igor Sviderski.

MALA LOKA, 15. oktobra - Plonkarija je naslov nove knjige trebanjske učiteljice Ane Černe Dražumerič, ki jo je izdala v samozaložbi in predstavila na srečanju na tamkajšnjem gradu.

NOVO MESTO, 15. oktobra - Pod naslovom Sredi prostora je potekalo tradicionalno 11. srečanje plesnih skupin Slovenije. Predstavila sta se tudi Terpsihora in Baletni studio Nm iz Novega mesta.

OTOČEC, 15. oktobra - V restavraciji Tango je Novi medij organiziral kulturno-zabavno družabno prireditev Modni kabaret.

PODSREDA, 15. oktobra - V galeriji gradu je s preglednim izborom svojih

Akademski kipar Mirsad Begić na otvoritvi svoje razstave v Kostanjevici na Krki

Janez Menart na literarnem večeru v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu

del gostoval letošnji nagajenec Prešernovega sklada, akademski slikar Živko Marušič.

DOBREPOLJE, 16. oktobra - Vokalna skupina Mavrica je imela v Jakličevem domu letni koncert z naslovom Pesmi in rože iz skrinje.

PLETERJE, 16. oktobra - V stari samostanski cerkvi je imel koncert madžarski kvartet družine Fodor.

NOVO MESTO, 16. oktobra - V frančiškanskem samostanu so na ogled postavili likovno razstavo Po Slomškovi poti mariborskega slikarja in grafika Ervina Kralja. Umetnika je predstavil p. Felicijan Pevec.

SOLKAN, 16. oktobra - Novomeščan Matjaž Berger je pripravil umetniško akcijo na solkanskem mostu v spomin Edvardu Rusjanu.

NOVO MESTO, 19. oktobra - V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil simfonični orkester Copenhagen.

RIBNICA, 19. oktobra - Domačin, pisatelj, prevajalec in esejist Miha Mate je v Miklovi hiši predstavil svojo najnovejšo knjigo Smeh in solze moje doline.

RIVA DEL GARDA, 20. - 24. oktobra - Mešani pevski zbor Pomlad iz Novega mesta je na mednarodnem tekmovanju pevskih zborov v kategoriji cerkvene glasbe z obveznim programom osvojil zlato plaketo, dirigentka Jožica Prus pa je prejela nagrado kot najboljši zborovodja tekmovanja.

ZDOLE, 20. oktobra - Zdole so lepe je bil naslov razstave del 13 likovnikov, ki so razstavljali v gostilni Pri Tišlerju.

BREŽICE, 21. oktobra - Enaintrideset članov Društva likovnikov Brežice se je ob jubileju - 35. letnici društva - s pregledno razstavo predstavilo v Posavskem muzeju. Otvoritev sta popestrila Dragica Dani z branjem svojih pesmi in violinist Jure Godler.

NOVO MESTO, 21. oktobra - Gost literarnega večera v Knjižnici Mirana Jarca je bil pesnik in akademik Janez Menart. Z njim se je pogovarjala Jadranka Matić Zupančič.

FARA, 22. oktobra - V razstavno-prodajni galeriji Fara so odprli fotografsko razstavo Zatežena breztežnost Janeza Pelka.

NOVO MESTO, 22. oktobra - V Dolenjskem muzeju so odprli pregledno likovno razstavo diplomiranega slikarja Janka Orača. Z izvirno glasbo je večer obogatil Lado Jakša.

RIBNICA, 22. oktobra - Ob občinskem prazniku sta Gallusovi priznanji prejela ribniški župnik in dekan Maks Ipavec, ki se je zadnja leta posvetil predvsem obnovi sakralnih objektov na Ribniškem, ter organist Alojz Osvald, gonilna sila pevskega amaterskega dogajanja v Ribnici že trideset let.

SEMIČ, 22. - 30. oktobra - Ob občinskem prazniku so v penzionu Smuk priredili predstavitev knjige Vasilija Vaska Poliča Erotika in ekologija. Gosta sta bila še Radko Polič in harmonikar Matija Krkovič. - V prenovljeni cerkvi na Sinjem Vrhu je imel koncert metliški oktet Vitis. - Organizirali so 13. slikarsko srečanje in slikarsko delavnico semiških osnovnošolcev.

FARA, 23. oktobra - Šest tamburaških skupin je nastopilo na prireditvi "Tamburanje va Koste" v osnovni šoli.

ŽUŽEMBERK, 23. oktobra - Na prvi likovni koloniji Žužemberk 99 so sodelovali akademski slikarji iz vse Slovenije, pridružili pa so se jim tudi učenci tamkajšnje osnovne šole.

SODRAŽICA, 24. oktobra - Ob praznovanju 300-letnice Fallerjevih orgel so Društvo prijateljev glasbe, sodraška župnija in občina pripravili v župnijskem domu predstavitev zgodovinskih orgel, kar je bilo delo tamkajšnjega organista Braneta Koširja. Sledil je koncert v župnijski cerkvi, na katerem je nastopil zbor študentov akademije za glasbo pod vodstvom Toneta Potočnika. Organist je bil Dalibor Miklavčič.

NOVO MESTO, 25. oktobra - V galeriji Krka so odprli razstavo del šestih slikarjev, ki so letos julija sodelovali na 20. Krkinem srečanju slikarjev na Otočcu. Dela je predstavila umetnostna zgodovinarica Tatjana Pregl Kobe, otvoritveni večer pa sta z glasbo oplemenitila Stanko Arnold s trobento in Maks Strmičnik z elektronskimi orglami. - V Šolskem centru se je z avtorskim izborom slik predstavil akademski slikar Jože Kumer, ki ga je na otvoritvi predstavil Štefan David. - Ob 150-letnici rojstva Frana Šukljeta, uglednega politika in narodnega buditelja, doma iz Lokvic v Beli krajini, so

Ivanka Počkar in Mitja de Gleria na otvoritvi razstave Iz časov ječmenove kave v Brežicah

Nastop artiške folklorne skupine na srečanju ljudskih pevcev, godcev in folkloristov v Sromljah

Vse fotografije v Kroniki; foto: Milan Markelj

v Knjižnici Mirana Jarca priredili spominski večer. Gosta sta bila prof. Vasilij Melik in doc. dr. Stane Granda.

BREŽICE, 26. oktobra - V Dolenjski banki so na ogled postavili razstavo Podobe iz časov ječmenove kave, o kateri je spregovorila etnologinja Ivanka Počkar, ki je tudi prispevala fotografije. Risbe so delo Mitje de Gleria. Na otvoritvi je ljudske pesmi zapela Monika Ogorevc, Alenka Zore pa je prebrala nekaj odlomkov iz knjige Iz časov ječmenove kave.

BREŽICE, 28. oktobra - Spomini ne dajo miru je naslov knjige domačina Iva Graula, ki jo je v knjižnici avtor predstavil skupaj s knjižničarjem Dragom Pirmanom.

KRŠKO, 28. oktobra - V galeriji so odprli razstavo grafik in železnih skulptur sevniškega umetnika Rudija Stoparja. Za prijetno vzdušje je na otvoritvi poskrbel klavirski duo Karolina Vegelj Stopar in Branimir Biliško ter umetnikovi vnuknji Ana in Eva.

RADOVICA, 28. oktobra - Ljudska knjižnica Metlika in Območna izpostava Sklada sta povabila na literarni večer. Z gostom dr. Petrom Kapšem se je pogovarjal Matjaž Rus. Nastopili so še učenci metliške podružnice Glasbene šole Črnomelj.

DOLENJSKE TOPLICE, 29. oktobra - Glasbeniki iz tamburaškega orkestra Dobroč iz Dragatuša so popestrili otvoritev likovne razstave belokranjske likovnice Alenke Mušič v Zdravilišču Dolenjske Toplice. O umetnici je spregovoril Janez Dular.

KRŠKO, 29. oktobra - S ciklom fotografij Oko drugačnosti se je v domu starejših občanov s samostojno razstavo predstavil posavski fotograf Blaž Mirt. Razstavo je odprla Bernarda Zorko, v kulturnem programu pa so nastopili Veseli harmonikarji iz Podbočja.

SROMLJE, 29. oktobra - Sem pevec in peti mi je vse na sveti je bil naslov 3. srečanja ljudskih pevcev, godcev in folklornih skupin, ki je potekalo v tamkajšnjem domu krajanov.

NOVO MESTO, 31. oktobra - V evangelijski cerkvi sta na dan reformacije na sedmem koncertu Novomeškega glasbenega festivala nastopila kitarista prof. Andrej Grafenauer in Katja Porovne.

KOČEVJE, oktobra - V okviru občinskega praznika so v hotelu Valentin predstavili pesniško zbirko Marijane Malnar Knap Ko imaš nekoga rad, v likovnem salonu so odprli razstavo Vse o koruzi, v knjižnici pa so predstavili knjigo Vasilija Poliča Erotika in ekologija. - V hotelu Valentin je fotografsko društvo Grča pripravilo prvo klubsko razstavo barvnih diapozitivov. V krajšem kulturnem programu je nastopil otroški pevski zbor podružnične šole iz Livolda.

KRK, oktobra - Osem dolenjskih likovnih ustvarjalcev je sodelovalo na tridnevni likovni koloniji, ki jo je na otoku organizirala Jelka Kupec. Na otvoritvi del je v kulturnem programu nastopil kitarist Matej Škof, Ljubica Nenadič in Marica Pilko pa sta brali svoje pesmi.

KRŠKO, oktobra - V gasilskem domu se je predstavila romska otroška plesna skupina, ki jo vodi Tatjana Avsec.

LJUBLJANA, oktobra - Na mednarodnem posvetovanju Profesionalnost in kakovost v knjižničarstvu je Zveza bibliotekarskih društev Slovenije Čopovo diplomsko za leto 1999 med drugim podelila tudi Ljudmili Šribar, višji knjižničarki Valvasorjeve knjižnice v Krškem.

METLIKA, oktobra - Domači režiserki Maji Weiss so na prireditvi Film video monitor podelili nagrado za televizijski reportažni zapis z naslovom Cesta bratstva in enotnosti.

NOVO MESTO, oktobra - Ob 50-letnici smrti Slavka Gruma so v Knjižnici Mirana Jarca na ogled postavili razstavo o tem slovenskem pripovedniku in dramatik. - V Ropasovi hiši so v etnološkem oddelku Dolenjskega muzeja postavili stalno razstavo o mlinarstvu in vinogradništvu.

RIBNICA, oktobra - V galeriji Toni so se z razstavo ustvarjalnih del predstavili varovanci Centra Dolfke Boštjančič Draga - Ig.

TRST, oktobra - V začetku meseca je sklenil svojo življenjsko pot profesor, pesnik in pisatelj Vinko Beličič, ki se je leta 1913 rodil v Črnomlju.

STRUGA PRI OTOČCU, oktobra - Na gradu Struga so pričeli snemati novo televizijsko nadaljevanko in film o Prešernu v režiji Francija Slaka.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

France ADAMIČ, dr. znanosti, Biotehniška fakulteta v Ljubljani, Ljubljana
Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Ivan BOGOVČIČ, redni profesor na Akademiji za likovno umetnost, oddelek za restavracijsko umetnost, Ljubljana

Katja CEGLAR, dipl. umetnostna zgodovinarica, dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki

Ratko CVETINIČ, hrvaški pisatelj, Zagreb

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. etnologinja in umetnostna zgodovinarica, konzervatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto

Boris DULAR, mag., prof. pedagogike, Krka, tovarna zdravil, Novo mesto

Miloš EKAR, prof. umetnostne zgodovine in sociologije, Uprava RS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana

Marta FILLI, knjižničarka, v pokoju, Tolmin

Lojze GOSTIŠA, umetnostni publicist in kulturni organizator, Mali Lipoglav

Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar ZRC SAZU, Ljubljana

Stanka HRASTELJ, študentka Teološke fakultete v Ljubljani, Leskovec pri Krškem

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

Ivan KASTELIC, dipl. novinar, muzejski pedagog, Posavski muzej Brežice, Brežice

Alenka KOLŠEK, mag., dipl. inž. krajinske arhitekture, kons. svetovalka, Celje

Jasna KONC, sodelavka iz Sevnice, pokojna

Franci KONCILIJA, geodet, Novo mesto

Sonja KORANTER, ekonomski tehnik, Jesenice na Gorenjskem

Marko KOŠČAK, dr. znanosti s področja geografije, Upravna enota Trebnje, Trebnje

Tatjana LAPUH, dijakinja Gimnazije Brežice, Leskovec pri Krškem

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Jože PERŠE, prof. biologije in kemije na Srednji ekonomski šoli Novo mesto, Gorenja vas, Šmarješke Toplice

Lucijan REŠČIČ, likovnik, samostojni kulturni delavec, Trebnje

Barica SMOLE, pred. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Ivan ŠKOF LJANEC, transportni komercialist, v pokoju, Ljubljana

Damijan ŠINIGOJ, samostojni ustvarjalec na področju kulture, pisatelj, Novo mesto

Dušan ŠTEPEC, dipl. etnolog in umetnostni zgodovinar, Veliki Gaber

Rozina ŠVENT, mag. zgodovine, vodja Retrospektivne bibliografije v NUK Ljubljana, Ljubljana

Janez USENIK, dr. znanosti, univerzitetni profesor, Univerza v Ljubljani, Novo mesto

Peter VOVK, gozdarski tehnik, v pokoju, Kočevje

Anica ZIDAR, razredna učiteljica, v pokoju, Mokronog

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik X., leto 1999, št 6 (66)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnkar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Tomaž Koncilijs in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik) in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext.
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

82
RAST 1999

200701944,6

COBISS 0

KNJARNICA M. JARCA
DOMOVINSKI ODDELK

RAST – DECEMBER 1999

MESTNA OBČINA NOVO MESTO